

**T.C.**  
**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ALMAN DİLİ EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**SÖZLÜK KULLANMA EĞİTİMİNİN YABANCI DİL OLARAK ALMANCA**  
**ÖĞRENİMİNE ETKİSİ**

**Ahmet DÖNGER**

**DOKTORA TEZİ**

**ADANA, 2009**

**T.C.**  
**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ALMAN DİLİ EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**SÖZLÜK KULLANMA EĞİTİMİNİN YABANCI DİL OLARAK ALMANCA**  
**ÖĞRENİMİNE ETKİSİ**

**Ahmet DÖNGER**

**Danışman: Prof. Dr. Tahir BALCI**

**DOKTORA TEZİ**

**ADANA, 2009**

**Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,**

Bu çalışma, jürimiz tarafından Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Tahir BALCI  
(Danışman)

Üye : Doç. Dr. Faik KANATLI

Üye : Doç. Dr. Ergün SERİNDAG

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAM

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nihat YAVUZ  
ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.  
...../...../.....

Doç. Dr. Azmi YALÇIN  
Enstitü Müdürü

Not:Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

## ÖZET

### SÖZLÜK KULLANMA EĞİTİMİNİN YABANCI DİL OLARAK ALMANCA ÖĞRENİMİNE ETKİSİ

Ahmet DÖNGER

Doktora Tezi, Alman Dili Eğitimi Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Tahir BALCI

Eylül 2009, 119 Sayfa

Bu çalışmada öğrencilerin yabancı dil olarak Almanca öğrenirken sözlüğü doğru ve etkili kullanabilmeleri için *Sözlük Kullanma Eğitimi* almalarının etkisi araştırılmıştır. Çalışma, sözlüğün tarihsel gelişimi ve ortaya çıkışı, önemi ve karşılaşılan sorunlar hakkında giriş niteliğinde bilgilerin sunulması ve sözlük üzerine yapılmış çalışmaların gözden geçirilmesiyle başlamaktadır.

Sözlüğün kullanımı ile ilgili olarak ciddi sorunlar bulunmaktadır. Öğrencilerin sözlüğü ancak gerektiğinde ele aldıkları bir *başvuru kaynağı* olarak görmeleri sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, üçüncü sınıf (3A / 3B) öğrencilerinden biri *deney* diğeri *karşılaştırma* olmak üzere iki grup ele alınarak *Sözlük Kullanma Eğitimi* sayesinde öğrencinin sözlük türleriyle birlikte nerede, hangi sözlüğün daha yararlı ve etkili olduğunu öğrenmesiyle çok verimli bir süreç yakalayacağını uygulamalı olarak ortaya konması amaçlanmaktadır. Deney grubunda 12 kız, 6 erkek ve karşılaştırma grubunda 10 kız, 8 erkek, toplamda ise 22 kız, 14 erkek olmak üzere 36 öğrenci yer almıştır.

Sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmak, üzerinde önemle durulan konulardan biri olup, sözlüğün *okuma kitabı* olarak da görülebilmesine katkı sağlamaya çalışılmaktadır. Metin okuma ve incelemede, metin yazımı ve sunumunda doğru ve etkili sözlük kullanımının yeri ve önemini araştırmak ve tartışmaya açmak da çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışmanın sonucunda Sözlük Kullanma Eğitiminin yabancı dil olarak Almanca öğrenimine katkı sağladığı görülmüştür.

**Anahtar Sözcükler:** Sözlük, Sözlük Türleri ve Seçimi, Sözlük Kullanma Tutumu, Sözlük Kullanma Eğitimi

## **ZUSAMMENFASSUNG**

# **DER EINFLUSS DER WÖRTERBUCHBENUTZUNGSDIDAKTIK AUF DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE**

**Ahmet DÖNGER**

**Dissertation, Studiengang für Deutsch als Fremdsprache**

**Betreuer: Prof. Dr. Tahir BALCI**

**September 2009, 119 Seiten**

Mit dieser Dissertation möchten wir den Studierenden ermöglichen, das Wörterbuch beim Fremdsprachenlernen als ein effektives Hilfsmittel zu gebrauchen. In dieser Richtung wurde der Einfluss des Wörterbuchgebrauchs und dessen Erziehung nachgeforscht und diskutiert. In der Einführung unserer Arbeit wurden die Entstehungsgeschichte des Wörterbuchs, dessen Nutzungsmöglichkeiten und dessen Problembereiche abgehandelt. Daneben haben wir die Publikationen über die Wörterbuchdidaktik durchgearbeitet. Leider haben wir festgestellt, daß es große Problemfelder bei der Benutzung des Wörterbuchs gibt. Die Basis dieser Probleme besteht darin, daß die Studierenden das Wörterbuch nur dann zur Hand nehmen, wenn sie es benötigen.

Im praktischen Teil dieser Dissertation haben wir zuerst von den Studenten der dritten Klasse (3A / 3B) 2 Studierenden-Gruppen gebildet. Die eine Gruppe sollte als Experimentgruppe und die andere als Vergleichsgruppe dienen. In diesem praktischen Teil der Dissertation nahmen in der Experimentgruppe 12 Studentinnen und 6 Studierende, in der Vergleichsgruppe 10 Studentinnen und 8 Studierende, also insgesamt 36 StudentINNEN teil. Somit wurde didaktisch ein präziser Wörterbuchgebrauch der Studierenden vorgenommen. Hierbei sollten die Studierenden die Wörterbücher nicht nur als ein Nachschlagewerk, sondern auch als ein Lesebuch handhaben.

Ein weiteres Ziel unserer Arbeit bestand darin, die Stellung des Wörterbuchs und dessen Vorteile bei der Textarbeit und Textproduktion an den Deutschabteilungen zu diskutieren.

Als Ergebnis dieser Arbeit darf man sagen, daß der Einfluss der Wörterbuchbenutzungsdidaktik auf Deutsch als Fremdsprache positiv ist.

**Schlüsselwörter:** Wörterbuch, Wörterbuchtypen und Wörterbuchwahl, Verhandlung der Wörterbuchbenutzung, Wörterbuchbenutzungsdidaktik

## ÖNSÖZ

Önceleri öğrenciyken, daha sonra ise öğretim elemanı olarak üniversitede çalışırken Almancadan Türkçeye - Türkçeden Almancaya çeviri derslerinde sözlük kullanmayla ilgili birtakım eksikliklerin, yanlışlıkların yapıldığına tanık olmak, bu alanda bir şeyler yapılıp yapılamayacağı üzerine düşünce geliştirmeme neden oldu. Konuyu tez danışmanım Prof. Dr. Tahir BALCI ile paylaştığımda, *Sözlük Kullanma Eğitimi* konusunun yararlı bir çalışma olacağını söyleyerek bu konuda beni desteklemekle kalmayıp özendirerek bu çalışmanın ortaya çıkmasına büyük katkı sağladı.

Olumlu tutumu, desteği ve gösterdiği sabırdan dolayı değerli hocam Prof. Dr. Tahir BALCI'ya öncelikle teşekkürlerimi sunuyorum. Bu tezin oluşumunda yardımlarını esirgemeyip çalışmanın yöntem ve çözümleme aşamasında zamanını ve bilgi birikimini benimle paylaşan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAM'a da sonsuz teşekkür borçluyum. Ayrıca, çalışmamın bir ucundan tutup katkı sağlayan ve burada bulunduğum süre boyunca bana gösterdikleri arkadaşlık ve dayanışma için Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı öğretim elemanlarının tümüne ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu çalışmamı çok sevdiğim eşim Ufuk, çocuklarım Edip Emre ve Semih Eren'e armağan ediyorum.

## İÇİNDEKİLER

|                               |             |
|-------------------------------|-------------|
| <b>ÖZET</b> .....             | <b>i</b>    |
| <b>ZUSAMMENFASSUNG</b> .....  | <b>ii</b>   |
| <b>ÖNSÖZ</b> .....            | <b>iv</b>   |
| <b>TABLolar LİSTESİ</b> ..... | <b>viii</b> |
| <b>EKLER LİSTESİ</b> .....    | <b>ix</b>   |

### BÖLÜM I

#### GİRİŞ

|                                                       |    |
|-------------------------------------------------------|----|
| 1.1. Tarihsel Süreç .....                             | 2  |
| 1.1.1. Dinsel Motif ve Sözlük .....                   | 3  |
| 1.1.2. Yazın ve Eğitim Sistemi Sürecinde Sözlük ..... | 3  |
| 1.1.3. Devletin Sorumluluğu ve Denetimi .....         | 4  |
| 1.1.4. Ekonomik Kalkınma ve İlerleme.....             | 4  |
| 1.1.5. Dilbilim Çalışmaları Çerçevesinde Sözlük ..... | 5  |
| 1.2. Sorun.....                                       | 6  |
| 1.3. Amaç.....                                        | 8  |
| 1.4. Denenceler .....                                 | 9  |
| 1.5. Araştırmanın Önemi .....                         | 9  |
| 1.6. Sayılılar.....                                   | 10 |
| 1.7. Sınırlılıklar .....                              | 10 |
| 1.8. Tanımlar.....                                    | 10 |

### BÖLÜM II

#### KURAMSAL AÇIKLAMALAR

|                                                    |    |
|----------------------------------------------------|----|
| 2.1. Sözlük Eğitimi Nedir? .....                   | 11 |
| 2.2. Sözlük mü, Ansiklopedi mi?.....               | 11 |
| 2.3. Sözlük Çalışması ve Dil Olgusu .....          | 12 |
| 2.4. Sözlük Eğitiminin Yararları.....              | 13 |
| 2.5. Sözlük Kullanımı.....                         | 13 |
| 2.5.1. Doğru Sözlük Seçimi .....                   | 15 |
| 2.5.2. Sözlük Kullanma Alışkanlığı .....           | 16 |
| 2.6. Sözlük Kullanma Eğitimi ve Yöntemleri .....   | 16 |
| 2.7. Çalışma Tekniği Olarak Sözlüğe Başvurma ..... | 21 |

|                                                                             |    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----|
| 2.7.1. Sözlük Çalışmasının Öğretimsel İlkeleri .....                        | 22 |
| 2.7.2. Sözlük Kullanma Eğitimine Giriş.....                                 | 25 |
| 2.7.3. Sözlüklerle Çalışmaya Başlangıç Amaçlı Dersler ve Kurslar.....       | 26 |
| 2.8. Sözlük Tipleri.....                                                    | 33 |
| 2.8.1. Kullanma Olanaklarına Göre Sözlük Tipleri .....                      | 35 |
| 2.8.2. Sözlük Kullanıcıları ve Sözlük Tipleri .....                         | 36 |
| 2.8.3. Sözlük Kullanma Amacı ve Sözlük Tipleri .....                        | 36 |
| 2.8.3.1. Başvuru Kaynağı Olarak Sözlük .....                                | 36 |
| 2.8.3.1.1. Yetkinlik Kontrolü .....                                         | 38 |
| 2.8.3.1.2. Metin Okuma – İnceleme - Algılama .....                          | 40 |
| 2.8.3.1.3. Metin Yazımı .....                                               | 42 |
| 2.8.3.1.4. Kavramsal - Kapsamlı Bilgiler.....                               | 45 |
| 2.8.3.2. Okuma Kitabı Olarak Sözlük .....                                   | 46 |
| 2.9. Sözlükler .....                                                        | 47 |
| 2.10. Değişik Sözlük Tipleriyle Çalışmak.....                               | 50 |
| 2.10.1. Dil Öğrenme Sürecinde Sözlük Çalışması .....                        | 53 |
| 2.10.2. Okul Sözlüklerinin Kullanımı ve Öğretimi .....                      | 54 |
| 2.10.3. Meslek Okullarındaki Derslerde Okul Sözlüklerinin Kullanımı .....   | 57 |
| 2.10.4. Yaratıcı Yazma Sürecinde Sözlük Çalışması .....                     | 59 |
| 2.10.5. Yabancı Dilde Metin Yazımında Sözlüğün Yeri ve Sınırları.....       | 60 |
| 2.11. İki Dilli Sözlüklerle Çalışmak.....                                   | 63 |
| 2.12.1. Eşanlamlı Sözlüklerin Metin Oluşturmadaki İşlevleri.....            | 65 |
| 2.12.2. Karşıt Anlamlı Sözlüklerin Metin Oluşturmadaki İşlevleri .....      | 70 |
| 2.13. Biçem Sözlükleri ile Çalışmak.....                                    | 77 |
| 2.14. Deyimler Sözlüğü ile Çalışmak .....                                   | 77 |
| 2.14.1. Metin İnceleme ve Yazımında Deyimler Sözlüğü.....                   | 78 |
| 2.14.2. Yabancı Dil Dersinde Çalışma Materyali Olarak Deyimler Sözlüğü..... | 78 |
| 2.15. Uzmanlık Alan Sözlüğü ile Çalışmak .....                              | 79 |
| 2.16. Sözlük Kullanımının Yaygınlaştırılması .....                          | 80 |

### **BÖLÜM III**

#### **YÖNTEM**

|                                |    |
|--------------------------------|----|
| 3.1. Araştırmanın Modeli ..... | 81 |
| 3.2. Çalışma Grubu .....       | 81 |
| 3.3. İşlem .....               | 82 |

|                                 |    |
|---------------------------------|----|
| 3.4. Veri Toplama Aracı.....    | 83 |
| 3.5. Verilerin Çözümlemesi..... | 84 |

## **BÖLÜM IV**

|                          |           |
|--------------------------|-----------|
| <b>BULGULAR VE YORUM</b> | <b>85</b> |
|--------------------------|-----------|

## **BÖLÜM V**

|              |           |
|--------------|-----------|
| <b>SONUÇ</b> | <b>89</b> |
|--------------|-----------|

|                      |           |
|----------------------|-----------|
| <b>KAYNAKÇA.....</b> | <b>92</b> |
|----------------------|-----------|

|                   |            |
|-------------------|------------|
| <b>EKLER.....</b> | <b>116</b> |
|-------------------|------------|

|                       |            |
|-----------------------|------------|
| <b>ÖZGEÇMİŞ .....</b> | <b>119</b> |
|-----------------------|------------|

**TABLÖLAR LİSTESİ**

|                                                                                           |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Tablo 3.1.</b> Araştırma Modelinin Simgesel Görünümü.....                              | 81 |
| <b>Tablo 3.2.</b> Deney ve Karşılaştırma Grubu Öntest puanları.....                       | 82 |
| <b>Tablo 4.1.</b> Deney ve Karşılaştırma Grupları Öntest / Sontest Puan Ortalamaları..... | 85 |
| <b>Tablo 4.2.</b> Varyans Analizi Verileri.....                                           | 85 |

**EKLER LİSTESİ**

|                                                     |            |
|-----------------------------------------------------|------------|
| <b>EK-1. 3 B (Deney Grubu) Öntest.....</b>          | <b>115</b> |
| <b>EK-2. 3 B (Deney Grubu) Sontest.....</b>         | <b>116</b> |
| <b>EK-3. 3 A (Karşılaştırma Grubu) Öntest.....</b>  | <b>117</b> |
| <b>EK-4. 3 A (Karşılaştırma Grubu) Sontest.....</b> | <b>118</b> |

## BÖLÜM I

### GİRİŞ

Evrensellik ve akılcılık mantığıyla dil, amacı iletişim olan ve bilimsel araştırmalara konu olan bir göstergeler dizgesidir. Her dilin kendine özgü bir yapısı ve dünya görüşü, farklı bir ruhu vardır. Gösterge zenginliği bir dilin sözlüğünü, göstergelerin bağlantı mekanizmaları da yapısını oluşturur.

İletişimde, daha da önemlisi, dilden dile aktarımda öğrenilebilirlik çok önemlidir. Yabancı dil öğretiminde kaynak dil ile erek dil arasındaki bağlamı öğrenmek, dilsel mekanizmaları çözmekle olanaklıdır. Bu mekanizmaların çözümü doğru bir sözlük ve iyi bir sözlük kullanımına bağlıdır. Bu bağlamda, sözlük eğitiminin önemi ve gerekliliği yadsınamaz bir gerçekliktir.

Sözlük, dil engelini aşmak, yabancı bir dünya ile köprü kurabilmek ve bu yabancı dünyayı kendi dünyasına dönüştürebilmek için en önemli araçtır. Amerikalı şair Julie Redner (Redner 1992; Ackermann 1983, 219'dan naklen) *Der Duden ist dein Malkasten* adlı şiirinde dile uyumu kolaylaştıran sözlüğü izolasyon ve yabancılıktan kurtuluşun en önemli silahlarından biri olarak ele alırken kişiye, söz konusu ortama uyum sağlama ve kimlik oluşturmada boya kutusu işlevi gördüğünü ve bunu denemek için de cesaret sahibi olmak gerektiğini anlatır:

Der DUDEN ist dein Malkasten  
Zuerst bist du ein Außenseiter  
der Ungebetene  
und darfst nur durch das Fenster schauen  
Nase ans Glas gepresst  
allein in der Kälte.

Dann stehst du vor der Tür  
und klopfst  
schüchtern, dann kräftiger,  
aber niemand kommt.  
Nein,  
es ist keine Frage von  
Klopfen, Klingeln oder  
einem Lösungswort, das du dir merken mußt:

Die Sprache ist die Farbe  
womit du selbst  
eine Eintrittskarte malst.

Wähl dir ein Wort.

Dann noch eins. So viel wie du willst:

der Duden ist dein Malkasten.  
Du überwindest die Sprachbarriere  
nur  
wenn du den Mut zum Versuchen hast.

Sözlük araştırmalarının sonuçları şüphesiz ki sözlük alışmaları yapanları ve yayınladıkları sözlüklerin sürümünü artırma uğraşı veren yayınevlerini yaşamsal önemde ilgilendirmektedir; ancak bu konu aynı zamanda sözlük eleştirmenlerini, çevirmenleri, yazarları, reklam yazarlarını, gazetecileri, bilim insanlarını, amatörleri, dil uzmanlarını, yabancı dil öğretmenleri ile her aşamadaki öğrencileri de bir o kadar ilgilendirmektedir. Dolayısıyla, yapılan bu tür çalışmalarla söz konusu kişilerin en azından ilgi alanına girdiğı ölçüde, doğru yerde doğru sözlük seçimi yapabilmelerini kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Sözlük kullanıcıları genelde, sözlükleri gereksinim duyulduğunda başvuru kaynağı olarak düşündüklerinden ya da kullanılan kategorik sistemleri çok karmaşık bulduklarından sözlük kullanma ile ilgili çalışma ve sonuçlardan yararlanmak istemezler ya da yararlanamazlar. Oysa sözlük kullanma araştırmaları ve eğitiminin temel amacı, belirli bir sözlüğü yerinde ve etkili kullanmaya yönelik elde edilen çalışma sonuçlarını en iyi biçimde ve sistemli olarak aktarmaya çalışmaktır.

Hangi kuram açısından bakarsak bakalım, dilin temel amacı ve işlevi iletişimdir; böyle olunca, öğrenilebilirlik ve dilden dile aktarım çok önem kazanmaktadır. Yabancı dil öğretiminde / öğreniminde kaynak dil ile erek dil arasındaki bağlamı öğrenmek, dilsel düzenekleri çözümlemekle olanaklıdır. Bu düzeneklerin çözümlenebilmesi doğru ve iyi bir sözlük kullanımı ile olanaklıdır.

### 1.1. Tarihsel Süreç

1975'te Helsinki'de gerçekleştirilen *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı*nda alınan kararların başında, sözlük çalışmalarının kültür yapısıyla ilintili olduğu, bunu

geliştirmek gerektiği ve bu alanda toplumlara büyük sorumluluklar düştüğü gerçeğinin vurgulanması gelmektedir (Hausmann, 1989a, 1-19).

Din, yazın eseri, eğitim sistemi, politika, dilsel planlamalar ve dilbilim gibi çalışma alanları, toplumlar ve toplumlararası ilişkiler açısından belirleyici konumda sayılabilecek alanlardır. Bu nedenle toplumlar ve kültürlerarası ilişkilerin temelinde ve gelişmesinde sözlük çalışmalarının yeri son derece önemlidir.

### **1.1.1. Dinsel Motif ve Sözlük**

Dinsel motif olarak ilk kez İsa'dan 2000 yıl önce eski Hindistan'da ortaya çıkan kutsal metinlerin dili Sanskritçenin tanrıların dili olarak kabul edilmesi ile birlikte sözlük çalışmaları din görevlilerinin sorumluluk alanı olarak kabul edilmiştir. Aynı mantık, 1000 yıl sonra Çin'de Konfüçyüs'ün öğretileri ve 1000 yıl sonra da Arap dünyasında Kur'an dili için işletilmiştir. Avrupa ülkeleri için Reformasyon dönemiyle bu metinlerin anlaşılabilirliğini ve yaygınlığını arttırmak için iyice eskilerde kalmış ve birden çok anlama gelebilecek sözcüklerin ayıklanıp sadeleştirilmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Reform yanlısı birçok sözlük araştırmacısı ve dilbilimci, dinsel motifleri insancıl ve kültürel öğelerle harmanlayarak önemli ölçüde sözlük hazırladılar. 16. yüzyıldan sonra sözlük çalışmaları ivme kazanmış ve günümüzde birbirinden farklı binlerce sözlüğün edinilmesine katkı sağlamıştır.

### **1.1.2. Yazın ve Eğitim Sistemi Sürecinde Sözlük**

Şiir dünyasında Homeros'un İlyada ve Odesa'sının yarattığı yankı sayesinde tarihsel süreç içerisinde yardımcı yazın sözlüklerinin ortaya konulması söz konusu olmuştur. Okulların din ve yazının güdümünde oluşu, eğitim sistemi ile din ve yazını ayrılmaz bir bütüne dönüştürmüştür. Çince, Hintçe ve Arapça sözlükler referans sözlük olmaktan çok doğu bilimine katkı sağlayan kitaplar olarak görülmüştür. Aynı dönemde ise Yunan eğitim sistemi sadece Homeros'un yazınsal terimler sözlüğü ile yetinmemiş, Roma İmparatorluğu'nda aşırı özdeşleştirme ve iki dilli sözlükler ile Latince el kitapları ortaya koymuştur. (Bkz. Hausmann 1989a, 1-19).

### 1.1.3. Devletin Sorumluluğu ve Denetimi

19. yüzyıldan sonra önemli bir gelişme olarak hem Avrupa hem de Japonya'da sözlük çalışmaları devletin sorumluluğunda yürütülmüştür. Fransa'da *Larousse*, Amerika'da *Webster*, Almanya'da *Petit Larousse* okul sözlükleri olarak kabul görmüş, onların sayesinde karşılaştırma geleneği başlamış ve son yüzyılda tek dilli okul sözlükleri ile yetinilmesinin önüne geçilmiştir.

O dönemdeki sözlük çalışmaları, devletin sorumluluğu ve denetimi altında politik ilişkilere dayalı olarak yürütülmekteydi. 4000 yıldan fazla bir süre önce Akadların kil tabletleri üzerine Sümerce - Akadça sözcük listeleri oluşturması her iki devlet arasındaki politik ilişkilerin sonucu olarak hem kendi dillerini koruma altına almak hem de karşı devlete dikte ettirmek anlamını taşımaktadır. (Bkz. Hausmann 1989a, 1-19).

Sözcük bilgisi ve sözlük kullanabilme yetisi olanlar uzunca bir süre *bürokrat* sıfatıyla devlet otoritelerinde görev alarak ayrıcalıklı bir sınıf oluşturmuşlardır. Devlet politikalarının diğer toplumlara aktarılmasında önemli görevler üstlenmişler, devletin savaş politikalarına yön vermişlerdir.

Avrupa'da 16. yüzyılda Grimm Kardeşlerle başlayan *dili yabancı sözcüklerden arındırma çalışmaları* ile *milliyetçi* bir sözlük yazma anlayışı ortaya çıkmıştır. İspanya'da ortaya çıkan bölgesel dil anlayışı çalışmalarının yanı sıra, 1960'ların sonunda Doğu Almanya'da Marksist-Leninist dünya görüşünü ortaya koyan *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (Günümüz Alman Dili Sözlüğü) sözlük çalışmaları devletin politik ve ideolojik tepkilerinin yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. (Bkz. Hausmann 1989a, 1-19).

### 1.1.4. Ekonomik Kalkınma ve İlerleme

Toplumların zamanla ilerlemesi, artı değer üretmesi sonucu pazar arayışları, toplumsal ilişkileri de yönlendirmeye başlamıştır. Ekonomi, ticaret ve turizm ilişkileri dil ve iletişim konularında tercüman ya da iki dilli sözlük arayışlarını zorunlu kılmıştır.

Avrupa'da 1960 yılında başlayan iş gücü transferiyle birlikte ortaya çıkan *uyum* (*Integration*) sorununun çözümünde sözlük çalışmalarının etkileri son derece önemli rol oynamıştır. Yine bu sorun ikiden fazla dilli sözlük çalışmalarının gereğini ortaya koyarak önünü açmıştır. Günümüzde ise yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş iki

ya da daha çok dilli terminoloji içeren alanlara yönelik sözlükler çok önemli ekonomik sektör konumuna gelmiştir. (Bkz. Hausmann 1989a, 1-19).

Dünya çapında yürütülen teknoloji ve endüstri transferi beraberinde alan dillerinin de geliştirilmesi gereksinimini doğurmaktadır. Bu anlamda birkaç dilli alan sözlüklerinin önemi de katlanarak artmaktadır.

### 1.1.5. Dilbilim Çalışmaları Çerçevesinde Sözlük

Dilbilimcilerin dilbilim çalışmalarını, özellikle de sözlük çalışmalarını toplumun dinamiklerini gözardı etmeden yürütme gerekliliği vurgulanmalıdır. Toplumun bilimsel düşünceden uzaklaşması ya da bilimin toplumsal olgulardan kendini soyutlaması sözlük çalışmalarının topluma yabancılaşması tehlikesini doğuracak ve toplumun gereksinimlerini karşılama noktasında yetersiz kalacaktır. Sözlük bilgisi ve yazımı çalışmaları ile toplumun uyum içerisinde olabilmesi, ancak toplumun ve sözcük biliminin aynı dili kullanmasıyla olanaklılaşabilecektir.

Oskar Reichmann, *Sözlük Çalışmaları ve Toplum Arasındaki Çatışma ve Sözlük Çalışmalarının Rolü (Konflikte zwischen Lexikographie und Gesellschaft und die Rolle der Wörterbuchforschung)* konusuna değinirken, başvuru kaynaklarının kültürel eğitimdeki rolü sayesinde sözlüklerin merkezi bir işlevi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sözlük bilgisi çalışmalarının toplum ile sözcük biliminin uyumuna hizmet etmesi gerektiğini dile getiren Reichmann (1988), bunun ancak kullanıcıların profesyonel araçlardan doğru yararlanmasıyla olanaklı olabileceğini belirtmektedir. Elde edilen başarılar söz konusu uyumun sağlanması gerekliliğini ortaya koymuştur (Bkz. Reichmann 1988, 395).

Ickler (1988), bu durumu *sözlük kültürü (Wörterbuchkultur)* ve *kullanıcı dostu/ kullanıma uygun ve yararlı (Benutzerfreundlichkeit)* sözcükleriyle tanımlamaktadır (Bkz. Ickler 1988, 374-393).

*Sözlük kültürü*, toplumun sözlük bilgisi çalışmalarına uyum sağlaması; *kullanıma uygun ve yararlık* ise, sözlük bilgisi çalışmalarının toplumu ve gereksinimlerini gözetmesi olarak değerlendirilmektedir. (Bkz. Hausmann 1989a, 1-19).

Sözcük bilimi ve sözlük çalışmalarının kimler tarafından yürütülmesi gerektiği konusu dikkat edilmesi gereken en önemli noktadır. Sözcük biliminin ilkesel olarak okul eğitimi ve yönetimi alanına girdiği kabul edildiğinde, bu sorunu okul yönetimlerinin ele alması, üniversitelerin sözcük bilimcisi yetiştirmesi ve onların da

toplumun gereksinimlerine uygun sözlükler türetmesi düşünülmelidir. Toplumun kendi dinamikleri gereği ekonomik beklentilerle sözlükler geliştirilip toplumun hizmetine sunulması da kabul edilebilir farklı bir yaklaşımdır. Bu konudaki çalışma geleneği ülkelerarası farklılıklar gösterebilse de her iki durumda da sözlük kirliliğinin önüne geçebilmek adına denetleme mekanizmalarının ya da kurullarının oluşturulması gerekliliği kaçınılmazdır.

## 1.2. Sorun

Öğrenci, bir sözcüğün ya da ifadenin anlamı ve yazılışı ile ilgili ya da hakkında ayrıntılı bir bilgiye gereksinim duyduğunda başvurduğu kaynak olarak sözlüğü, işi biter bitmez bir kenara koymakta ve tekrar gereksinim duyana kadar bir daha eline almamaktadır. Sözlüğü kullanırken, sözcüğün karşılığı olan açıklamaları sonuna kadar okumadan yazılı ilk açıklamayı doğru kabul ederek yanlış anlamaya neden olup doğruyu yakalama durumunu rastlantılara bırakmaktadır.

Birbirine yakın yazılış ve söyleyişlere sahip sözcüklerin kullanımında yanlışlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin, *physisch* sözcüğü (*fizik*) ile *psychisch* (*psikişik*) sözcüğü veya *Stalagmit* / *Stalagtit* (*dikit* / *sarkıt*) sözcükleri dikkat edilmezse karışabilmektedir.

Alışkanlığa bağlı yazım yanlışlıkları söz konusu olduğunda, örneğin *Apparat* yerine (*Apperat* veya *Aparat*), *kommunistisch* yerine (*kummunistisch* veya *kommonistisch*) gibi yazım yanlışlarının düzeltilmesi de sözlük kullanımını gerekli kılmaktadır. Plickat' ın (1981, 6) bu konuda söylemiş olduğu *Nachsehen ist besser als falsches Schreiben!* (*Bir yere bakıp yazmak yanlış yazmaktan iyidir!*) sözü slogan niteliğindedir.

Öğrencilerin sözlüğe bakarken karşılaştıkları zorlukların başında güçlü / düzensiz eylemlerin değişken kök formları gelmektedir. Bazen şimdiki zaman formu (*Präsens*), bazen yakın geçmiş zaman formu (*Präteritum*), bazen de –di'li geçmiş zaman formu (*Partizip Perfekt*) ile karşılaşan öğrenci, sözlükte doğru sözcüğe bakma sorunu yaşamakta ve doğru karşılığı bulmakta zorlanmaktadır. Örneğin,

|                  |   |                         |
|------------------|---|-------------------------|
| Präsens          | : | <i>er gibt</i> (geben)  |
| Präteritum       | : | <i>er lud</i> (laden)   |
| Partizip Perfekt | : | <i>gebißen</i> (beißen) |

Bu aşamada öğrencinin dilbilgisi derslerindeki aktif başarısı önemli rol oynamaktadır. Sözlük eğitimi sırasında önem ifade eden dilbilgisi konuları üzerinde durulması ve bilgilerin tekrar gözden geçirilmesi düşünülmelidir.

Kısaltmalar ve sembollerle ilgili anlatımlar ve açıklamalar yeterince öğrenilmediği için buna bağlı çalışmalar ve açıklamalar verimli olamamaktadır. Sözlükte bir sözcüğün karşılığı aranırken açıklayıcı metinde yer alan tanıdık, bildik veya uygun olmayan anlama hemen odaklanmak ve böylece doğru anlamdan uzaklaşmak yine karşılaşılan hataların başında gelmektedir.

Sözlüklerde bileşik ve türetilmiş sözcüklerle ilintili başvurularda da sıkıntı yaşanmaktadır. Sözlükte *N* harfinde *Nadelöhr* (iğne deliği), *Nadelbaum* (iğne yapraklı ağaç) veya *Nadelwald* (iğne yapraklı ağaç ormanı) ya da *Neonlicht* (neon ışık) yer alırken *Neonlampe* (neon lamba), *Neonröhre* (floresan lamba), *Neonreklame* (ışıklı reklam tabelası), *Neonschrift* (parlak ışıklı yazı) gibi bazı sözcükler sözlükte yer almadığından karşılığını bulabilmek için bileşik sözcüğün doğru ayırıştırılarak sözlükte ayrı ayrı bakılıp anlamsal bütünlüğü oluşturacak biçimde birleştirilmesi gerekmektedir. Sözlük kullanıcılarının bir kısmının bu tür becerileri geliştirilmemiş olduğundan karşımıza sorun olarak çıkmaktadır.

Yanlış sözlük kullanımının yanı sıra bir de sözlük kullanma gereksinimi olmadığı düşüncesinden kaynaklanan yanlışlar yapılabilmektedir. Bunlar çoğunlukla, sözcüğün tekil ve çoğul durumunun aynılığı ile *tanımlık (Artikel)* durumunu doğru bilememekten kaynaklanmaktadır. Anahtar sözcüğünün Almanca karşılığını *Schlüssel* olarak bilen öğrenci *der* tanımlık durumunu göz ardı ederek *Anahtarım kayboldu.* tümcesini *Meine Schlüssel ist verschwunden* şeklinde yazabilmektedir. Öğrenci farkında olmadan çoğul durumunu (*Plural: die Schlüssel*) yazmış olmasına rağmen öğretmen özneye göre fiil çekimini yanlış yaptığı düşüncesiyle tümcenin üstünü çizebilmektedir. Bu tür örneklerle Alman dilinde adların tanımlık ve çoğul durumlarıyla birlikte öğrenilmesi gerektiği sözlük eğitimi sırasında bir kez daha vurgulanmış olması bakımından önem taşıyacaktır.

Jürgen Baumann *Sözlüklerle Çalışmanın olanakları ve perspektifleri (Möglichkeiten und Perspektiven für die Arbeit mit (Fremd-) Wörterbüchern)* adlı makalesinde, Almanya'da özellikle 7. sınıftan 10. sınıfa kadar dile ödünç girmiş yabancı sözcükler (Wortentlehnung) ile dilde yerlileşmiş sözcükler (Lehnwortbildung)

ve bunların doğru olarak kullanılmalarına yönelik eğitim verildiğinden söz etmektedir (Baurmann 1998, 84-85).

Sonuç olarak, sözlükler hem başvuru kaynağı, hem okuma kitabı, hem de doğru yazım kılavuzudur. Sözlük kullanma eğitimi almak dil öğrenirken sağlıklı, doğru ve uygun yerde kullanma alışkanlığını da kazandıracak da beklenir. Ayrıca sözlüğü doğru ve etkili kullanma dili daha iyi öğrenmeyi sağlayacağı söylenebilir. Böylece bu çalışmada *Sözlük Kullanma Eğitiminin* yabancı dil olarak Almanca öğrenmedeki başarıya etkisi incelenmiştir.

### 1.3. Amaç

Öğrencinin Türkçe-Almanca sözlükten bakıp ilk bulduğu sözcüğü kullanma alışkanlığı çoğu zaman yanlışlara neden olmaktadır. Ne yazık ki, öğrenci bulduğu sözcüğü Almancadan Almancaya veya Almancadan Türkçeye bir sözlükten bakıp doğruluğunu kontrol etme zahmetine ya girmemekte ya da zaten ikinci bir sözlük edinmenin hem külfet oluşturduğunu hem de gereksiz olduğunu düşünmektedir. Öyleyse Türkçe-Almanca sözlükte bulunan karşılığın Almancadan Almancaya olmasa bile Almancadan Türkçeye sözlükten bakılarak kontrol edilmesiyle yanlışın önüne geçilebileceğinin aktarılması temel amaçlardan birisidir.

*Metin Okuma, Çeviri, Yazma Becerileri* derslerindeki sorun ister sözlük kullanma alışkanlığı eksikliği ister yanlış sözlük seçimi kaynaklı olsun, öğrencinin dil öğreniminin her alanında karşılaşılabileceği sorunları çözme açısından yetkin duruma getirilmesi çalışmanın amaçlarındandır.

Almanya'da bulunan birçok sözlük türü Türkiye'de bulunmamaktadır. Bu durum çeviri alanında adlandırım sorunu yaratmaktadır. Denkliği olmayan sözlük türlerine karşılık önermek bu çalışmanın ikincil katkılarındandır.

Sözlük eğitimi ile öğrenciye hem genel olarak sözlükleri tanıma, nerelerde yararlanılabileceğini öğrenme, sözlük kullanma alışkanlığı edindirme hem de aynı zamanda etkili ve çabuk kullanmasının kazandırılması amaçlanmaktadır.

Sözlük eğitiminin amaçlarından biri de, sözlüğün salt başvuru kaynak kitabı değil, aynı zamanda boş zamanı değerlendirme sözcük dağarcığını geliştirme ve yeni deyimsel ifadeler öğrenmede okuma kitabı olarak el altında bulundurulması gerektiği düşüncesini yerleştirmektir.

#### 1.4. Denenceler

Sözlük eğitimi alan öğrenci grubu ile böyle bir eğitim almayan diğer karşılaştırma grubunun akademik başarı öntest - sontest puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark vardır.

#### 1.5. Araştırmanın Önemi

Yabancı dil eğitimi öğrencilerinin eksikliklerinden en önemlisi yetersiz ve yanlış sözlük kullanımıdır. Genel kanı, sözlük eğitimi ve sözlük kullanımının müfredat programında yer alan pratiğe dönük Konuşma Becerileri dersine yerleştirilmesi ve bunun yeterli olacağı şeklindedir. Oysa sözlüklerin sadece metni anlama çabalarında yararlı ve gerekli olduklarını varsaymak, dil öğretiminin, öğrenilenin kullanımının da anlamak kadar önemli olduğu gerçeğini gözardı etmek anlamına gelir. Yetersiz ve yanlış sözlük kullanımı dilin üretim (Produktion) boyutunda son derece önemli rol oynamaktadır. Dilin algılama (Rezeption) işlevinin yanı sıra üretim (Produktion) boyutu da unutulmamalıdır. Bu bakımdan, dil eğitimi alan öğrenciler için gerekli olan sözlükleri tanıma ve doğru kullanma alışkanlığının kazandırılması amacıyla ders programına *Sözlük Eğitimi* dersi konmalı veya en azından *Sözlük Eğitimi Seminerleri* düzenlenmeli, katılımcılara her oturumda yeni bir sözlük tanıtılmalı, seminer sonunda onlara teşvik edici küçük sürprizler sunulmalıdır. Genel olarak dil sözlükleri:

- yazım
- dilbilgisi
- Sözcüklerin anlamı ve deyimler
- Sözcük dağarcığını genişletme

alanlarında başvuru kaynağı niteliğindedir.

Sözlük kullanma alışkanlığı eksikliği ve doğru sözlük seçimindeki yetersizlik nedeniyle karşılaşılan sorunların müfredatta yer alan *Konuşma ve Yazma Becerileri* gibi derslerde değinmeyle çözülemediği bilinen bir gerçekliktir. Programda üst sınıflarda yer alan *Çeviri, Karşılaştırmalı Türkçe- Almanca Dilbilgisi, İleri Yazma Becerileri* gibi hemen hemen bütün derslerde dilin yazılı- sözlü olarak etkin ya da edilgen kullanımındaki başarısızlıklarda özellikle sözlük eğitimi ve kullanımı eksikliğinin payı olduğu düşüncesinden hareketle yapılan bu çalışma sonucunda, sözlük kullanma

eğitiminin bu alanda görülen eksikliğin giderilmesinde önemli bir rol oynayacağını düşünülmektedir.

### **1.6. Sayıtlılar**

Araştırma çerçevesinde değerlendirilen öğrenciler için, yaş, cinsiyet, sosyal çevre koşulları ve gelir dağılımı gibi etkenler dışında çalışma koşullarının aynı kabul edildiği ve önemli özel bir etkilenmenin olmayacağı varsayılmıştır.

### **1.7. Sınırlılıklar**

- 1- Araştırma, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı 3. sınıf öğrencilerinin Almancadan Türkçeye çeviri dersinde bir yarıyıl süreyle *Sözlük Eğitimi* ile sınırlıdır.
- 2- Araştırma, Varyans analizi ile ölçülen akademik başarı ön-/son testi ile sınırlıdır.

### **1.8. Tanımlar**

Akademik başarı: Yarıyıl bitiminde son test sonuçlarına göre elde edilecek başarı düzeyleridir.

## BÖLÜM II

### KURAMSAL AÇIKLAMALAR

#### 2.1. Sözlük Eğitimi Nedir?

*Sözlük Eğitimi, Metin Okuma- İnceleme, Çeviri ve Dilbilgisi* konularının çözümünde, doğru ve uygun sözlük kullanımı ve her alanda iletişim çerçevesinde ortaya çıkacak anlaşmazlıkların, sorunların giderilmesinde yararlı ve gerekli olan kuramsal konuların öğretilmesi, öğrenilmesi ve de uygulamalı olarak alıştırma ve pekiştirilmesidir.

#### 2.2. Sözlük mü, Ansiklopedi mi?

Sözlüklerle ansiklopediler karşılaştırılırken neden ansiklopedilerin daha genel ve yüzeysel bilgiler içerdiği ve sözlükte yer alan bilgileri karşılayacak nitelikte olmadığı somut bir örnekle şu şekilde ifade edilebilir:

Günün birinde bir orman gezintisi dönüşünde yanımızda mantar getirmiş olalım, ama mantar hakkında da çok az şey bildiğimiz için bilgi almak üzere bir ansiklopediye başvuralım. Ansiklopedi yardımıyla mantarların klorofil bitkisi olmadığını ve mantar gövdesinin içinde görünmeyen ince iplikçikler veya yüzeysel küller yoluyla sporlanma yaparak çoğaldığını öğrenebiliriz. Ama bununla yetinmeyip daha ayrıntılı ve daha çok bilgi içeren mantar kitapları alalım. Yine de bulduğumuz mantarın yenilip yenilmeyeceğini, nasıl uygun şekilde pişirileceği ile ilgili ayrıntılı bilgiler için mantar pişirme kitabı almak gerekecektir. Daha sonra ise mantarın zehirli olma durumunu belirlemek için tıp kitaplarına da başvurmak gerekecektir. Mantarla ilgili bütün bu bilgileri bir ansiklopedide bulamayacağımızı bildiğimiz için özel başvuru kitaplarına yönelmiş olduk. Oysa mantarlarla ilgili değişik bitki bilimsel, yemek sanatları ve tıp bilgilerini içeren başvuru kaynaklarının varlığı kimseyi şaşırtmamalıdır: Mantarla ilgili yakın ifadeler için *Eşanlamlı Sözlükler (Synonymenwörterbücher)*, mantarlara ilişkin dilsel işaretler için *Büyük Bir Sözlük (Thesauri)* veya *Analog Sözlükler (Analogiewörterbücher)*, mantar sözcüğü ile türetilmiş veya bileşik sözcükler için *Sözcük Ailesi Sözlükleri (Wortfamilienwörterbücher)* yardıma hazır bulunmaktadır. Ayrıca mantarla ilgili kullanılagelen deyimler veya atasözleri için de *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü (Idiomatik- und Sprichwörterbücher)* kullanıma hazırdır. Görüldüğü

gibi, ansiklopediler sözlüklere göre sadece fikir verme düzeyinde kalmakta, sözlükler ise bir sözcüğü her yönüyle ele alarak doyurucu ve doğru bilgiler sunmaktadır.

### 2.3. Sözlük Çalışması ve Dil Olgusu

Dil olgusu ve düşüncesi, dil becerisi ister. Dil becerisi sadece basit anlamda metin yazmaktan veya onu inceleyebilmekten ibaret değildir, olmamalıdır. Aksine daha geniş pencereden bakabilmek, üretilen metinlere eleştirel yaklaşabilmek, onu geliştirmek ve genişletmek için çalışmalar yapabilmeyi de gerektirir. Etkili bir dil becerisi, verimli geçmiş bir dilbilgisi dersi ile doğru orantılıdır. Ayrıca iyi de bir sözlük kullanıcısı olabilmek azımsanmayacak derecede önemlidir. Bu sayede dili sorgulayabilme, dil üzerine düşünceler üretebilme, metin yazımı ve incelemesinde yeni, etkili teknikler geliştirebilmenin de yolu açılmış olacaktır.

Sözlükler dil olgusuna 3 şekilde yardımcı olur:

- 1- Sözlükler dil düşüncesine deklanşör olarak hizmet eder. Sözcük nedir? Ansiklopedik sözlük deyince kafamızda ne canlanır? Dilimizde kaç sözcük var ve bunların kaçısı sözlükte yer alır? Neden her kişisel tanımlamaya uygun birer dişil karşılık bulamayız? Deyimler sözlükte neden yer alır? Anlam nedir? Neden sözlükte her zaman için örnek tümceler bulunur? Yabancı sözcükler nedir? türünden sorulara ışık tutmaya yararlar.
- 2- Sözlükler dil olgusunun amacı olabilirler. Burada da daha farklı sorulara yanıt oluşturmaya çalışırlar. Şöyle ki: Bir sözlükte madde başı (Lemma) ne demektir? Sözlükler daha iyi kullanılabilme için nasıl yazılmalıdır? Hangi sözcükler sözlükte yer alır? Hangileri yer almaz? Sözlük ile sözlük ansiklopedisi arasında ne gibi farklılıklar var? İnsanlar bu kadar sözcüğü nerden biliyor?
- 3- Sözlükler dil araştırmaları için çalışma aracı olarak yardımcı olurlar. Burada uzmanlık alan sözlüğü, biçem sözlükleri, etimolojik sözlükler ile değişik ağız-lehçe sözlüklerini gösterebiliriz. (Bkz. Lindauer 1999, 129-138).

## 2.4. Sözlük Eğitiminin Yararları

Sözcük arama teknikleri ve değişik sözlük kullanabilme durumlarını yönetmek ve öğretmek sözlük eğitiminin temel öğelerindendir. Öğrenci, aradığı sözcüğü kısa sürede bulabilmek için alfabetik ilkeleri ve sıralanışı öğrenecek, her sayfanın üst sol veya üst sağ köşesinde yer alan yol gösterici, öncü sözcüklerin bu konuda son derece yararlı olduğunu bilecektir.

Elmek veya mektuplarda yer alan uzmanlık gerektiren sözcüklerin bulunmasında, farklı uzmanlık alanlarında kullanılan kısaltmaların çözümünde, sokak dili veya argo kullanımda karşılaşılabilecek sözcüklerin neden olduğu anlaşmazlıkların giderilmesinde, sözcüklerin doğru telaffuz edilebilmesinde hatta belirli temel dilbilgisi konularının öğrenilmesi ve edinilmesinde de sözlükler bize son derece yararlı ve yardımcıdır. Sözlükler ayrıca, *Yeni Doğru Yazım Kuralları (Neue Rechtschreibung)* sık karşılaşılan birleşik sözcüklerin ekleme durumları, deyim ve atasözlerinin anlaşılmasında ve ortaya konmasında da önemli oranda pay sahibidir. Bazen de anadil ve kullanımından kaynaklanan hataların giderilmesinde de sözlük eğitiminin ve doğru kullanımının önemi söz konusudur.

Farklı dillerdeki eylemlerin biçimsel boyutu ile anlamsal boyutu çoğu zaman birbiriyle örtüşmez. Örneğin Almancada *begleiten* eylemi anlamsal düzlemde *eşlik etmek* eylemiyle karşılanırken ve bu eşleştirme herhangi bir soruna neden olmazken, dilbilgisel düzlemde büyük aktarım yanlışlarına (*Interferenzfehler*) neden olmaktadır. Zira *begleiten* belirtme durumunda, *eşlik etmek* ise yönelme durumunda bir nesne gerektirmektedir.

İyi bir sözlük eğitimi almış öğrenci sözlüğü doğru kullanma ile bulacağı *begleiten* A eylemini anadilinin özelliklerinden kaynaklanabilecek aktarım yanlışlarına düşmeden doğru bir şekilde kullanabilecektir.

## 2.5. Sözlük Kullanımı

Sözlük, içinde yer alan sözcük, açıklama, kısaltma ve biçimbirimler açısından bir başvuru kitabıdır. Sözlükler kullanıcıya *algılama (Rezeption)* veya *ürettiği ifadeyi (Produktion)* aktarmada ortaya çıkan iletişimsel sorunlarda dilsel, sözlüksel boşlukları doldurmada yardımcı olmalıdır. Bu konu, anadil ve öğrenilmek istenen yabancı dil arasındaki ilişkide de benzer şekilde ele alınmalıdır.

Irmgard Honnef-Becker *Der Duden als Malkasten?* adlı makalesinde ideal bir sözlüğün nasıl olması gerektiği üzerine düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: Sözlükler sadece dil birimlerinin birleştirilebilirliği üzerine ayrıntılı bilgi ve sözcüklerin kurallara uygun bir biçimde değiştirilerek tümce kurma yöntemlerini değil aynı zamanda kavramları da metinsel bağlam çerçevesinde ayırıcı olarak açıklamak durumundadırlar. Hangi sözcük hangi bağlamda en iyi biçimde uygunluk gösterir ve hayata dair en anlamlı ifadeyi sunar noktasında bu duruma uygun tarihsel, kültürel örneklerle aydınlatma görevini de ihmal etmemelidir. Sözcüklerin renkli, zengin, canlı duyusallığını kültürel bilgilendirmeler yoluyla aktarmak, yabancı dil öğrenenler için ideal bir sözlüğün görevi olmalıdır (Bkz. Honnef-Becker 1998, 14-33).

Sözlükler nasıl yapılandırılır? Nasıl ortaya çıkar? Ne tür sözlükler, hangi farklılıklarla oluşturulmaktadır? Hangi durumlarda ne gibi sözlükler tercih edilmelidir? Sözlükleri diğer başvuru kaynaklarından ayıran temel özellikler nelerdir? Bu sorular daha da çoğaltılabilir. Ancak bir sözlüğü başarılı anlamda kullanabilmek için birtakım koşulların yerine getirilmesi gerektiği de bilinmelidir. Öncelikli koşul, kullanıcının iletişim sorununu tanımlaması, yani nasıl bir sözlüğe gereksinimi duyduğunu bilmesidir. Sorunu gidermede sözlüğe gereksinim duyduğuna karar vermelidir.

Sorunun bir sözcükten mi yoksa deyimisel bir ifadeden mi kaynaklandığını belirlemelidir. Durumuna uygun doğru sözlük seçimini yapmalıdır.

Sözlükte uygun açıklayıcı bölümü bulmalı, bütün kayıtları gözden geçirerek örnekleri de ele alarak en doğru ifadeyi bağlamla da bütünleştirerek yakalamalıdır.

Bu bilgiyi en doğru şekliyle kullanmayı öğrenmelidir. Yani sözlük kullanıcısı, doğru anlamı bulabilmek için sıralı bütün anlamları gözden geçirmek ve söz konusu anlamları bağlam çerçevesinde örneklerle beraber değerlendirip elemek gerektiğini öğrenmelidir.

Başarılı ve sürekliliği olan bir sözlük kullanımı, ancak şimdiye kadarki okul sözlüğü anlayışının yeniden tartışılması ve öneriler doğrultusunda yeni sözlüklerin geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Yapılması gerekenlerin belli başlıları şunlardır:

- 1- Okul sözlüklerinin sözcük karakter listesi mantığından anlambilimsel okul sözlüğüne evrilmesi.
- 2- Yazıma uygun kontrol kitabı olmaktan çıkarılıp anlambilimsel okuma sözlüğüne veya sözcük okuma kitabına dönüştürülmesi.
- 3- Sözlük eğitimi perspektifi genişletilmesi.

- 4- Sözlüklerin başvuru ve bulma tekniğine indirgenmesi terk edilmeli ve farklı sözlük tiplerine ve dil öğrenme düzenlemesi kazandırılmış sözlük kullanma eğitimine yönelik bilimsel yaklaşımlar geliştirilmesi ve genişletilmesi.

Wiegand *bir sözlüğü bilimsel olarak ve tam anlamıyla kullanabilmek ve ondan yararlanabilmek için yeteneğin de önemli rol oynadığını belirtmektedir* (Bkz. Wiegand 1998, 363); Wiegand'ın bu görüşü yukarıdaki tezlerimizi desteklemekte ve öğrencilere sözlük kullanma becerisini kazandırmanın ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

Sözlük kullanımı ile ilgili 2 temel noktaya dikkat çekmek gerekmektedir:

- a) Doğru sözlük seçimi
- b) Sözlük kullanma alışkanlığı

### 2.5.1. Doğru Sözlük Seçimi

Doğru ve uygun sözlük seçimi için öncelikle sözlükleri tanıyarak olmak gerekir. Konu, İçerik ve Anlatımlı Sözlükler (*Sachwörterbücher*) ile Dil Sözlüklerinin (*Sprachwörterbücher*) nerelerde yararlı olacakları noktasında öğrenciye bilgi aktarılmalıdır. Dil Sözlüklerinin, Genel Sözlükler (*Allgemeinwörterbücher*) ile Spesifik Alanlara Yönelik Sözlükleri (*Spezialwörterbücher*) üzerinde ayrı ayrı eğitsel çalışmalar yapılmalı; ne zaman, hangisinin daha yararlı olacağı kavratılmalıdır.

Kısaltmalar, resmi yazışmalarda yer alan kavramlar konusunda, hangi sözlüğün ne kadar önem taşıdığı bilinmelidir.

Fritz Neubauer *Sözlük Çalışması ve Metni Anlamak ( Wörterbucharbeit und Textverstehen )* adlı makalesinde, derste doğru sözlüğün bulundurulması ve kullanılması durumunda metnin anlaşılabilirliği ve sözlük çalışmasının oynadığı rolü saptamak amacıyla, biri anadili Almanca diğeri yabancı dili Almanca olan 2 grubun karşılaştıkları sorunları irdelemiştir. Sonuçta her iki grubun sözlük eğitimi almasının gerekliliği ön plana çıkmış; metni anlama noktasında, olay örgüsünü birbiriyle bağlantılamada anadili Almanca olanların da *örneklerle yapılmış sözcüklerde* sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur (Bkz. Neubauer 1998, 34-35), Çünkü tek dilli sözlüklerin klasik problemlerinden biri, zor sözcüklerin daha zor sözcüklerle anlatılmaya çalışılmasıdır.

Birbirinin yerine kullanılabilen kavramların araştırılması (*Onomasiologie*) veya dilsel ifadelerin anlamını irdeleyen (*Semasiologie*) çalışmalar kapsamında sözlüklerin

önemi ve uygunluk değeri üzerinde mutlak surette durulmalıdır. Biraz açacak olursak; metin oluşturmaya çalışan bir öğrenci sözcük yinelemesinden kaçınmak ve anlatımı zenginleştirebilmek için *schließen* (kapatmak) sözcüğü yerine aynı anlama gelebilecek ve kullanılabilecek bir sözcüğü *Onomasiologiesches Wörterbuch* sözlüğüne bakarak bulabileceğini bilebilmelidir. Yine aynı şekilde, okumakta olduğu gazete metninde bir yerde *Wie die Katze um den heißen Brei herumgehen* (kedinin mama kabının etrafında dolanması gibi) ifadesinin metinle bağlantısının ne olduğunu *Semasiologiesches Wörterbuch* sözlüğüne bakarak, söz konusu deyimsel ifadenin *bir şeyi yapmaya cesaret edememek* olduğunu bulabileceğini de bilmelidir (Steuerwald 1982, 124).

Doğru sözlük seçimi için, sözlüklerin sözcük listeleri dışında ne tür bilgiler içerdiği noktasında da öğrenciye bilgi aktarılması yararlı olacaktır.

Dil öğretiminde anlama ve üretmeye dönük gerekli olan tek dilli veya çift dilli sözlüklerin yanı sıra Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Yazın Terimleri Sözlüğü, Hukuk Terimleri Sözlüğü, Tıp Terimleri Sözlüğü gibi uzmanlık gerektiren sözlüklerin öğrencilerin öğrenme ve üretme süreçlerinde önemli bir yer tutması gerektiği de bilinmelidir.

### 2.5.2. Sözlük Kullanma Alışkanlığı

Sözlüklerin başvuru kaynağı olmalarının yanı sıra okuma kitabı olarak da algılanmasının sağlanması, sözlük kullanma alışkanlığı edinilmesi bakımından son derece önemli ve yararlıdır. Dahası, dilbilgisinin temel kurallarına yönelik açıklayıcı ve örnekleyici çalışmaların sözlüklerde yer aldığının öğrenciye tanıtılması ve kazandırılması da sözlük kullanma alışkanlığı açısından değerlidir.

Sözlük edindirirken, küçük ve ucuz sözlüklerin yok denecek kadar az detay bilgi ve hiç örnek içermemesi bakımından zararlı bile sayılabileceği, ona ödenen paranın savurganlık anlamına gelebileceği, gerçekten yararlı ve sağlıklı bilgiler edinebilmek için büyük, kapsamlı sözlükler bulundurulması gerektiğinin önemi üzerinde yeterince durulmalıdır.

### 2.6. Sözlük Kullanma Eğitimi ve Yöntemleri

Sözlük kullanma eğitimi, öğrencileri deneyimli ve bilgili birer sözlük kullanıcısı haline getirmek açısından çok önemlidir. İdeal olanı, öğrencinin kendi çalışmalarında hangi sözlüğün doğru seçim olduğunu kendisinin bulması ve kullanma talimatını

izleyerek sözlüğü en doğru biçimde nasıl kullanacağını kendisinin öğrenmesidir. Ancak sözlük kullanma çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlardan anlaşıldığı üzere kullanıcılar sözlük kullanma talimatlarına nadiren bakmakta veya baksa da yeterli verimliliği alamamaktadır. Sözlük çalışması yapan araştırmacılar kullanma talimatının yetersizliğine yönelik birtakım yöntemler geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Peter Kühn *Almancada Sözlük Çalışması ve Sözlük Eğitiminin Durumu ve Yaklaşımlar (Positionen und Perspektiven der Wörterbuchdidaktik und Wörterbucharbeit im Deutschen)* (Bkz. Kühn 1998, 1) adlı çalışmasında, Augst'un *Öğretim planı ve derslerde sözlükle çalışmak, hele okul sözlüğüyle çalışmak kesin kes zorunludur* (Augst 1984; Kühn 1998, 1'den naklen) sözlerine dayanarak Almanca öğretiminde sözlüğün süregen olarak derse eşlik etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu dönemde okulda ve derste sözlük kullanımının yetersiz ve kör topal yürütülmesinden dolayı karşılık olarak sözlüğe ve sözlük çalışmasına aşırı bir kıymetlendirme söz konusudur. Sözlüğe ve sözlük çalışmasına böylesi aşırı bir kıymetlendirme yapılmasının temelinde hiç şüphe yok ki, okul ve ders pratiğinde yetersiz, kör topal ve aksaklıklarla dolu bir sözlük kullanımı yatmaktadır.

Pratik olarak yetersiz sözlük kullanımının çok sayıda gerekçesi söz konusudur:

#### 1- Sözlük çalışması yabancı dil öğretiminin üvey çocuğudur

Bu doğrultuda *yabancı dil derslerinin öğretiminde sözlük öğretiminin yeri yoktur* (Bkz. Lange / Neumann / Ziesenis 1990; Kühn 1998, 1'den naklen); *Sözlük ile çalışmak doğru yazma kontrollerini azaltır* (Menzel 1990; Kühn 1998, 1'den naklen) gibi çıkışlar karşısında az sayıdaki sözlük öğretimsel çalışmalar dilden düşmüş veya doğru yazma öğretimi içine dahil olmuştur. Buna karşılık sözlük öğretimsel sormacalar yabancı dilsel Almanca derslerinde önemli bir yükselme kaydetmiştir. *Sözlük eğitimi öğrencisi* kavramı altında özel sözlük öğrencilerinin yardımıyla dil edinimi sürecinin azami düzeyde iyileştirilmesi için ilk çalışmalar tartışıldı. Bu bağlamda (Kämpcke 1992, Zöfgen 1994; Kühn 1998, 1'den naklen) tarafından böylesi bir *sözlük öğrencileri modelinin* başlangıcı için öneriler sundular. Bu ilk çalışmalar daha geniş kuramsal teşvikler ve uygulamaya yönelik öneriler sunan sözlük çalışmaları tartışmalarında yer alan yabancı dil olarak Almanca için kaleme alınmış sözlük öğrencisi çalışmaları sayesinde hız kazanmıştır. Sözlükler ve kullanma olanakları ile birçok temas noktasına uyumlu bir yığın kaleme alınmış çalışma varken anadilde sözlük çalışmaları ile yabancı dilde sözlük eğitimi öğrencilerinin soruları ve sorunları bu döneme kadar hep ayrı ayrı

tartışıldı. Herbert Ernst Wiegand adrese özel dil edinimi sözlükleri çalışmak amacıyla her iki alanın eğitimsel sözlükçülük açısından örtüştürülmesi önerisini çok önceden dile getirmiştir (Bkz. Wiegand 1998b; Kühn 1998, 2'den naklen).

## 2- Sözlük öğretiminin çalışma tekniklerinden birine indirgenmesi

Sözlük kullanımına yönelik şimdiye kadarki öğretimsel ve yöntemsel öneriler oldukça kısıtlayıcıdır; sözlük öğretimi çalışma tekniklerinden birine indirgenmiştir. Sözlük kullanımına yönelik yöntemsel öneriler yalnızca sözcüklere başvurma ve sözcükleri bulma ile sınırlandırılmıştır (Bkz. Schüßler 1986; Kühn 1998, 2'den naklen). Bu da her şeyden önce sözlüklerin makro yapısının tanıtılmasıdır. Yabancı dil dersinde bu perspektifler, sözlük kullanıcıları sözlüksel mikro yapısının tanıtımına yönelik ödevler ve alıştırmaları çözümleyebilsinler diye genişletilmiştir (Bkz. Funk 1990, Lopez Barrios 1997; Kühn 1998 2'den naklen).

Başvuru ve bulma tekniği özellikle ilkökul düzeyinde alfabeye göre düzenleme alıştırmalarında hazırlayıcı sözlük yardımcı kitap niteliğinde ele alınmıştır. Okuldaki sözlük çalışmasına yönelik bu öneriler arama ve bulma tekniği olarak adlandırılan sözlüksel veriler sözlük öğretimi çalışmalarının sadece bir yönünü oluşturduğundan, sözlüğe başvurabilmenin yeterli olmadığı yeterince kavranamamıştır (Bkz. Kühn 1993; Kühn 1998, 2'den naklen).

## 3- Okul sözlüğünün doğru yazım sözlük tipine indirgenmesi

Yetersiz sözlük kullanma pratiğine dair bir neden de bütün okul eğitimi ve sınıf düzeylerinde bir tek sözlük tipinin dayatılması yaklaşımıdır. Birçok araştırmacıya göre Almancanın okul sözlükleri 19. yüzyılın ortalarından günümüze kadar dumura uğramış doğru yazım sözlükleridir. Kühn bu konuda şöyle demektedir:

*Bizim okul sözlüklerimiz bu güne kadar doğru yazım sözlük çalışmalarının bir görüntüsüdür* (Bkz. Kühn 1991; Kühn 1998, 2'den naklen).

Keza Kühn ve Püschel:

*Öğretmenler, Der Duden reicht mir! (Duden bana yeter!) şiarında sözlüksel başvuru eserlerinin pratiğini doğru yazım sözlüklerinde kendiliklerinden görmekte-dirler* (1982; Kühn 1998, 2'den naklen).

Buna koşut görüşler azımsanmayacak kadar çoktur:

*Az buçuk bütün girişimler ve denemeler öğretmenleri de öğrenciler gibi tek dilli Almanca sözlüklerinin çok çeşitliliği ve kullanma olanakları ile tanıştırma çabasıdır* (Bkz. Schäder 1984, Wiegand 1984, Starke 1992; Kühn, 1998, 2'den naklen).

*Yeni bir çaba ise okul sözlüklerinin tek taraflı yazım oryantasyonunu ihlal etmek ve öğrenciler için anlamsal tasarlanmış sözlükler üzerinde çalışmaktır* (Bkz. Kühn 1997; Kühn, 1998, 2'den naklen).

Son yılların sözlük öğretimi tartışmalarına bakıldığında pedagogların, öğreticilerin, dil kitabı yazarlarının ve öğretmenlerin her şeyden önce başvurma ve bulma tekniklerinin yönetsel sorunlarına yönelik sözlüklerle ilgilendikleri göze çarpmaktadır. Sözlük öğretimi ve sözlük kullanımının sorunları ile uğraşan sözlük çalışanları her şeyden önce konuları ayrı ayrı ortaya koyuyorlar. Sözlüklerin makro yapısının sorunlarını dile getiriyor, değişik sözlük tiplerinin dikkate alınması konusunda lehte ifadeler kullanıyor ve farklı sözlüklerin sözlük eğitimsel mikro yapısını karşılaştırmayı teşvik ediyorlar. Sözlük çalışanlarının ders için teşvikleri ve önerileri, hiç kuşkusuz analitik ve metodik olarak zor gerçekleştirilebilir.

Sistematik, tarihsel ve eleştirel sözlük araştırmalarının yanı sıra sözlük araştırmalarının merkezi alanları sayılan sözlük kullanma araştırmaları ne teorik ne de ampirik olarak okul içi sözlük çalışmasının sorunları ile ayrı ayrı ilgilenebilir. Yalnızca yabancı diller dersi ve özel olarak yabancı dil olarak Almanca alanında sözlüklerin kullanımına yönelik tek tük araştırmalar mevcuttur.

Toparlayacak olursak; sözlük kullanımı araştırmaları ve öğretimsel teşviklerine yönelik bilimsel tartışmalar sözlük öğretiminde şu ana kadar kayda değer bir mesafe alamadı, göz önüne alınmadı. Araştırmacılar öğretimsel-metotsal çıkarımları ve önerileri ile sürekli alfabetik sıralama ve başvuru alıştırmaları çemberinde / sarmalında sözlük kullanma araştırmalarının bilimsel tartışmalarını tanıtamadan çırpınıp duruyorlar.

İnsanların sözlükleri nasıl kullandıkları, sözlüklere ne gözle baktıkları, kolayca ulaşılabilecek bir olgu değildir. Bunu belirlemenin çeşitli yolları vardır:

- Yazılı anket yoluyla belirleme
- Sözel olarak ifadelerine başvurma
- Bir konu üzerinde çalışıp metin oluşturmalarını isteme
- Doğrudan derse video-kamera yerleştirip kaydederek gözlemlene

Ancak bu yöntemlerin hiçbirisi sağlıklı sonuçlar ortaya koyabilecek yöntemler değildir. Hepsinin kendine özgü açmazları vardır:

- Ankete verilecek yanıtların gerçekçi olacağı konusunda kuşku duyulabilir
- Sözel ifade yeterince verimli olmayabilir
- Metin oluşturma çabası konunun iyi ya da kötü bilinmeye bağlı olarak nesnel bir sözlük kullanma gereksinimini ortaya koyamayabilir
- Görsel yöntem de yeterince nesnel olamayabilir

Biz, sözlük kullanma eğitiminin yabancı dil olarak Almancaya etkisini, öğrencilerin sözlük kullanma becerilerini ve doğru sözlük seçimi düzeylerini belirlemek üzere Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı 3. sınıf (3A ve 3B) öğrencilerine *Almancadan Türkçeye Çeviri* dersinde farklı alan ve konulardan oluşan bir metni ön test mantığıyla çevirttik; bu konudaki bilgi düzeylerini ölçüp sözlük kullanma eğitimi vermeyi planladığımız gruba bu alanda karşılaşılabilecek eksiklikleri gidermeye yönelik eğitimi vermenin yanı sıra doğru sözlük seçimi için de her derste farklı alanda bir sözlüğü tanııtma çalışması yaptık.

Sözlüğü başvuru kaynağı olmasının yanı sıra okuma kitabı olarak görülmesini sağlamak amacıyla çeşitli yaklaşımlarla oyun haline dönüştürme çabası içinde olduk. Ayrıca

- Sözcük grupları verip bunların hangilerinin eşanlamlı, hangilerinin karşıt anlamlı olduklarını bulmalarını isteyerek
- Hangi hayvan adlarını bildiklerini yazmalarını, bilmediklerini de sözlükten aramalarını isteyerek
- Bir hayvan adı verip onun cinsiyetlerini de (*at, aygır, kısırak, tay* gibi) belirlemelerini isteyerek
- Dersi oyun havasında yürüterek

onların motivasyonlarını güçlendirmeyi, öğrendiklerini kalıcı hale getirmeyi ve meraklı birer öğrenici olmalarını sağlamayı amaçladık.

Böylelikle öğrenciler dil öğretiminin, sözcük bilgisinin, sözcük dağarcığının, sözcük üretmenin ve doğru yazım kurallarının tüm detaylarını öğrenebileceklerini gördüklerinde sözlüklerini başucu kitabı olarak kabullenecek; okulda, evde çalışma ve yazı masasından eksik etmemeye motive olacaklardır. Dönem sonunda ise her iki gruba da ön teste benzer çeşitlilikte bir son test metni hazırlayıp başarılarını ölçmeyi ve sözlük kullanma eğitimi verdiğimiz grup ile diğer grubun başarı sonuçları açısından bir değerlendirme yapmak suretiyle bu dersin yararlılığı ve gerekliliği üzerinde son değerlendirmemizi yapmayı hedefliyoruz.

## 2.7. Çalışma Tekniği Olarak Sözlüğe Başvurma

Okuldaki eğitimin ve derslerin temel amaçlarından biri öğrencilerin kendi sorumluluklarını üstlenebilmeleri, olgun davranıp bağımsız kararlar alabilmeleri koşuluyla özgür bireyler olarak eğitilmeleridir. Bu sayede dersler sadece belirli bir bilginin depolandığı yerler olmaktan çıkıp o alandaki bilgi birikimi, beceri ve yeteneklerini kendi kendilerine kazandıkları ve pekiştirdikleri yerler olacaktır. Bunun için derslerde eğiticiler tarafından iyi ve doğru bir şekilde yönlendirilmeye gereksinim olduğunu da belirtmeliyiz. Bu temel yaklaşım *Öğrenci Merkezli Eğitim* yüzyılımızın başlarından itibaren okul içi çalışma eylemlerinin merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu yaklaşım okulda egemen olan eski anlayışı yıkıp anlamsızlaşmış öğretim yöntemlerini ortadan kaldırmayı yerine öğrencinin kendi kendine öğrenip kendini geliştirecek çalışma teknikleri sayesinde öğrenmeyi kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma teknikleri derken, okulda ve okul dışında eğitimle ilgili yapılacak çalışmaların çözümünü olanaklı hale getirecek beceri ve yeteneklerin kazandırılmasını hedefleyen teknikleri kastediyoruz.

Herhangi bir bilginin içeriğinin öğrenilmesi sırasında yeterli çalışma tekniklerine hakim olan herkes herhangi bir yardım almadan ve yönetilmeye gereksinim duymadan kendi kendine yeni şeyler öğrenebilir, alıştırma yapabilir ve o bilgiyi başkalarına aktarabilir. *Teknik kavramı*

*Technik ist im weitesten Sinne die Kunst , ein Ziel oder eine Leistung mit zweckmäßigsten und sparsamsten Mitteln zu erreichen (Wahrig 1997, 1215).*

Öğrenme pratiğinde bunun adı, *Çalışma tekniklerine ne kadar hakimsen öğrenilen şey için konsantrasyonun o kadar iyi, öğrenmen de o kadar kolay olur* demektir.

Çalışma teknikleri, alansal ve alanlar üstü olarak düzenlenmektedir. Alanlar üstü amaçla düzenleme şu şekilde yapılmaktadır:

- Bilginin kazanılması ve biriktirilmesi için çalışma teknikleri
- Bilginin işlenmesi, çalışılması için çalışma teknikleri
- Bilginin anlatılması, aktarılması için çalışma teknikleri

Wolfgang Menzel ve Hanne Henze (Bkz. Sandfuchs, 1998, 139). Almanca dersinin çalışma tekniklerini yine 3 grupta toplamıştır:

- Metinlerle düzenli çalışma teknikleri
- Dilin sözsözsel kullanım teknikleri
- Dilin yazısal kullanım teknikleri

Sözlüğe başvurma yazılı her kültür için en önemli çalışma tekniklerinden biridir: Telefon numaraları, posta kodları, trafik bağlantıları, gezi amaçları ve gezi fiyatları, yabancı sözcükler için hep sözlüğe başvurulur. Kataloglara, ansiklopedilere, atlaslara ve haritalara gezi rehberlerine ve her şeyden önce sözlüklere başvururuz. Sözlüğe başvurma yöntemi kendini kanıtlamış en önemli çalışma tekniklerinden biridir. Anadili veya yabancı dildeki her ders sözlük ile çalışmayı gerektirir. Sözlüğe bakmak hem bir çalışma tekniğidir hem de içinde sözlüğe bakmanın paylaşıldığı bir dersin veya kursun ders içeriğidir.

### 2.7.1. Sözlük Çalışmasının Öğretimsel İlkeleri

Sözlük, günümüz doğru imla-yazım dersleri için zorunlu bir gereksinim, bir çaredir. Kompozisyon yazma ve yazım düzeltmelerinde sözcüklerin doğru yazımı öğrenciler için en önemli sorunlardandır. Sadece sözlük, öğrencinin yanlışını görüp onu düzeltme olanağını tanıyarak kendinden emin olmasını sağlayabilir. Öğrencinin kendi yazdığı kompozisyonun düzeltmelerini kendinin yapması hem gerekli hem de kendine olan güvenin yerleşmesi ve motive olması bakımından da önemlidir. Zira yapılan işin yazarı ve tek sorumlusu olma duygusu kendine olan güveni pekiştirecektir.

Almanca öğretiminde sözlüğe bakmanın anlam ve öneminin bir taraftan sürekli altı çizilirken diğer taraftan da Peter Kühn, günümüze kadar okullarda sözlüklerle

düzenli bir çalışmanın olmadığının, dolayısıyla karmakarışık bir durumda olduğunun tespitini yapmıştır (Bkz. Kühn 1987, 9). Kühn, *Grundschulwörterbuch* yapıtında *doğru yazım sözcük dağarcığının* sınırlandırılabilme, öğrenilebilme ve gereksinimi düşüncesindeki tutarsızlığı absürtlük olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yazım kuralları üzerine kurgulanmış okul sözlüklerinin sıklıkla yakınılan Alman dili dünyasındaki sözlük kültürünün az gelişmesinde önemli rolü olduğunu göstermiştir. Genel olarak sözlüklerin sıkıcı olduğu kabul edildiğinde bir okul sözlüğünün öğrenci açısından ilginç dil ve kavram bilgilerini de içermesi gerektiğinin altını çizmiştir. Yazar, söz konusu çalışmasında salt yazım alıştırmaları yerine dil eğitiminin temel amacı sayılabilecek anlambilimsel kurgulanmış düzenleme ve sistemleştirme alıştırmalarını da eklemiştir. Sözlüğün kullanımında mantıklı ve önemli nedenler olarak anlam sorunları, biçimlendirme kaygısı, kavram soruları, dilsel kaynaklı sorular ve sözcük eğitimini sözcük dağarcığını genişletme alıştırmalarıyla birlikte vermiştir (Bkz. Sandfuchs 1998, 140). Zira öğretmenler bu kullanma nedenlerinin derste nasıl ele alınacağı ile ilgili yeterli ve ayrıntılı örneklere gereksinim duymaktadır. Yine Peter Kühn aynı konuyla ilgili olarak *Der Deutschunterricht dämmert im Wörterbuchdidaktischen Dornröschenschlaf* (Kühn 1994, 5) (*Almanca dersi, uyuyan güzel sözlük öğretiminde yavaş yavaş kıpırdanmaya başlamıştır.*) tespitini yapmıştır.

Sözlüklerin kullanımı nicel (kantitatif) olarak oldukça az, nitel (kalitatif) olarak da bir hayli kısıtlıdır. Bunun nedeni ise sözlüğe bakmanın sadece doğru yazım sorunlarına indirgenmiş olmasıdır.

Eğitimin amaçları ile okullarda ders yapma, yani somut gerçeklik ile uygulama arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanan birkaç öğretilimsel ilke ortaya çıkmıştır:

- 1- Öğrenciler sistematik şekilde sözlük kullanmaya inandırılmalıdır. Sözlükler işaretler dizgesi sayesinde (*Zeichensystems*) en küçük alanlarla ilgili dahi sayısız bilginin en önemlilerini içerir. Sözlüğe başvurma, içinde tek tek adımların birbirini mantık silsilesiyle takip ettiği çok yönlü bir olgudur. Bu yüzden sözlük kullanıcısı bu işaretler dizgesine özellikle hakim olmalıdır. Bütün bunlar kendi kendine ya da ayrıca öğrenilemez, bunun için doğru yönlendirebilen bir kurs veya eğitim gereklidir.
- 2- Sözlüklerin göstergelerle kodlanmış en önemli bilgilerden oluşmuş çok yönlü bilgi sistemleri olması beraberinde bir takım sistematik öğrenme ve öğretme sorunlarını da getirmektedir. Sağlıklı ve doğru bir kullanım için aynı zamanda

kullanmanın da amacı olan gelişkin bir dilsel yetenek olmalıdır. Bu nedenle sözlüklerle çalışmaya başlarken her sözlükte bulunması gereken *Kullanmayla İlgili Talimatlar* üzerinde daima önemle durulmalıdır. Öğrenci, kendi başına çalışmak durumunda kaldığında aynı grupta yer alan göstergelerin anlamlarıyla ilgili ayırma çizgisi (-), tonlama noktası (.), bir sözcüğün yerine kullanılan kaç işareti (~) ve kısaltmalar (Trennungsstrich, Betonungspunkt, Tilde, Abkürzungen) gibi konuların altyapısını oluşturmak durumundadır.

- 3- Her zaman konuya giriş bölümüyle yetinilmemelidir. Sözlüklerle çalışma işi sürekli alıştırmayı yapmakla otomatikleştirilebilir ve rutinlik kazandırılabilir. Kullanmada bilgi edinme yeteneğini sürekli genişletmek ve geliştirmek de bu rutin alıştırmaya çalışmalarıyla olanaklı olacaktır. Hataları, yanlışları bertaraf etmek ve ödevleri doğru çözebilmek için sözlüğe başvurma hızlı ve güvenli gerçekleşmelidir. Bunun için çok çeşitli başvuru ve düzenleme alıştırmaları yararlı olacaktır.
- 4- Öğrenciler sözlüğe başvurmanın kendilerine ne zaman yarar sağlayacağını fark etmeyi öğrenmek durumundadırlar. Dersler her zaman için sözlüğe başvurma olanağı sağlayacak ve olumlulukları ile sözlüğün gerekliliğini ortaya koyacak şekilde planlanmalıdır.
- 5- Sözlüklerle çalışmaya olabildiğince erken başlanmalıdır. İdeal olanı hazırlık düzeyinde başlanmasıdır.
- 6- Sözlükler de diğer okul kitapları gibi öğrencilere hemen aldırılmalı ve en azından *Doğru Yazım Sözlüğü* edinilmesi sağlanmalıdır. Öğrencilerin küçük sözlüklerle yaşayacakları hayal kırıklığıyla kafalarının karışması engellenerek genel anlamda derslere karşı soğumalarının önüne geçilmelidir. Zira bu küçük sözlükler ve kitaplardaki geçen sözcüklerin *Gloßar* ile verilmiş olması, sorunu göreceli olarak çözmüş gibi görünse de, aslında sözlüğe başvurma işinin okulla sınırlı teknik bir iş değil, okul sonrasında da devam edecek bir süreç olduğunu öğretmek olmalıdır.
- 7- Sözlükler olanaklar çerçevesinde hem okulda sınıf içi çalışmalarda hem de okul dışında ellerinin altında hazır bulundurulabilmelidir. Bunun en iyi yolu onlara sözlük edinebilmelerini sağlamak veya edinebilme yollarını kolaylaştırmak olmalıdır. Bunun için yayınevleri veya sözlük yazarlarıyla bağlantı kurmak yoluyla uygun koşullarla temin edilmesi sağlanabilir. Derste kullanılacak *Doğru Yazım Sözlüğü*' nün olanaklıysa aynı baskı olmasına dikkat edilmelidir.

Öğrencilerde farklı baskılara ait sözlükler söz konusu olursa eski-yeni baskılardaki düzeltmeler, yenilemeler farklı algılamalara, dolayısıyla sorunlara yol açabilecektir.

### 2.7.2. Sözlük Kullanma Eğitime Giriş

Piyasada başlangıç için önerilen bir sürü sözlük söz konusudur. Bunlar genel olarak 2 grupta toplanmaktadır. Birincisi, tipik ilkokul sözlüğü dediğimiz *Başlangıç Sözlükleri (Eingangswörterbücher)*, diğeri ise daha gelişmiş *Öğrenci Sözlükleri* 'dir (*Schülerwörterbücher*).

Giriş sözlükleri, temel sözcük dağarcığı listesinden oluşmakta ve sözcüklerin doğru yazımı, tanımlık, çekim ve hece ayırma gibi temel birkaç konuda da bilgi içermektedir. Sözcük kapasitesi de 3000-6000 sözcük ile sınırlıdır. Bu da en olumsuz yönlerinden biridir. Zira sözcük kapasitesi o kadar azdır ki, sözcük aramalar çoğunlukla sonuçsuz kalabilmektedir. Ayrıca yabancı ve uzmanlık alanı gerektiren sözcükler, onların anlamı, sözcüklerin ayrılması, deyimler ve telaffuzlarla ilgili bilgi bulunmamakta ya da sadece kavram boyutunda yer almaktadır. Bununla birlikte sözlük çalışmasına giriş ve başlangıç için iyi hazırlanmışlardır. Sözlüğe bakmayı öğrenmek için alıştırma ödevleri bulunmaktadır. Gerçi kendi kendine sözlüğe bakma alışkanlığı kazandırmak için uygun değiller, ama doğru yazım derslerinde yararlı bir çalışma aracı olarak düşünülebilirler. Doğru yazımdaki zorluklarla ilgili alıştırma ödevleri, sözlüklerle ilgili bilgilendirmeler ve dilbilgisi terimleri çok az verilmektedir. Yine de bununla başlanıp ikinci grupta yer alan *Öğrenci Sözlüğü* ile devam edilebilir. *Başlangıç Sözlüğü* 'ne en uygun örnek, yeni tip olarak sunulmuş *Abrakadabra* (Bkz. Fakelmann / Söhl / Schubert 1996; Sandfuchs 1998, 142'den naklen) gösterilebilir. Sözlük işlevinin dışında yazma, konuşma, şekiller, oyunlar ve alışımlarla ilgili uygulamalı derslere yönelik çok sayıda uygun öneriler içermesi bakımından sadece sözlük olarak değil, aynı zamanda okuma kitabı olarak da değerlendirilebilir.

Devam niteliğindeki Öğrenci Sözlükleri 10000 ile 25000 sözcük kapasitesine sahiptir. Bu sözlükler, Anlambilimsel Ayrıntılı Açıklamalar (semantische Erläuterung), Sözcük Açıklamaları (Wortklärung), Köken Bilgisi (Herkunftsangabe), Hece Ayırımı İçin Dikkat Çekici Açıklama (Hinweise zur Silbentrennung), Sözcük Çekimi (Wortflexion) gibi konuları içermektedir. Büyük sözcük kapasitesi, ayrıntılı dilsel bilgiler ve kodlamaları sayesinde kendi kendine çalışmayı olanaklı hale getirmekte,

yetişkinlerin sözlüklerle çalışmasına zemin hazırlamakta ve okul dışı sözlüğe bakma alışkanlığı edinmekte değerlendirilebilecek bir sözlük olarak da karşımıza çıkmaktadır. Devam niteliğindeki öğrenci sözlüklerine en uygun örnek, Peter Kühn' ün Mein Schulwörterbuch adlı sözlüğüdür. Kühn bu çalışmasıyla, doğru yazım olarak tek taraflı düşünülen öğrenci sözlüklerine getirdiği eleştirel bakışla sözlük öğretiminin sözlüksel sonuçlarının yararlanılabilir olmasına uğraşmıştır. Mein Schulwörterbuch sözlüğünün öğretilimsel özelliği dilsel bilgilerle kavramsal bilgilerin ilintilendirilmesi, bir arada değerlendirilmesidir. Dil Eğitimi (Sprachbildung), Dil İncelemesi (Sprachbetrachtung) ve Dil Oluşturmak (Sprachgestaltung) ile ilgili çok çeşitli ayrıntılı anlatımlar ve açıklamaların yanı sıra sözlük, görsel ve yazımsal bilgileri de içermektedir. Sözlüğü, yapısını, temel felsefesini ve kullanımını ayrıntılarıyla açıklayan bir öğretmen el kitabı ayrıca verilmektedir. Böylece öğretmen ve öğrencilere mantıklı ve çok yönlü düzenli bir çalışma ortamı sağlanmaktadır (Bkz. Sandfuchs 1998, 143).

### 2.7.3. Sözlüklerle Çalışmaya Başlangıç Amaçlı Dersler ve Kurslar

Sözlüklerin yararlılık, gereksinim ve kullanım açısından doktor ve eczacıların ilaç rehberi niteliğindeki *Vademecum* gibi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun için sözlüğün, sözcük ve kavram karşılığı bilgilerinin dışında öğrenciye ders konusunda yardımcı olacak ve kişisel ilgisini çekebilecek dil ve kavramsal bilgileri de içermesi gerekmektedir. Bu yolla sözlük kullanmanın öğrenciye yarar sağlayacağı ve birtakım avantajlar kazandıracağı konusunda öğrencinin ikna edilmesi kolaylaşacaktır. Alfabetik sıralama konusu ve arama-bulma tekniklerindeki yetkinlik, sözlüğe başvurma isteği ve sözlüğü rutin kullanma beraberinde hızlı, doğru ve güvenli bir öğrenmeyi getirecektir.

Sözlük çalışmasının uygulamasına yönelik gerek bilinen öğrenci sözlükleri bağlantılı, gerekse bu sözlüklerden bağımsız derse yardımcı bir dizi etmen vardır. Alıştırmalar zorluk derecesi giderek artan şekilde düşünülmelidir. Sözlük çalışmasıyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken noktalar şunlardır:

- 1- *Alfabe Öğrenme*: Alfabe bilgisi, sözlüğe bakmanın en önemli ön koşuludur. Alfabe ritmik bir şekilde öğretilmelidir. Alfabe dizelerinin oyunlaştırılması öğrenmeye yardımcı olacaktır.
- 2- *Alfabe Düzenleme*: Sözcük materyali birinci, ikinci, üçüncü... harfe göre sırayla düzenlenmelidir.

*Monat- mitnehmen- Mädchen- Mond- müde- mild- Milch- Maß- messen  
Treppe- Tinte- Tante- Type- Torte- Tabak- Tube- Teppich- Teufel-  
Schuß- sauber- Strolch- Schwanz- schwer- Schwarz- schmutzig- stark- schwach*  
gibi sözcükler verilip bunların düzenli bir liste olarak sıralanması istenir.

- 3- *Sözcük Tamamlama:* Oyunlarla sözlüğe bakma alıştırmaları: ilk sözcük, *Ab-Mi-Kl* ile başlayan sözcüklerden olsun. Sonra *hin* gibi örneklerle başlayan sözcükler, içinde *i-ie* olan sözcükler (*Brief, Tiger, Biene* sözcükleri ipucu olarak verilebilir), meyve adlarının nasıl yazıldığına bakılır, ay adları ile haftanın günlerine sözlükte bakılır vs. bir dizi sözcük düzenlemesi yapılır.

- 4- *Ağaçlar ve Orman Bitkileri Adları ile Alıştırmalar:*

*Haselstrauch- Pfifferling- Kiefer- Buche- Farnkraut- Tanne- Pilz- Weide-  
Steinpilz- Fichte- Moos- Fliegenpilz- Lärche- Erle- Esche- Tintenpilz- Birke-  
Heidekraut- Ahorn- Kastanie- Eiche- Ziegenbart- Broomberstrauch- Wacholder  
Tavşan çalı- horoz mantarı- çam ağacı- kayın ağacı- eğrelti otu- köknar-  
mantar- söğüt ağacı- kuzu mantarı- ladin- yosun- çok zehirli mantar- karaçam-  
kızılağaç- dişbudak- huş ağacı- süpürge otu- akça ağaç- kestane- meşe- keçi  
sakalı- böğürtlen çalısı- ardıç*

- 5- *Sebze ve Meyve, Bahçe ve Tarla Bitkileri Adları ile Alıştırmalar:*

*Apfel-Blumenkohl-Spinat-Pilz-Dattel-Rübe-Salat-Kohlkopf-Pfirsich-  
Wirsingkohl-Kirsche-Banane-Stachelbeere-Nuß-Himbeere-Johannisbeere-  
Tomate-Feige-Apfelsine-Bohne-Kartoffel-Erbse-Pflaume-Radieschen-  
Weintraube-Petersilie-Erdbeere-Karotte  
Elma-karnabahar-ıspanak-mantar-hurma-şalgam-salatalık-lahana-şeftali-  
milano lahanası-kiraz-muz-bektaş üzüümü-ceviz-ahududu-frenk üzüümü-domates-  
incir-portakal-fasülye-patates-bezelye-erik- kırmızı turp- üzüüm-maydanoz-çilek-  
havuç*

- 6- *Hayvan Adları ile Alıştırmalar:* Çiftlik, ev, bahçe, ahır hayvanları ve kuşlarla ilgili adlar karma olarak verilir ve bunların sözlükten bulunup düzenlenmesi istenir.

*Hund-Hahn-Igel-Specht-Esel-Maikäfer-Star-Katze-Gans-Kuh-Biene-Ente-  
Taube-Krähe-Maus-Schwalbe-Schwein-Huhn-Kalb-Lamm-Pferd-Küken-  
Kaninchen-Schaf-Ziege-Ochs-Papagei*

*Köpek- horoz- kirpi- ağaçkakan- eşek- mayısböceği- sığırcık- kedi- kaz- inek- arı- ördek- güvercin- karga- fare- kırlangıç- domuz- tavuk- dana- kuzu- at- civciv- ada tavşanı- koyun- keçi- öküz- papağan*

Ormanda uçan, tırmanan, sürünen ve avcılar tarafından avlanan hayvanlar.

*Hase-Hirsch-Fuchs-Bußard-Habicht-Marder-Eidechse-Schlange-Ricke-Eule- Ameise-Haselmaus-Reh-Wildschwein-Rebhuhn-Eichhörnchen-Mücke- Kreuzotter-Wildkaninchen*

*Tavşan-geyik-tilki-şahin-atmaca-sansar-kertenkele-yılan-dişi karaca-baykuş- karınca-fındık faresi-karaca-yaban domuzu-keklik-sincap-sivrisinek-engerek yılanı-yabani ada tavşanı*

- 7- *Temel Sözcüklere Yönelik Alıştırmalar:* En bilinen belli başlı (öğretmen, doktor, baba, anne gibi) sözcükler sözlükten bakılır.
- 8- *Bileşik ve Türetilmiş Sözcükler ile Alıştırmalar:* Vanillepudding gibi bazı sözcükleri bulmak zordur. Sözlükte yer almayabilirler. Bu sözcükleri ayrı isimler altında (Vanille ve Puding gibi) arayıp bulmak gerekmektedir. Bazen de *Damenbekleidungsindustrie* gibi üç bileşik sözcükten oluşan sözcükleri (*Damen, Bekleidung* ve *Industrie*) olarak aramak gerekebilir.
- 9- *İki Anlamlı Sözcükler ile Alıştırmalar:* Bu konu da üzerinde önemle durulması gereken konulardandır. Bu iki anlamlı sözcükler eş sesli sözcükler gibi aynı yazılmakla birlikte eş sesli sözcüklerden farklı olarak *Tanımlık*'ları da aynıdır:

Der Strauß: buket / deve kuşu

die Birne: armut / ampül

Die Fliege : sinek / papyon kravat

die Mühle: değirmen / dokuz taş

Die Decke: örtü / tavan

die Puppe: oyuncak bebek / kurtçuk

Die Bank : oturma yeri-bank / banka

der Läufer: koşucu-yarışçı / yolluk

Der Nagel: tırnak / çivi

die Blume: çiçek / tavşan kuyruğu

İki anlamlı sözcükler ancak anlambilimsel özellikler sayesinde tanımlanabilmektedir. Her sözcük için farklı ve basit sözlerle açıklama (*Paraphrase*) yapmak gerekmektedir. Bu sözcükler resim veya metin yoluyla öğrencilere verilir, tahminleri sorulur, sözlükte arayıp bulmaları ve bir yapışkanlı kağıt ile belirlemeleri istenir. Bu iki anlamlı sözcüklerle yapılan alıştırma *Çaydanlık Oyunu* (Teekeßel-Spiel) mantığıyla yürütülür. İki anlamdan birinin adı veya resmi verilir, yanına diğer anlamın tanımı yazılır ve çaydanlık- demlik

örtüşmesi yapılır. Örneğin; üzerinde oturulan bank (*die Bank*) resmi verilir, açıklama olarak da şu ifadelerle yer verilir: *Mein Teekeßel ist eine Sparkasse. Man leiht ihr Geld und kann sich dort auch etwas leihen* (Kühn 1987, 99). (*Benim çaydanlık sözcüğüm bir kumbara. Paralar ödünç verilir ve ödünç alınabilir de.*) Burada aranan sözcüğün banka olduğu ima edilerek bulunması istenir.

- 10- *Sözcükleri heceleme ve bölme Alıştırmaları*: Ayırma alıştırmaları yapmalıdır. Örneğin, *Dompteur*, *Paprika*, *Dienstag* sözcükleri nasıl ayrılır?
- 11- *Yabancı Sözcüklere Yönelik Alıştırmalar*: Yabancı sözcükler Almancanın yazım ilkelerine göre yazılmaz, ancak her temel sözcük dağarcığında yer alan yabancı sözcükler vardır. *Anorak*, *Camping*, *Clown* gibi sözcükler, başlangıç harfleri itibarıyla aramayı zorlaştırabilir.
- 12- *Sözcük Anlamına Yönelik Alıştırmalar*: Bazı sözcüklerin birden fazla anlamı olabilmektedir. *Schloß*, *Tor*, *Messer* gibi. Burada sözcüğün tanımlığı önem kazanmaktadır. Bu anlamda alıştırmalar yapmalıdır.
- 13- *Deyimler ile İlintili Alıştırmalar*: Örnek deyimler vererek alıştırmalar yapmalıdır. Örneğin, *Mit dem kann man Pferde stehlen?* ne anlama gelmektedir, nasıl bulunur? *Pferde* sözcüğü altında *mit jmdm. Pferde stehlen können* Birine çok güvenmek, birisiyle her işe girmeye hazır olmak şeklinde yer almaktadır.
- 14- *Büyük- Küçük Yazımına Yönelik Alıştırmalar*: Adı geçen sözcüğün büyük mü, küçük mü yazılacağı konusunda tereddüt yaşandığında sözlüğe bakma alıştırmaları yapılmalı. (Essen, essen)
- 15- *Hata Bulmaya Yönelik Alıştırmalar*: Yerli veya yabancı metinlerde sözlüğe bakarak hataları bulma ve düzeltme alıştırmaları yapılmalı.
- 16- *Doğru Yazım Alıştırmaları*: Sözcük *f*, *v* veya *ph* ile mi yazılmalı? Bu konuda *Phänomen*, *vulgär*, *Fähigkeit* gibi örnek alıştırmalarla sözlüğe bakılmalıdır.
- 17- *Sözlükteki İşaret ve Kısaltmalara Yönelik Alıştırmalar*: Öğrenciler, işaretlerle kodlanmış bilgilerin ne anlama geldiğini öğrenmeli ve onların yardımıyla paragraftaki madde başı sözcükleri bulma alıştırmaları yapmalıdır. ( *Chef* [şef] der; -s, -s 1. Şef, başkan, patron 2. başaşçı 3. ....) (Ülkü 2006, 158).

Sözlük çalışması yaparken karşılaşılan önemli bir çelişki de iyi donanımlı-yetenekli öğrenciler sözlükle iyi çalışmalar yaparken, zayıf-başarısız öğrencilerin sözlükten en üst düzeyde yararlanmak yerine boş oturup yapacak bir şeyler

bulamamalarıdır. Zayıf öğrencileri bilgi ve becerilerle donatabilmek, onlara bu yeteneği kazandırabilmek için sözlük çalışması destek derslerinin en önemli bölümlerinden biri olmalıdır. Alıştırma çalışmaları ikili gruplar halinde sırasıyla 5'er sözcük bularak bunları not edip listelemek şeklinde olabilir. Öğrenilmiş bilgilerin ancak düzenli tekrarlarla pekiştirilebileceği hatırlatılmalıdır.

Sözlük kullanma eğitimi sırasında alıştırma yaptırmak dersin vazgeçilmez ilkeleri arasındadır. Alıştırma çalışmalarını belirlerken üzerinde durulması gereken konular şunlardır:

**1- Söylenişi ile yazılışı farklı olan sözcüklerle alıştırma yapmak:**

**a) f veya pf/ F veya Pf**

- |          |          |
|----------|----------|
| - alsch  | - ertig  |
| - eifen  | - link   |
| - ebruar | - lanzen |
| - laster | - erd    |

**b) e veya ä /E veya Ä**

- |            |         |
|------------|---------|
| - twas     | - rgern |
| - ntdecken | - rdöl  |
| - skimo    | - ndern |
| - rnst     | - rbse  |
| - ngstlich | - ng    |

**2- Çekimli sözcük biçimleri ile alıştırma yapmak:**

Çekiminde kökte değişime uğrayan eylemlerde zaman zaman sıkıntılar yaşanmaktadır. Çekimli biçimleri verilerek eylemin yalın halini bulması istenir.

Er rutscht. rutschen

Du sitzt. sitzen

Ihr schluckt. schlucken

a) Er läuft. ....

Sie spricht. ....

Du gibst. ....

Du liest. ....

b) Bulunan eylemlerin zaman biçimleri gözden geçirilir:

laufen - er läuft - er lief - er ist gelaufen

Sprechen - sie spricht - sie sprach - sie hat gesprochen

geben - du gibst- du gabst- du hast gegeben

lesen- du liest- du hast- du hast gelesen

### 3- Türetilmiş ve birleştirilmiş sözcüklerle alıştırmalar yapmak:

Sözcük treni oluşturma alıştırmaları sırasında öğrenciden sözcüklerin tren örneğinde olduğu gibi ne zaman lokomotif ne zaman vagon sözcük olduğuna dikkat etmeleri istenir.

Ör: Haus (Häu-ser)

Hausapotheke (ev ecza dolabı), Hausarrest (ev hapsi), Hausarzt (aile doktoru), Hausaufgabe (ev ödevi), Hausbesitzer (ev sahibi), Hausfrau (ev kadını), Haushalt (ev işleri), haushoch (muazzam, çok yüksek), Hauskatze (ev kedisi), Hausmeister (kapıcı), Hausnummer (ev kapı numarası), Hausordnung (apartmanın veya yurdun iç yönetmeliği), Hausschlüssel (ev anahtarı), Hausschuch (rahat ev ayakkabısı), Haustelefon (ev telefonu), Hausmann (ev erkeği), Hausmutter (gençlik oteli veya yurt yöneticisi kadın), Hausmädchen (evde yardımcı kız)

Backsteinhaus (tuğla ev), Glashaus (sera, limonluk), Holzhaus (ahşap ev), Lehmhaus (kil topraktan ev), Bretterhaus (tahta ev ), Steinhaus (taş ev).

Kişi ve mesleklerle bağlantılı olarak da:

Försterhaus (ormancı evi), Gärtnerhaus (bahçıvan evi), Gästehaus (konukevi), Krankenhaus (hastane), Wirtshaus (basit lokanta), Bauernhaus (köylü evi), Fischerhaus (balıkçı evi).

Sözcük türetme ve bileşik sözcük kurma oyunu sonunda oluşturulan sözcükler de aranıp bulunarak yeni bilgiler edinilmesi sağlanmış olur.

**4- Eşanlamlı ve başkasının yerine kullanılabilen sözcükleri arama-bulma alıştırmaları yapmak:**

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, aynı sözcüğün başka yerlerde de kullanılabilir olmasıdır.

Ör: sauer (ekşi)

*Der Apfel ist sauer. (Elma ekşidir.)*

*Die Milch ist sauer. (Süt ekşimiş, süt bozulmuş.)*

*Graben ist sauer. (Çukur kazmak zahmetlidir, yorucudur.)*

Örneklerde de görüldüğü gibi *sauer* sözcüğünün eşanlamlısı aranırken nerede hangi anlamda kullanıldığına da dikkat etmek gerekmektedir.

**5- Çok anlamlı sözcüklerle alıştırmalar yapmak:**

Sözcüğü yazıp karşısına değişik anlamlarını numaralandırmaları istenir.

Ör: Hof (die Höfe)

1- *Bauernhof: Der jüngste Sohn hat den Hof geerbt (Kühn 1994, 60).*

*(çiftlik: çiftlik en genç oğula miras kaldı.)*

2- *Platz um das Haus: Die Kinder spielten auf dem Hof (Kühn 1994, 60). (evin avlusu: çocuklar evin avlusunda oynuyorlardı.*

Ör: halb

1- *zur Hälfte: Ich möchte gerne ein halbes Brot. etwas halbieren bedeutet daher: etwas in zwei gleiche Hälften teilen (Kühn 1994, 60).*

*(yarımla ilgili: Yarım ekmek isterim. Bir şeyi yarılmamak demek, onu iki eşit parçaya bölmektir.)*

2- *unvollständig: Die Äpfel sind erst halb reif. Mit jemandem halbe-halbe machen bedeutet: Gewinn und Verlust mit jemandem zu zwei gleichen Teilen teilen. (Kühn 1994, 60).*

*(tamamlanmamış, olgunlaşmamış: Elmalar tam olgunlaşmamış. Biriyle yarı yarıya yapmak demek, kazancı da kaybı da iki eşit parçaya bölmektir.)*

**6- Anlamsal açıdan birbiriyle bağdaşan sözcüklerle alıştırmalar yapmak:**

Ör: Hund (die Hun-de)

*Es gibt große und kleine, kluge und dumme, gehorsame und wilde, zahme und scharfe, langhaarige und kurzhaarige Hunde. Hunde können beißen. Deshalb kannst du häufig Schilder lesen: Vorsicht! Bißiger Hund! (Kühn 1994, 61).*

*.(büyük-küçük, akıllı-aptal, itaatkar-azgın, uysal-saldırgan, uzun saçlı-kısa saçlı köpekler vardır. Köpekler ısırabilir. Bu yüzden sıkça tabelalar okuyabilirsiniz: "Dikkat! Isıran köpek!")*

Amaca yönelik hizmet eden köpekler de vardır:

*Blindenhunde (bir köre rehberlik eden köpek), Polizeihunde (Polis köpeği), Schäferhunde (koyun çobanı köpeği), Wachhunde (Bekçi köpeği), Hirtenhunde (Çoban köpeği)*

**7- Deyimsel sözlerle ilgili alıştırmalar yapmak ve hangi çarpıcı sözcüğün altında bakmak gerektiğini uygulayarak pekiştirmek:**

- a) *an die Decke gehen* (çok öfkelenmek): Bu ifadeyi *Decke* (örtü, tavan) sözcüğünün altında aramak gerekmektedir.
- b) *lange Finger machen* (çalmak, aşırarak): Bu ifadeyi de *Finger* (parmak) sözcüğünün altında aramak gerekmektedir.

## 2.8. Sözlük Tipleri

Öğrenci sözlük eğitimi alanında ilk olarak üzerinde durulan konu, kimin, ne zaman, hangi amaçla belirli bir sözlüğü ele alacağıdır. Bu durumda en yararlı olan, Wiegand'ın önerdiği gibi sözlük kullanma durumlarında *Sözlük Tipolojisi* ön plana çıkmaktadır (Bkz. Wiegand 1998, 844). Eğer okul içi sözlük kullanma pratiğinin kesinleştirilmiş sonuçları açısından gözlemler, sormacalar ve testlerle ilgili konular ele alınmak isteniyorsa, bu işlem özellikle *Sözlük Tipolojisi* gözden geçirildikten sonra yapılmalıdır. Wiegand'ın tipolojisi bir sözlüğün daha doğrusu sözlük tipinin okuma parçası veya metin yazımında kullanımının ne kadar çok sayıda ve çok çeşitli olanakları bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Genç Wiegand 1987 yılında ilgilenmeye başlayınca kadar uzunca bir zaman sözlük kullanmanın yararlarını sözlük bilgisinden öte bir bakışla irdeleyen çok az çalışma vardı. Sözlük tiplere başlamadan önce ilk olarak bir sözlüğü kullanmanın iletişimsel bir davranış olduğunu kabul etmekle başlamak gerekir. Sonra sözlükleri

özellikle *Sözlük Kullanıcıları (Wörterbuchbenutzer)* ve *Kullanma Amacı (Benutzungszweck)* parametrelerini dikkate alan bir *Sözlük Kullanma Olanakları (Wörterbuchbenutzungsmöglichkeiten)* tipolojisi yapmak yerinde olacaktır.

Belirli bir sözlük veya sözlük tipi sadece belirli amaç ve hedefler doğrultusunda belirli bir kullanıcıya yararlı, anlamlı ve kullanılabilir olacaktır. Sözelimi, kronolojik-sıralı tarihsel işlevli sözlüklerin öğrenci veya tercümana göre metin dilbilimci veya dil tarihçisine daha çok yarayacağını düşünmek yerinde olacaktır. Bir ortaöğretim öğrencisi için, bir sözcüğü doğru yazdığından kuşku duyduğu durumlarda yazım kılavuzunu tercih etmesinin köken bilgisi içerikli sözlükleri tercih etmesinden daha yararlı olacağı kuşkusuzdur. Bir sözcüğün anlamı ile ilgili bilgiye gereksinim duyduğunda ise sıklık sözlüğü veya dizin, fihrist gibi kaynaklara başvurmak yerine anlam sözlüğünü tercih etmesi daha doğru olacaktır.

Bir sözlük tipini kullanma olanakları bakımından belirlerken 2 soru öne çıkmaktadır:

**1) Kim hangi sözlüğü kullanmaktadır?**

Bu soru bize sözlük kullanıcılarının belirli sözlük tipleriyle eşleştirilmesi konusunda bilgi sağlayacaktır.

**2) Kim hangi amaçla hangi sözlüğü kullanıyor?**

Bu soru, sözlük kullanma nedenleri ile, daha doğrusu amaçları ile belirli sözlük tipleri arasında uyuşmanın yanıtlarını barındırmaktadır.

Diyelim ki Almanca öğretmenleri bilmedikleri terimlerin anlamları, sözcük türetme olanakları, klişe sözlerin bağlamları, artık kullanılmayan sözcüklerin anlamları ve çokanlamlılık üzerine birikimlerini zorlayan ya da ilgi alanları dışında kalan dil bilgileri bir sözlükte bulmaya çalışırken zorluklarla karşılaşabilirler. Bu durum, sözlük kullanıcısı ile kullanma amacı parametrelerinin örtüşmesi ile paralellik gösterir; böylece sözlük tipinin olanaklarını saptanmış olur (Kühn / Püschel 1982, 141).

Almanca öğrenmekte olan yabancılar gibi diğer sözlük kullanıcılarının da kendilerine göre sözlük kullanma nedenleri ve amaçları vardır (Hartmann 1982, Wiegand 1985a, Neubauer 1985; Kühn 1989a, 112'den naklen).

Bu veriler doğrultusunda 3 ana sözlük tiplerinden söz edilebilir:

**1- Kullanma olanaklarına göre sözlük tipleri**

- 2- Sözlük kullanıcıları ve sözlük tipleri
- 3- Sözlük kullanma amacı ve sözlük tipleri

### 2.8.1. Kullanma Olanaklarına Göre Sözlük Tipleri

Her geçen gün yeni sözlük çalışmalarının piyasaya sürüldüğü bilgisine ulaşıyoruz. Sistemli olarak geliştirilen ortaya konan bu çalışmalar son derece gerekli ve yararlı olmakla birlikte hangisinin nerede kullanılabileceği veya kullanılması gerektiği yalnız öğrencilerin değil, alan uzmanlarının da zaman zaman karşılaştığı bir sorundur. Bu yüzden bir *Sözlük Tiplemesi (Wörterbuchtypologie)* yapma gereksinimi doğmuştur.

Bu konuda çok çeşitli tiplene önerileri söz konusudur. Tiplene önerileri birbirine yakın olmakla birlikte her geçen gün yeni bir sözlük geliştirildiğinden (*Eşdeğerlik Sözlüğü - Valenzwörterbücher, Karşıt Anlamlılar Sözlüğü - Antonymenwörterbücher*) katı ve kesin bir tiplene yapmak yerine esnek ve değişken bir tiplene üzerinde durmak gerekmektedir.

Şimdiye kadarki sözlük tiplemesi ölçütlerini oluşturulurken

- 1- Kapsamlarına göre, seçici veya derleyici oluşları
- 2- Ayırıcı özelliklerine göre, standart dil veya farklı dilsel seçenekler oluşu
- 3- Açıklama, yorumlama biçimlerine göre, doğru yazım bilgisi veya seslerin doğru söyleniş bilgisi oluşu
- 4- Bir hukuk alanının derleniş biçimine göre, bir kavramın karşılığı olarak hangi farklı sözcüklerin kullanılabildiğini göstermesi veya dil ifadelerinin anlamlarının oluşu
- 5- Sözlük yazarlarının düşünüş biçimlerine göre, betimsel veya kurallara bağımlı oluşu

gibi ayrıntılar düşünülerek sözlükleri kullanma olasılıklarına göre tiplene konusu gündeme gelmiştir. Wiegand ve Ripfel, sözlük yazarları ile yayınevleri arasındaki kullanma öngörülerini ve pratik olarak gerçek sözlük kullanıcıları arasında ortaya çıkan eşitsizlik-orantısızlık ile sözlük kullanma sorunlarına *Metalexikographie (Sözlük Yazım Bilgisi ve Ötesi)* konulu çalışmada derinlemesine değinmişlerdir (Bkz. Wiegand 1987a, 180 ve Ripfel / Wiegand 1988a, 87-90).

### 2.8.2. Sözlük Kullanıcıları ve Sözlük Tipleri

Sözlükler birileri tarafından kullanıldığı sürece kullanıcılara veya kullanıcı gruplarına hitap eden bir tipoloji var olacaktır.

Sözlük yazarları bir taraftan farklı kullanıcı gruplarına hitap ettiklerini iddia ederken öbür yandan belirli kullanıcı gruplarının aynı tip sözlüğü kullanmaya devam ettikleri, başka bir sözlük tipine yönelmedikleri gözlemlenebilmektedir.

Sözlük yazarları geniş kitlelerin ilgisini çekecek, değişik kullanıcı gruplarına yardımcı olabilecek genel amaçlı sözlük çalışmaları yapmayı düşünseler de, daha az kitleyi ilgilendiren dar kapsamlı özel sözlük çalışmaları da yapmaktadır. Örneğin *Kısaltmalar Sözlüğü (Abkürzungswörterbuch)* çok dar bir çevrenin ilgi alanına girebilecek bir çalışmadır. *Spesifik* sözlük çalışmaları çok dar bir çevreyi ilgilendirmekle birlikte yayınevleri ve sözlük yazarları daha geniş kitleleri ve satın alınma potansiyelini hedeflemeye çalışırlar.

Sunuş çalışmalarını yürüten yayınevleri, kimi özel alan çalışması gibi görünen sözlüklerin farklı açılardan ve kullanma amacı bakımından ele alındığında daha değişik grupların ilgisini de çekebileceği düşüncesini göz ardı etmemektedirler. Örneğin, *Lehçeler Sözlüğü* bir yandan *dil sevenlerin, ulusalcıların ya da halk bilimcilerin* ilgisini çekerken, öbür yandan farklı beklentilerle *bilim adamlarının* da ilgisini çekebilmektedir. O halde kullanıcı gruplarına göre sözlükleri tiplemek olanaklıdır, ancak o zaman da kullanıcı gruplarının kullanım amaçlarını göz ardı etmiş oluruz.

### 2.8.3. Sözlük Kullanma Amacı ve Sözlük Tipleri

Sözlük kullanma amaçlarına göre sözlük tiplerini belirlerken sözlüğün *başvuru kaynağı* veya *okuma kitabı* olarak ele alınacağı son derece önem kazanmaktadır.

#### 2.8.3.1. Başvuru Kaynağı Olarak Sözlük

Kullanıcı genel olarak belirli noktaları açıklığa kavuşturmak gereksinimi ile sözlüğe başvurur. Bunu yaparken 2 nokta önem kazanır.

- 1- Belirli bir bilgi eksikliğini giderme gereksinimi
- 2- Belirli bir bilgiden kesinlikle emin olma gereksinimi

Bu durumda kullanıcı açısından belirgin bir arama niyetinden söz edebiliriz. Dilsel eksikliklerden kaynaklanan arama gereksinimleri şöyle sıralanabilir:

- a) Bir sözcüğün doğru yazımı (*Blockwurst* veya *Plockwurst*) (*Sprachkompetenzkontrolle*)
- b) Metin çözümlemede anlama güçlüğü (*Parorexie* ne ifade etmektedir?) (*Textrezeption*)
- c) Metin yazımı sırasında biçimlendirme veya emin olma sorunları (*kontinuierlich* sözcüğünün karşıt anlamlısı nedir?) (*Textproduktion*)
- d) Çeviride eşdeğerlik sorunu (*Äquivalenzprobleme bei der Übersetzung*) (*für jmdn. einen Bären aufbinden* deyiminin Türkçe karşılığı nedir?)
- e) Alan Dili Çalışmalarında *Nesnel Yetinç Eksiklikleri*, *Bellekte Bilgi Birikimi-Hatırlama Yeteneğinde Süreklilikte Karşılaşılan Sorunlar* (*Retentionskontinuum bei der Fachsprachenarbeit*)
- f) Araştırma İlgileri: (-*haft* soneki günümüz Alman dilinin hangi sözlük biriminde gündeme gelmektedir.)

Görüldüğü üzere sözlüğü başvuru kaynağı olarak kullanmanın farklı farklı nedenleri ve gereksinimleri vardır.

Her sözlük genel olarak *Başvuru Kaynağı* niteliğindedir. Kullanıcı, belirli konularda bilgi eksikliği duyduğunda veya bilgisinden yeterince emin olamadığında sözlüğe başvurur. Bir sözlüğün başvuru kaynağı olarak kullanılması, bir arama nedeni ile ilintilidir. Bilgi eksikliği veya bilgiden kuşku duyma durumlarına aşağıdaki nedenler yol açmış olabilir:

- 1- Doğru yazım, hece ayrımı, dilbilgisi veya anlambilim konularında dilsel beceri sorunları. Örneğin yazımsal açıdan *Computer* mi, yoksa *Komputer* mi yazmak doğrudur?
- 2- Metin okuma, inceleme ve algılamada anlama zorlukları. Örneğin *Hbf* ya da *Last* ne demektir?
- 3- Metin yazımında biçimlendirme-yerleştirme sorunları. Örneğin *merken* eyleminin eşanlamlısı ya da karşıt anlamlısı nedir?
- 4- Kavramsal bilgi eksiklikleri veya ikircikli olma durumları. Örneğin *Mistkäfer* (bok böceği) nasıl ürer?

Sözlük spesifik olarak *yetkinlik kontrolü* (*Kompetenzkontrolle*), *metin okuma-inceleme-algılama* (*Textrezeption*), *metin yazımı* (*Textproduktion*) ve *kavramsal bilgiler* (*Sachinformation*) ile ilgili *başvuru kaynağı* olarak düşünülmelidir.

### 2.8.3.1.1. Yetkinlik Kontrolü

- 1- Sözcük yapısında yazımsal, sesbilimsel, hece oluşturma veya dilbilgisel sorunlarla ilgili bilgi eksikliği veya doğruluğundan kuşku duyma durumları ile ilgili yazma alıştırmaları yaptırmak demektir. Yazım hataları olan bir metin parçası verip hangi sözcüklerin yanlış yazıldığına sözlükten bakmaları ve buldukları sözcükleri daire içine alıp doğrularını ayrı bir tabloda yazıp yazım yanlışının olduğu sözcüğü belirtmeleri istenir. Sözelimi:

#### Aufregung im Bienenstat

In einer alten faulen Eische befand sich ein großes Astloch. Dort wohnt ein riesiger Bienenschwarm. Am Eingang, dem Flukloch, hatten die Bienen Wechter aufgestellt.

Eines Tages wurden die Wechter ganz aufgeregt: Ein fremdes Bienenfolk flockt direkt auf das Astloch zu und drängten zur Öffnung herein. Es kam zu einem rischtigen Kampf zwischen den Bienen, der bis abends dauerte (Kühn 1994a, 65).

| Fehler | So ist es richtig | Stichwort |
|--------|-------------------|-----------|
| Nr. 1. | Bienenstaat       | Staat     |
| Nr. 2. | Befand            | be finden |
| Nr. 3. | Wohnte            | wohnen    |

Doğru yazım ile ilgili olarak satırbaşıları, alfabetik yazım eksikliği, sözcük kökünü bulup çıkarma gibi konuları kontrol etmek amacıyla metinler de hazırlanabilir.

- 2- *Eşsesli* (*malen – mahlen*) ve *eşyazımlı* (*modern [çağdaş] – modern [çürümek]*) arasındaki farklılıkları bulma alıştırmaları yaptırmak mümkündür. Buna benzer *Couch* (*die Couch, die Couchs*) (*üstü sedirli divan*) gibi sözcüklerin söylenişi de yazılışı gibi zordur. *Couch* yazılıp *Kautsch* (Kavç) okunur.

### 3- Eylemlerin zaman durumları ile ilgili metin alıştırmaları yapılabilir.

Ein alter Mann erinnert sich ans Christkind

Wenn das Christkind kommt, sitzen wir zusammen in der Küche um den Tisch: mein Vater, meine sieben Geschwister und ich. Plötzlich hören wir, wie die Haustür aufgeht. Jemand betrifft mit polternden Schritten das Haus und geht die Treppe hinauf. Dann bleibt es eine Weile ganz stil (Kühn 1994a, 66).

Bu metinde yer alan eylemlerin zaman durumlarını :

- a) Belirleyip işaretleme (kommt, sitzen,...)
- b) Bulunan özgün hallerini listeleme (kommt-kommen, sitzen-sitzen,...)
- c) Verilen metni değişik zamana uyarlama (kommen: ich komme, er kam, er ist gekommen; sitzen: er sitzt, sie saß, ich bin geseßen.)

### 4- Sözcükleri hecelerine ayırma ile ilgili alıştırmalar yaptırmak.

|              |                   |
|--------------|-------------------|
| Gartenzwerge | : Gar-ten-zwer-ge |
| Apotheke     | : Apo-the-ke      |
| Automat      | : Au-to-mat       |
| Adresse      | : Ad-res-se       |

### 5- Kısaltmaların kullanılması ile ortaya çıkan anlam eksiklikleri veya kuşku duyma sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik kısaltma içerikli metin alıştırmaları hazırlayıp yaptırmak. Metin verilir:

Neulich mußte Kommissar Wolf von der Kripo mit seinem Pkw zum Hbf. fahren, um einen gefürchteten Verbrecher zu verhaften. Der Verbrecher, ein Ing. vom TÜV, war in einem Lkw (220 PS) mit 120 km/h die Bahnhofstr. Hinuntergerast, hatte mehrere Kfz gerammt, eine Frau wenige m vor dem Haus der DLRG angefahren, am Gemüseladen der Gebr. Staude u.a. eine Kiste mit 25 kg Bananen umgefahren und kam vor einem itl. Restaurant zum Stehen. Anschließend schloß er sich in der Toilette des Hbfs. ein, d.h. genauer gesagt, hinter der Tür mit dem "SIE". Wolf erkannte jedoch diesen alten Trick, schloß die Tür auf und schlug den Verbrecher k.o. (Kühn 1994a, 68).

Metinde bilinmeyen kısaltmalar için sözlüğe bakmak yoluyla verilen metnin kısaltmaları tamamlanmış olarak deftere yazdırılır.

- Kripo : Kriminalpolizei (cinayet masası)  
 Pkw : Personenkraftwagen (özel araba)  
 Hbf. : Hauptbahnhof (merkez tren istasyonu)  
 Ing. : Ingenieur (mühendis)  
 TÜV : Technischer Überwachungsverein (Teknik Denetim Kurumu)  
 Lkw : Lastkraftwagen (kamyon)  
 PS : Pferdestärke (beygir gücü)  
 km/h : Kilometer je Stunde (saatte kilometre)  
 Str. : Straße (cadde)  
 Kfz : Kraftfahrzeug (taşıt)  
 m : Meter (metre)  
 itl. : italienisch (İtalyan)  
 d.h. : das heißt (yani, bu demektir ki..)  
 k.o. : jemanden k.o. schlagen (nakavt etmek)

### 2.8.3.1.2. Metin Okuma – İnceleme - Algılama

Sözlükler, metin okuma-inceleme ve algılamada anlama zorlukları, eksiklikleri gibi algılama sürecinde ortaya çıkan sorunların giderilmesinde ve sağlam temellere oturtma konularında da referans *Başvuru Kaynağı* olarak kullanılabilir.

Çok anlamlı ve eşsesli sözcükler, yabancı ve uzmanlık alanı gerektiren sözcüklerle mecazi (metaforik) anlamda tercih edilen sözcüklerin kullanımında ortaya çıkan anlambilimsel algılama rahatsızlıklarının giderilmesinde sözlükler önemli roller üstlenmektedirler:

- 1- Sözlükler dilsel kaynaklı yanlış anlaşılmanın açıklamasında yardımcı olurlar:

Am Telefon: “Hier Schuhhaus Tritt!” - “Oh, ich fürchte, ich habe die falsche Nummer gewählt!” –  
 “Macht nichts, wir tauschen um!” (Kühn 1994a, 70).

(Telefonda: “Burası Tritt ayakkabı mağazası!” – “Ooo, korkarım yanlış numara!” – “Bir şey olmaz, değiştiririz!”)

Bu küçük anekdotta *Nummer* (numara) sözcüğü farklı niyetle söylenmiş farklı anlamda anlaşılmıştır. Böylece esprili olsa da ortaya bir anlaşmazlık çıkmıştır. Arayan telefon numarasını kastederken telefonu açan işi gereği ayakkabı numarası anlamıştır.

*Nummer* sözcüğünün kullanıldığı çok çeşitli alanlar söz konusudur. *Autonummer* (Plaka), *Hausnummer* (Kapı Numarası), *Kontonummer* (Banka Hesap Numarası), *Losnummer* (Şans Oyunları Çekiliş Numarası), *Schuchnummer* (Ayakkabı Numarası), *Telefonnummer* (Telefon Numarası), *Zimmernummer* (Oda Numarası) gibi.

## 2- Sözlükler çok anlamlılığın yol açtığı sorunların giderilmesinde yardımcıdırlar.

### Das Zauberschloß

Es war einmal ein altes, altes Schloß. Das hatte ein Zauberer geschmiedet und gut befestigt. Auch einen goldenen Zauberschlüssel hatte er dazu angefertigt. Den warf er in einen Abgrund, und dabei ist sein Bart abgegangen. So lag das Zauberschloß viele Jahre. Niemand konnte es betreten. Alle, die es öffnen wollten, um seinen Geheimnis zu lösen, könnten es nicht, weil kein anderer Schlüssel paßte.

Eines Tages kam ein Jäger, der einen Hirsch verfolgte, in den Abgrund und sah das Gold des Schlüssels blitzen. Er nahm ihn und wickelte ihn in den Bart des Zauberers, der daneben lag. Da zog ihn der Schlüssel unwiderstehlich hin zu dem Schloß. Er nahm es in die Hand, und als er aufschloß, löste es sich in Luft auf und verschwand (Kühn 1994a, 71).

*Bart* ve *Schloß* sözcükleri masalın şifresi konumundadır. Sözlük yardımıyla *Bart* ve *Schloß* sözcüklerinden hangisinin hangi anlamda kullanıldığı tespit edilince anlam güçlüğü ortadan kalkmaktadır.

Bart1 der; - (e)s, Bärte 1. sakal (ve bıyık) 2. (kedi başta, birçok memelide:) bıyık 3. der B. İst ab! (ugs.) Artık yeter! 4. (so) einen B. Haben (ugs., pej.) (bir fıkra, vb. ) çoktandır biliniyor olmak 5. etw. in seinen B. (hinein) brummen, (hinein) murmeln homurdanmak 6. jmdm. um den B. gehen (ugs.) birisine yaltaklanmak, sakalına göre tarak vermek

Bart2 der; -(e)s, Bärte (Tech.) anahtarın, kilidin sürgüsünü oynatan alt kısmı (Ülkü 2006, 90).

Schloß1 das; -es, Schlößer 1. Kilit; das S. aufschließen, zuschließen kilidi açmak, kapamak 2. etw. fällt ins S. (kapı hk.: ) kendiliğinden kapanmak 3. jndn. hinter S. und Riegel bringen birisini hapse atmak; hinter S. und Riegel sein kilit altında olmak 4. ateşli silahlarda, içine mermi sürülen kısım

Schloß2 das; -es, Schlößer 1. saray; eskiden kralların, prenslerin oturdukları çok büyük ve çok değerli bina 2. sarayda oturanlar ( Ülkü 2006, 715 ).

### 2.8.3.1.3. Metin Yazımı

1) Metin yazımında kullanıcının uygun, doğru, anlaşılır ve etkili sözcükleri seçebilmesi önemli bir koz niteliğindedir. Sözlükler bu konuda sonuna kadar destek sağlarlar ve öğrenciler en uygun, en doğru ve tam yerinde sözcük seçimi yapmaları yönünde teşvik edilmelidir:

- a) Nach der langen Wanderung war Onkel Robert kaputt.  
(Uzun süren bir gezintiden sonra Robert dayı iş yapamaz durumdadır.)
- b) Weil sie nicht aufpaßte, fiel der Spiegel hin und war kaputt.  
(Dikkat etmediğinden ayna yere düşüp kırıldı.)
- c) Nach dem Erdbeben waren alle Häuser und Bauwerke kaputt.  
(Depremden sonra bütün evler ve işyerleri işe yaramaz oldu.)
- d) Anika kam mit einem kaputten Bein aus dem Skiurlaub.  
(Anika kayak tatilinden kullanılmaz bir bacakla döndü.)
- e) Das Auto fuhr nicht mehr, es war kaputt.  
(Araba gitmez artık, bozuldu.) (Kühn 1994a, 73-74)

Verilen örneklerde görüldüğü üzere sözcük seçimi konusunda dar bir perspektif ele aldığımızda her yere, her olaya *kaputt* (*bozuk, kırık, işlemeyen*) sözcüğünü kullanırsak kolaycılığa kaçmış oluruz. Oysa

- a) Bir insan iş yapamaz durumdaysa *yorgun (müde)* veya *kendini aşırı yormuş (überanstrengt)* demektir.
- b) Ayna kırıldıysa, *parçalanmış (zerbrochen)* demektir.
- c) Bir ev veya işyeri işe yaramaz durumdaysa, *tahrip olmuş (zerstört)* veya *büyük zarar görmüş (beschädigt)* demektir.
- d) Bacak kullanılmaz durumdaysa, *kırılmış (gebrochen)* demektir.
- e) Araba bozuksa, *arızası (defekt)* var demektir.

Görüleceği üzere *kaputt* sözcüğünü tercih ettiğimiz her yer için daha uygun, daha doğru ve daha yerinde sözcükler kullanabilmek olanaklıdır. Bu da sözlük kullanımından geçmektedir.

2- Öğrenciler metin yazımı sırasında dalgınlık ve dikkatsizlikten kaynaklanan sözcük tekrarına gitmekten kaçınmalıdır. Sözlükler değişken ifade zenginliği sunmak yoluyla bu sorunun bertaraf edilmesini sağlayacaktır:

- a) *Die ganze Familie geht am Sonntag durch den Park, um sich zu erholen.*  
(Bütün aile Pazar günü dinlenmek için parka gider.)
- b) *Im Sommer fahren wir in die Alpen und gehen den ganzen Tag über die Berge.*  
(Yazın Alp'lere çıkıp bütün gün dağları tırmanırız)
- c) *Die Gänse haben keine Angst vor den Autos und gehen im Gänseschritt über die Straße.*  
(Kazlar arabalardan korkmuyorlar ve caddede kaz adımlarıyla gidiyorlar.)
- d) *Wir wußten nicht, was wir machen sollten, und gingen durch die Stadt.*  
(Ne yapacağımızı bilmiyorduk ve şehirde dolaştık.)
- e) *Die Katze geht lautlos und unbemerkt an das Mauseloch- aber die Maus ist schon weg.*  
(Kedi sessizce ve fark ettirmeden fare deliğine doğru gider, ama fare çoktan kaybolmuştur.)
- f) *Das Brautpaar geht langsam durch die Kirche.*  
(Evli çift kilisede yavaş gidiyordu.) (Kühn 1994a, 74-75).

Yukarda verdiğimiz örnek tümcelerin hepsinde *gehen (gitmek)* sözcüğünü kullanmışız ve bazı yerlerde anlaşılır hale getirmek için altı çizili olan ek sözcük kullanma durumu

söz konusu olmuştur. Oysa her tümcede *gehen* yerine daha uygun, daha doğru ve tam yerinde sözcükler seçmemiz olanaklıdır. Şöyle ki:

- a) Die ganze Familie *schlendert* am Sonntag durch den Park, um sich zu erholen.  
schlendern: yavaş yavaş, sallana sallana yapılan yürümek, dolaşmak  
(Bütün aile Pazar günü dinlenmek için dolaşıyor)
- b) Im Sommer fahren wir in die Alpen und *wandern* den ganzen Tag.  
wandern: yayan gezmek  
(Yazın Alp'lere gideriz ve bütün gün dağlarda dolaşırız.)
- c) Die Gänse haben keine Angst vor den Autos und *marschieren* über die Straße.  
marschieren: toplu olarak ve uygun adım yürümek  
(Kazlar arabalardan korkmayıp yolda uygun adım yürümeye devam ederler.)
- d) Wir wußten nicht, was wir machen sollten, und *bummelten* durch die Stadt.  
Wir wußten nicht, was wir machen sollten, und *spazierten* durch die Stadt.  
bummeln: bir hedefi ve acelesi olmadan gezinmek, dolaşmak  
spazieren: amaçsız ve yavaş gezinmek, dolaşmak  
(Ne yapmak gerektiğini bilmiyorduk ve şehirde öylesine gezindik.)
- e) Die Katze *schleicht* an das Mauseloch- aber die Mause ist schon weg.  
schleichen: çaktırmadan, sessizce sokulmak, yaklaşmak  
(Kedi sessizce fare deliğine yaklaşır, ama fare çoktan sıvışmıştır.)
- f) Das Brautpaar *schreitet* durch die Kirche.  
schreiten: törensel ve ağır adımlarla yürümek  
(Evli çift kilisede törensel adımlarla ağır ağır yürüyor)

*Gehen* sözcüğü ile kurduğumuz tümceler altı çizili ekli sözcükler sayesinde anlamsal açıdan sorun yaratmasa da, sözcük tekrarından kaçınmak ve dili daha estetik kullanmak açısından sözlük yardımıyla bulduğumuz sözcükler çok önemlidir.

3-Sözlükler kolay anlaşılır, açıklayıcı, ilgi çekici ve etkili sözcük seçiminde yardımcıdır olur. Örneğin *sehr*, çoğu zaman sıfatları pekiştirmek için kullandığımız bir belirteçtir:

Er ist sehr jung. (O çok gençtir.)

Es ist sehr gerade. (O çok düzdür.)

Deine Hände sind sehr schwarz. (Ellerin çok siyah.) (Kühn 1994a, 75).

Oysa *sehr* sözcüğüne gereksinim duymadan da kolay anlaşılır, açıklayıcı ve etkili sıfatları sözlük yardımıyla bulabiliriz:

Wenn jemand sehr jung ist, ist er *blutjung*. (Biri çok genç ise, *genceciktir*.)

Wenn etwas sehr gerade ist, dann ist es *geradeaus*. (Bir şey çok düz ise, *dümdüzdür*.)

Wenn deine Hände sehr schwarz sind, dann sind sie *tiefschwarz*. (Ellerin çok siyah ise, onlar *simsiyahtır*.)

#### 2.8.3.1.4. Kavramsal - Kapsamlı Bilgiler

Kavramsal bilgiler başlığı altında ele alınacak açıklamalar, *ne, nasıl, ne zaman, kim* ve *hangi* soru sözcüklerine yanıt niteliğinde olmalıdır:

Was? Was ist ein Skelett? (İskelet nedir?) sorusuna yanıt olarak kemik sayısından, adlarına ve ne işe yaradıklarına kadar iskelet ile ilgili tüm bilgiler kapsamlı olarak yer almalıdır.

Wie? Wie fangen Spinnen ihre Beute? (Örümcekler avlarını nasıl yakalar?) Süreç ile ilgili tüm bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Wann? Wann wurde die erste Autobahn gebaut? (İlk otoban ne zaman inşa edilmiştir?) Yollar, işlevleri ve farkları ile ilgili detaylı bilgiler verilmelidir.

Wer? Wer war Atatürk? (Atatürk kimdir?) Ünlü kişiler üzerinde durup onlarla ilgili öğrenilmesi gereken bilgiler sunulmalıdır.

Welche? Welche Blasinstrumente lassen sich unterscheiden? (Hangi üflemeli çalgılar diğerlerinden ayrı grupta yer almalıdır?)

Üflemeli çalgılar: Trompete (trompet), Horn (geyik boynuzu), Posaune (trombon), Saxophon (saksafon), Flöte (flüt), Klarinette (klarnet), Oboe (obua).

### 2.8.3.2. Okuma Kitabı Olarak Sözlük

Sözlüğü okuma kitabı olarak kullanmayı alışkanlık edinen grup açısından bakıldığında, sözlüğe başvurunun herhangi bir sorunu arama veya çözmeye yönelik olmadığı görülür. Bu başvuru gereksinimi, daha çok herhangi bir dili veya dilin yapısı, tarihi veya belirli sözcüklerin geçmişi gibi dilin özelliklerine ilişkin bilgi edinme süreciyle ilgilidir.

Kuşkusuz *Sıklık Sözlüğü (Häufigkeitswörterbuch)* okuma kitabı mantığıyla ele alınacak bir sözlük değildir ve dolayısıyla her sözlük okuma kitabı alışkanlığı çerçevesinde kullanılamaz. Ayrıca, *karşıtlık durumu* (paradoxerweise) ya da *açık saçık sözcükler* (schmutzige Wörter) içeren sözlükler de başvuru mantığı ile değil, okuma alışkanlığı ile ele alınacak sözlük türlerine girer.

Sözlüklerin okuma kitabı alışkanlığı çerçevesinde ele alınma düşüncesi sonucunda, yakın gelecekte sözlük yazımı ve yapımında *eğitsel* (Ickler 1982), *kültür-tarihsel* (Lins 1974), *ilgi veya sohbet odaklı* (Wehle 1980), *zaman geçirme ve eğlenme amaçlı* sözlükler gündeme gelecektir (Kühn 1989a, 126'dan naklen).

O zaman sözlükleri okuma kitabı geleneği çerçevesinde değişik açılardan irdelemek olanaklı olabilecektir. Eskiden güçlü ve sağlam kurgulanmış sözlükler bile, genel olarak öğrencilerin düzenli bir şekilde okuyup inceleyecekleri eserler olarak algılanmazdı. Bu algı Peter Kühn'ün 1994'te kullanıcıların hizmetine sunduğu *Mein Schulwörterbuch* adlı okul sözlüğü ile değişmeye başlamıştır. Kühn, sözlüğünde bilgi bulunduğunu ve sözlüğünün ders kaynağı olabileceğini savlamaktadır. Çünkü söz konusu sözlük, kullanıcıları tarafından karıştırılıp okunabilecek, boş zamanı değerlendirmeye yardımcı olacak bir kaynaktır. Kühn, böylesi sözlükleri ele almak için ille de aranacak bir şeyin olması gerekmediğini, okuma kitabı mantığıyla da ele alınabileceğini vurgulamıştır.

Sözcük dağarcığı bilgilerinin doğrulanması, genişletilmesi ve derinleştirilmesi gibi konular sözlüğün okuma kitabı mantığıyla ele alınmasını gerektiren önemli ayrıntılardır:

*Mit welcher Glocke kann man nicht läuten ? (Hangi çan çalınmaz?)*

*Welche Schlüssel paßt in kein Schlüsselloch? (Hangi anahtar hiçbir anahtar deliğine uymaz?)*

gibi genel kültür sorularını yanıtlamak için altı çizili sözcükleri sözlükte aradığımızda; sözcüğün devamında *Glockenblume* (*Çan Çiçeği*) ve *Notenschlüssel* (*Solfej Anahtarı*) sözcüklerini buluruz ki, bu da bildiğimiz sözcüklerin başka bilmediğimiz yönlerini bulmada ve sözcük dağarcığımızı genişletmede yardımcı olur.

Ayrıca, kavramsal bilgilerin doğrulanması ve genişletilmesinde de okuma kitabı olarak sözlük son derece yararlı bir kaynaktır. Örneğin; ormanlarımız ve ağaçlarımız, volkanlar ve nasıl oluştukları, organlarımızın neler olduğu ve ne işe yaradıkları, çiçeklerin açması ve gelişim süreçleri gibi kapsamlı konular bağlamında sözlük okuma kitabı işlevi görür.

## 2.9. Sözlükler

Stephan Engelberg ve Lothar Lemnitzer'e (2004) göre, Sözlükler genel anlamda 2 ana kategoride toplanmaktadır. Engelberg ve Lemnitzer'in sözlük tipolojisi aşağıdaki gibidir:

- 1- Konu odaklı sözlükler (Sachwörterbücher)
- 2- Dil sözlükleri (Sprachwörterbücher)
  - 2.1. Genel sözlükler (allgemeine Wörterbücher)
  - 2.2. Özel sözlükler (Spezialwörterbücher)

### I- Genel sözlük (Allgemeinwörterbuch)

- Standart sözlük (Standardwörterbuch )
- Ansiklopedik sözlük (enzyklopädisches Wörterbuch)
- Tarih terimleri sözlüğü (historisches Wörterbuch)

### II- Özel sözlük (Spezialwörterbuch )

- 1- Madde başı düzenlemeli sözlükler (lemmatyporientierte Wörterbücher)
  - a) Edimle sınırlı madde başı seçimi (pragmatisch beschränkte Lemmaauswahl)

Tabu sözcükler sözlüğü (Tabuwörterbuch)

Gündelik dil sözlüğü (Umgangssprachenwörterbuch)

Yeni sözcükler sözlüğü (Neologismenwörterbuch)

Yabancı sözcükler sözlüğü (Fremdwörterbuch)

Sövgü sözcükleri sözlüğü (Schimpfwörterbuch)

- b)** Sözcük tarihi ile sınırlı madde başı seçimi (wortgeschichtlich beschränkte Lemmaauswahl)

Taklit sözcükler sözlüğü (Dublettenwörterbuch)

Ödünç sözcükler sözlüğü (Lehnwörterbuch)

Kalıtsal sözcükler sözlüğü (Erbwörterbuch)

Kaybolmuş sözcükler sözlüğü (Wörterbuch untergegangener Wörter)

- c)** Anlamla sınırlı madde başı seçimi (semantisch beschränkte Lemmaauswahl)

Adlar sözlüğü (Namenwörterbuch)

Birli Anlam alanlarına göre sözcükler sözlüğü (Wörterbuch, das sich bestimmten semantischen Feldern widmet)

- d)** Biçimle sınırlı madde başı seçimi (formal beschränkte Lemmaauswahl)

Biçimbirimler sözlüğü (Morphemwörterbuch)

Kısaltmalar sözlüğü (Abkürzungswörterbuch)

Yanıltıcı sözcükler sözlüğü (Wörterbuch falscher Freunde)

Uluslararası sözcükler sözlüğü (Internationalismenwörterbuch)

## 2- Bilgilendirme odaklı sözlükler (informationstyporientierte Wörterbücher)

- a)** Dizimsel sözlükler (syntagmatische Wörterbücher)

Birleşim değeri sözlüğü (Valenzwörterbuch)

Yapılandırma sözlüğü (Konstruktionswörterbuch)

Birleştirim Sözlüğü (Kollokationswörterbuch)

Deyimbilim sözlüğü (Idiomatikwörterbuch)

Atasözleri sözlüğü (Sprichwörterbuch)

Alıntılar sözlüğü (Zitatenwörterbuch)

- b)** İçerik dizisel sözlükler (inhaltsparadigmatische Wörterbücher)

Eşanlamlılar sözlüğü (Synonymenwörterbuch)

Karşıt anlamlı sözlükler (Antonymenwörterbuch)

Dilbilimsel sözcük hazinesi (linguistische Thesauri)

Örnekseme sözlüğü (Analogiewörterbuch)

Resim açıklamalı sözlük (Bildwörterbuch)

**c) Dışavurum dizisel sözlükler (ausdrucksparadigmatische Wörterbücher)**

Sonsesine göre dizili sözcükler sözlüğü (rückläufiges Wörterbuch)

Sesbirimler sözlüğü (phonologisches Wörterbuch)

Çapraz bulmaca sözlüğü (Kreuzworträtselwörterbuch)

Uyak sözlüğü (Reimwörterbuch)

Eşadlı sözcükler sözlüğü (Homonymenwörterbuch)

**d) Bilgilendirmeye yönelik diğer sözlük tipleri (weitere**

informationstyporientierte Wörterbuchtypen)

Kronolojik sözlük (chronologisches Wörterbuch)

Etimolojik sözlük (etymologisches Wörterbuch)

Frekans sözlüğü (Frequenzwörterbuch)

Söyleyiş sözlüğü (Aussprachewörterbuch)

Yazım kılavuzu (Rechtschreibwörterbuch)

**3- Kullanıcı grubu odaklı sözlükler (benutzergruppenorientierte Wörterbücher)**

Öğrenci sözlüğü (Lernerwörterbuch)

İlkokul sözlüğü (Grundschulwörterbuch)

Çocuk sözlüğü (Kinderwörterbuch)

Temel sözcükler sözlüğü (Grundwortschatzwörterbuch)

Öğretbilimsel sözlük (didaktisches Wörterbuch)

**4- Değişke sözlükleri (varietätenorientiertes Wörterbücher)**

**a) Dilsel değişkeler sözlükleri (sprachvarietätenorientierte Wörterbücher)**

Özel diller sözlüğü (Sondersprachenwörterbuch)

Dil aşamaları sözlüğü (Sprachstadienwörterbuch)

Lehçe sözlüğü (Dialektwörterbuch)

Bölgesel dil sözlüğü (Regionalwörterbuch)

**b) Metin odaklı sözlükler (textbezogene Wörterbücher)**

Yazarlar sözlüğü (Autorenwörterbuch)

Alıntı yeri sözlüğü (Belegstellenwörterbuch)

Bağlamli dizin (Konkordanz) [Engelberg ve Lemnitzer 2004, 21].

## 2.10. Değişik Sözlük Tipleriyle Çalışmak

Almanca'nın sözlük arenasını ayrı bir dünyadır. Almancada o kadar çok farklı sözlük tipleri var ki, sadece alan dışındakiler değil, uzmanlar bile bu kadar çok sözlüğün olduğunu ve kullanılabileceğini gördüklerinde şaşkına dönmektedirler. Bir başka şaşırtıcı nokta, dil eğitimcilerinin farklı bakış açılarıyla birçok yeni sözlük tiplerini önermektedir.

Sözlük tiplerinin çokluğu, yararlanma ve kullanma olanaklarının çeşitliliği ve sözlük öğretimi özellikle ders uygulamalarında etken bir rol oynamamıştır. Wiegand'a göre bunun 2 temel nedeni vardır. Wiegand'ın yaklaşımlarını özetleyerek sunuyorum:

- 1- 70'li yılların ortalarından itibaren tartışmalar lise son iki sınıfta duruma uygun sözcük dağılımı konusunda baskı oluşturmuştur. Burada amaç, 1-4 arasındaki sınıf öğrencilerinin yazım kurallarına uygun yazı yazma aşamasında söz konusu doğru yazma durumsal sözcük dağılımına sözcüğü sözcüğüne uymak zorunda kalmaları gerektirir. Büyülü 2000 sözcük sınırlı durumsal sözcük dağılımı, kimine korkulu bir hayalet gibi gelirken, kimine ise son derece cazip ve büyüleyicidir. Bir yandan böylesi bir durumsal sözcük dağılımının seçimi sınırlaması gibi durağan ve nicel konseptinden etkilenirken, öte yandan doğru yazma edinimi sürecine yönelik önerilerin eksikliklerinden de güç almaktadır. Bu bakımdan, böyle bir öneri bilimsel olarak meşru değildir (Wiegand 1984, 12).

Almanca'nın durumsal sözcük dağılımı çerçevesinde uzun bir süredir süregelen kavga, zamanla çocuklara ve sınıflara uygun durumsal sözcük dağılımının lehine atlatılmış oldu. Bununla birlikte durumsal sözcük dağılımının büyüleyiciliği, ilköğretim sözlüklerinin sözcük dağılımı seçimi için ölçüt/kriter olarak günümüze kadar korunageldi. 80'li yılların sonuna kadar temel okul eğitimi alanında doğru yazım durumsal sözcük dağılımı ile ilgili fikir tartışmaları, temel okuldaki sözlükler ve sözlük çalışmaları etrafındaki tartışmaların hep önünde yer almıştır. Gerhard Augst yalın bir şekilde yaptığı tespitle sözlüğün Almanca derslerinin konusu olarak yer alamadığını, sadece ve sadece doğru yazım durumsal sözcük dağılımı etrafında bir kavganın

sürdürülegeldiğini ve büyük ölçüde bunun neredeyse polemik sözcüğüyle eşanlamlı kabul edilebilecek politik bir konu olduğunu ifade etmiştir (Augst 1984, 4).

- 2- Almancanın okul sözlükleri, ilk ve sonraki sınıflar için ya sadece alfabetik sözcük listeleri yada yetersiz doğru yazım sözlükleridir. Çoğunlukla biçimsel dilbilgisi konularını içermektedirler. Sözcük oluşturmaya, sözcük alanı ve ailesine yönelik rast gele listelenmiş anlamsal bilgiler sözlüğün sonunda yer alacak şekilde iliştilmiştir. Bu demek oluyor ki, bu okul sözlükleri sadece seçilmiş olan imlaya uygun ve dilbilgisi içerikli doğrulardaki kuşkuyu ortadan kaldırmaya yönelik bir işleve sahiptir. Metin yazımı veya metin inceleme amaçlı kullanımsal durumlar kapsam dışında tutulmuştur. Okul sözlüklerinin tipik doğru yazım sözlüğüne indirgenmesi, öğrenci ilgileri ve okul içi kullanma ihtiyaçlarına yönelik tasarlanmış okul sözlüklerinin farklı yaklaşımları ve çalışmalarını engellemiştir. Üstelik okul derslerinde okul sözlüklerinin imlaya uygunluk düzleminde süreklilik ve baskınlık gibi yüksek toplumsal itibarla bağlantılı olarak verilmeye çalışılan doğru yazım ölçütleri garanti altına alınmıştır. Bu tek taraflılık yüzünden diğer sözlük yaklaşımları ve sözlük tipleri sözlük eğitiminin, öğretiminin görüş alanına dahi yaklaştırılmamış, okulda çok yönlü ve değişik zenginlikte sözlük kullanımı engellenmiştir.

Peter Kühn (1998, 6-7), “*Almancada Sözlük Çalışması ve Sözlük Öğretiminin Perspektifleri ve Konumu/Yeri (Positionen und Perspektiven der Wörterbuchdidaktik und Wörterbucharbeit im Deutschen)*” başlıklı makalesinde, *farklı sözlük tiplerinin kullanımı sayesinde ortaya çıkan yararlar ve olanaklar ile kullanılmalarıyla ilgili* kimi uzmanların görüşlerine de yer vermiştir. Bu konuya ilişkin görüşleri özetleyerek aktarıyorum:

Wolfgang Müller, gündelik dil ve yazından verdiği örneklerle eşanlamlı ve karşıt anlamli sözlüklerin nasıl kullanılabileceğini göstermiştir. Durumsal, metinsel ve biçim açısından sözcük seçimi, sözcük nüansı ve bulma zorluğu itibarıyla emin olunamayan, uygun karşılıkları zor bulunan sözcükleri metinlere yerleştirmek suretiyle oluşturduğu metinlerde eşanlamli ve karşıt anlamli sözlüklerin farkını ve yararını ortaya koymuştur.

Willy Sanders, sözdizimsel olarak doğru, anlamsal açıdan da zengin, farklı anlamları içerebilen sözcüklerin yer aldığı klasik üslupta metinlerle Biçem *Sözlüklerinin* (*Stilwörterbücher*) farkını ve kalitesini ortaya koymuştur. Biçem Sözlükleri üslup tabakası ve üslup renkleri açısından önemli rol oynamaktadır, alan sözlüğü olarak da her şeyden önce güzel konuşma figürleri ve mecaz (metaforik) ifadeler açısından son derece değerli çalışmalardır.

Regina Hessky, önce çok öğeli net anlaşılır ve deyimisel ifadelerin listelendiği ve betimlendiği spesifik bir sözlük olarak deyimler sözlüğü tipini tartışmaya açmıştır. Hemen ardından da deyimler sözlüğü ile yabancı dil dersinde, daha doğrusu yabancı dil olarak Almanca dersinde nasıl çalışılabileceği şeklindeki iki olasılık üzerinde durmuştur. Deyimler Sözlüğünü bir taraftan metin yazımı ve incelemesinde yardımcı kaynak olarak kabul ederken, öbür taraftan da söylem yeteneğinin zenginleştirilmesi ve farklılıkların ayrımını ortaya koymada, ayrıca da ülke bilgisel bilgi kaynaklarının da aktarılmasında öğrenici sözlüğü olarak tanımlamıştır.

Jürgen Baurmann ise, sözlüklerden yararlanmanın olanaklarını tanımlarken derslerde karşılaşılan somut anlaşmazlık ve çatışkı durumlarını baz almaktadır. Ona göre yabancı dil sözlükleri günümüzde her şeyden önce tek boyutlu olarak yabancı sözcüklerin imlaya uygun yazımının kontrolü için kullanılmaktadır. Baurmann, öğrencilerin yabancı sözcükleri duruma uygun kullanma ve anlamada sorunlar yaşadığındaki yararlanma olanaklarını kastetmektedir. Üstelik yabancı sözcükler ve onları kullanma üzerine yoğun olarak düşünmek öğretici açıdan bakıldığında yararlıdır da. Baurmann'a göre, bu potansiyel sözlük kullanma durumları yabancı dil sözlüklerinin özellikle de anadildeki Almanca derslerindeki okul sözlüklerinin tasarlanması ve ortaya konması açısından son derece tutarlılık ve inandırıcılık taşımaktadır.

Hans-Rüdiger Fluck, alan sözlüklerinin okuldaki sözlük çalışmalarının arasında yer alması gerektiğini vurgulamıştır.

Rainer Frank ve Otto Schober, makalelerinde özel bir isimler sözlüğü öğretimi üzerinde durmuşlardır. Bu makalede okul dışı çalışmalarda isimler bir yandan yaygınlaştırılırken, öbür yandan da farklı öğretim planlarında yönetmeliğe uygun kullanmanın öğrenilmesi yönünde isimler sözlüğünden yararlanılabileceği ortaya konmaktadır.

Hans Bickel, lehçe, ağız sözlüklerinin iki türlü kullanımı üzerinde durmaktadır. Birincisi, periferde farklı lehçe kullanımından dolayı anlaşmazlıkların giderilmesinde,

diğeri ve yaygın olarak kullanılabilecek olanı ise, lehçe sözlüklerinin okuma kitabı olarak meraklısına hizmet edecek şekilde kullanılma olanağıdır (Bkz. Kühn 1998, 6-7).

Aktarılan yaklaşımlar ve tartışmalar, sözlük kullanımının bir tekniğe haiz olmak kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

### 2.10.1. Dil Öğrenme Sürecinde Sözlük Çalışması

Sayısız sözlük çalışması, hem yabancı dil hem de anadil olarak Almanca derslerinde yarım yamalak da olsa öğrencilerin çalışma ve başvuru kaynağı niteliğinde sözlükleri kullandığını ortaya koymaktadır. Ancak öğrencilerin sözlüğü özellikle de sözlük tiplerini nasıl kullandıklarına yönelik elle tutulur bir çalışma bulunamamaktadır. Sözlük kullanmayı öğrenme hakkında çok az bilgi sahibiyiz.

Sözlük çalışması, öğrencilere dil öğrenme süreçlerinde sorunlarını çözme noktasında sözlük karşılıklarını bulmada yardımcı olamama ve yol gösteremeden dolayı darmadağın bir yapıdadır. Bu bakımdan ele alındığında sözlük öğretiminin Almanca öğretiminde ayrı bir dal olarak görülmesi son derece önemlidir (Wiegand 1998, 266).

Peter Kühn (1998) *Almancada Sözlük Çalışması ve Sözlük Öğretiminin Perspektifi ve Yeri* adlı çalışmasında, bazı araştırmacıların *Dil öğrenme sürecinde sözlük çalışmasının olanakları ve sınırları* ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir:

Thomas Lindauer, sözlük çalışmasının dil düşüncesinin bir öğrenme alanı olarak öngörülmesi gerektiğini söylemektedir. Lindauer'e göre sözlükler dil düşüncesinin tetikleyicisi, düşüncenin konusu, dil araştırmalarının çalışma aracıdır. Sözlükler, öğrencinin hem yazımsal, dilbilgisel ve biçimsel bilgilerini geliştirme hem de sözcük dağarcığını zenginleştirebilmesine katkı sağlayacak dilsel yetenek ve becerilerini arttıracak, dil üzerine düşünce geliştirmesini kolaylaştıracak araçlardır.

Uwe Sandfuchs ise sözlük kullanımının temel eğitimde de yer almasını önermektedir. Bu durum, öğrencilerin sözlük kullanabilme yetilerinin pekiştirilmesi, kullanma alışkanlığının kazandırılması açısından çok önem arz etmektedir. Sandfuchs'a göre sözlüğe başvurma bir çalışma tekniğidir ve sözlükleri, onlardan yararlanma olanaklarını, temel eğitim ve devam eden okul sözlükleri şeklinde ayırmaştırır.

Winfried Ulrich, sözlük çalışması ve sözlük öğretiminin Almanca ders kitaplarında nasıl ele alındığını değerlendirerek sözlüklerin anadil olarak Almanca

derslerinde sadece doğru yazım itibariyle kullanılabileceği sonucuna varmıştır. Diğer kullanım alanları için sözlük çalışmasını öğretibilimsel açıdan kayda değer bulmamıştır.

Hilmar Grundmann, makalesinde mesleki Almanca eğitimi derslerinde sözlüklerin yeri ve önemi üzerinde durmuştur. Doğru yazım sözlüklerinin mesleki dil eğitimi konusunda yararlı olamayacağını, meslek özellikli alan sözlüklerinin çalışılması ve sunulmasının önemini vurgulamış, söz konusu mesleki alanda iletişimsel anlaşmazlıkların giderilmesinde oynadığı rolün büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Sylvia Eggert makalesinde *metin yazımında, metin oluşturma ve planlamasında, metinlerin kontrolü ve incelemesinde* sözlüklerin son derece önemli rol oynadığını vurgulamıştır (Bkz. Kühn 1998, 8-9).

Görüş bildiren sözlük bilimcilerin hepsi de sözlüğün yeri ve önemine değinerek sözlük kullanma eğitime katkı sağlamaya çalışmışlardır.

### **2.10.2. Okul Sözlüklerinin Kullanımı ve Öğretimi**

Öğretmenlerin veya eğitimcilerin telkin etmesi sonucu ebeveynler ve öğrenciler sözlükler satın almasına rağmen sınıf içi yapılan mini uygulamalar sonucu sözlüklerin yeterince kullanılmadığı veya onlardan nadiren yararlanıldığını ortaya koymaktadır. Sözlükler ya sırt çantalarında taşınıp durmakta ya da raflarda tozlanmaya terk edilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri öğrencilerin sözlüğe bakma tekniğini öğrenmemiş olmalarıdır. Mevcut müfredat ve ders saati sayısı göz önüne alındığında, öğrencilerin sözlükle çalışma ve sözlüğe bakma tekniklerini öğrenebilme adına çok kısıtlı bir zaman olduğunun altını çizmeliyiz. Dar zamanda ancak yüzeysel birkaç nokta ele alınıp yetinilmektedir. Çoğu zaman öğrenciden bu konuda çok şey beklenmektedir. Bu aşırı yüklenme öğrencinin sözlüğü donuk, pratik olmayan, zahmetli ve çok zaman alan bir kitap olarak algılamasına dolayısıyla da sabırsız olma, antipati duyma ve reddetme duygusunun ortaya çıkmasına neden olunmaktadır. Eğitime başlarken bir pozitif sözlük olgusunun eksikliği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu yüzden temel bilgileri karşılayan ve rutinleşmiş sözlüğe başvurma ve sözlük bulma tekniklerinin paylaşılması, aktarılması önemli ve gereklidir. Okul sözlüğünü kullanmanın esası da budur.

Almanca derslerinde az sayıda sözcük kullanımının, öğrencinin sözlüğe başvurma yeteneğinin yetersiz olmasına ve az gelişmesine neden olduğu düşünülebilir, ama sistemli ve sürekli bir sözlük kullanımını engelleyen başka faktörler söz konusudur:

- 1- Okul içi ve okul dışı sözlük kullanımının doğru yazım kontrolleri ile daraltılması tehlikesinin gerçekleşmesi, yani sözlük kullanımının doğru yazım kontrollerine indirgenmesi.
- 2- Sözlük öğretiminin hakkettiği ilgiyi yeterince görmemiş olması, *uyuyan güzel* masalındaki gibi derin bir uykuda olması ve Alman dili öğretiminde belirgin bir rolünün olmaması. *Uyuyan Güzel (Dornröschenschlaf)* tanımlaması, Peter Kühn' ün sözlük öğretiminin yeri için yaptığı bir saptamadır (Bkz. Kühn 1994a, 5).
- 3- 19. yüzyılın ortalarından bugüne kadar okul sözlüklerinin hepsinin doğru yazım sözlüğü olarak kabul edilmesi ve sözlük öğretiminin imlayı baz alması anlaşılabilir bir olgudur. Okul sözlükleri Almancada doğru yazım sözlük bilgisinin aynasıdır. Okul sözlükleri ne sunduğu olanakların kalitesi ne de gerçekten okulda kullanma gereksinimi olduğundan ortaya çıkmıştır. İmla tartışmalarına çoğunlukla, bilimsel, kültür politik ve ekonomik ilgi alanları eşlik etmekte ve belirleyici olmaktadır. İmla kriterlerinin derslerde, toplum bazındaki yüksek saygınlığı dile getirilerek paylaşılması, imlayı esas alan okul sözlüklerinin baskınlığının-egemenliğinin sürekliliğini güvence altına almaktadır. Okul sözlüğünün bu tek taraflı esas alma sorunu yüzünden okulda çok yönlü, değişik zenginlikteki sözlük kullanma olanakları boşa harcanmış olmaktadır. Peter Kühn ile Ulrich Püschel 'in 1982 yılında kaleme aldıkları ” *Almancada genel tek dilli ve özel sözlüklerin kullanımı için, Duden bana yeter!* ( *Der Duden reicht mir! Zum Gebrauch allgemeiner einsprachiger und spezieller Wörterbücher des Deutschen.*) adlı çalışmada bu konuyla ilgili çarpıcı bir eleştirel yaklaşım sergilemişlerdir:

So verwundert es auch nicht, daß wir als Erwachsene lediglich ein Volk von Rechtschreibwörterbuchbenutzern sind, nach dem Motto: Der Duden – gemeint ist der Rechtschreibduden - reicht mir! (Kühn ve Püschel 1982; Kühn 1994a, 7'den naklen).

(Yetişkin olarak bizlerin, Duden – Duden'in doğru yazım sözlüğü kastediliyor- bana yeter! sloganı çerçevesinde sadece doğru yazım sözlüğü kullanan bir toplum olmamız pek de şaşırtıcı olmamalı.)

4- Şimdiye kadarki okul sözlükleri sözlük biliminin en çok satan *Bestseller* can sıkıcı kitaplarıdır. Alfabetik sıralanmış bir sözcük listesi ve sadece *tanımlık*, *-nin hali* ve *çoğul eki* (*Artikel-, Genitiv- und Pluralangaben*) gibi biçimsel dil bilgilerinden ibarettir. Okul sözlüklerinin konsept ve yapı itibarıyla doğru yazım sözlüğü tipinde düzenlenmiş olduğundan öğrenciye sadece doğru yazım konusunda yardımcı olabilmesi şaşırtıcı değildir. Okul sözlüklerinin sadece doğru yazım sözlüğüne indirgenmiş olması bu alanda yer alan *Eşanlamlı - Karşıt Anlamlı Sözlükler*, *Biçem Sözlükleri*, *Etimoloji-Morfoloji*, *Deyimler Sözlükleri* gibi diğer bir sürü sözlüğü görmeyi ve onlardan yararlanmayı engellemektedir. Bu yüzden de sözlük kullanımı sadece imla ile ilgili kontrollerle sınırlı kalmıştır. Sözlük kullanmanın başka bir sürü avantaj ve olanakları göz ardı edilmiş olmaktadır. Böylece de çok yönlü, yararlı ve değişik zenginlikteki sözlük kullanma şansı boş yere heba edilmektedir.

Son dönem tartışmaların merkezinde ortak bir çıkarsama söz konusudur: *Bu okul sözlükleri artık gereksinmelere yanıt veremiyor*. Öyleyse yeni tip bir okul sözlüğü gereksinim vardır. Günümüz okul sözlüğü *Anlam Sözlüğü* (*Bedeutungswörterbuch*) olmalıdır. Anlambilimsel yapılandırılmış bir okul sözlüğü ilk olarak, anlamca dolu, sürekliliği olan ve çok yönlü sözlük kullanımının devreye girmesini sağlayacak, onun önünü açacaktır. Öğrenci başlangıçta kendiliğinden sözlüğe bakmayı düşünmeyecektir. Sözlük kullanmanın yararları konusunda öğrencinin yönlendirilmesi gerekecektir. Okul sözlüğünün kullanımı el altında tutulan bir başvuru kaynağı gibi düzenlenmediğinden bir sözcüğü ararken imla yapısı dışında bir sürü bilgiye de ulaşmış olacaktır. Bu yapısıyla okul sözlüğü tek taraflı, doğru yazım kontrolörü olarak hizmet vermiş olmayacaktır. Örneğin öğrenciler,

- Dil ile ilgili kavramsal sorular ve bilgileri ararken
- Dilsel çalışmaları biçimlendirirken yardımcı konuları ararken
- Yazın metinlerle günlük dilsel metinlerin anlaşılmasında yorumsal gereksinimler olduğunda

- Sözcük dağarcıklarını genişletir, derinleştirir ve pekiştirirken veya dil üzerine düşünceler geliştirirken

anlambilimsel sözlükten azami düzeyde yararlanabileceklerdir. Böylece okul sözlüğünün Almanca derslerinin dili biçimlendirme, metin çalışması ve dil düşüncesi gibi bütün öğrenme alanlarında mantıklı bir şekilde kullanılması gerçekleşmiş olacaktır. O halde yeni bir sözlük kültüründen söz edebilmek için okul sözlüğü tanımı ve sözlük öğretimi mutlak bir uyum içerisinde birlikte kolları sıvamalıdır. Okul sözlüğünün doğru yazım kontrolünde kullanılması sözlüğün kullanılış amaçlarından sadece bir tanesidir ve bu durumda her sözlük doğru yazım kontrol amaçlı kullanılabilir. Okulda sözlüğün kullanımı için yenilikler yapmak yeni yollar açmak gerekmektedir. Sözlüğün doğru yazımla ilgili sorunlarda kullanımı azaltılıp dil olgusu, dil düşüncesi ve yaratıcı dil konularında kullanım amaçları öncelikli konuma getirilmelidir.

### 2.10.3. Meslek Okullarındaki Derslerde Okul Sözlüklerinin Kullanımı

Peter Kühn 1994 yılında yazdığı *Kleine Didaktik und Methodik der Wörterbucharbeit* adlı kitabında *Schulwörterbücher seien eine merkwürdige Spezies von Büchern* (Kühn 1994, 5). *Okul sözlükleri kitapların tuhaf türde olanlarıdır* demiştir. Çünkü öğretmenler gibi ebeveynler tarafından da gerekliliği ve yararlılığı açısından çok övülmesine ve satılmasına rağmen, onlardan ne öğretmenler ne de öğrenciler yeterince yararlanabilmektedir. Zira sözlüklerle çalışma yaklaşımları da en az sözlüklerin kendileri kadar eski durumdadır. Okul sözlüklerinde halen Avusturyalı filozof Ludwig Wittgenstein' in 1925 yılında kaleme aldığı *Geleitwort zum Wörterbuch für Volksschulen* eserinde belirttiği gibi “Sözcükler, belli prensipler dahilinde düzenlenmeli ve öğrenci için çok yorucu ve çok zaman alan bir iş olmamalı, ayrıca da sözcük dizini derslerde sürekli kullanılmalıdır” şeklindeki yaklaşım sürdürülmektedir. (Wittgenstein 1993; Grundmann 1998, 163'ten naklen). Değişen dünya şartları, artan gereksinimler göz önünde bulundurulduğunda, bu yaklaşımların eskidiği ve bugünkü gereksinimleri karşılamaktan uzak kaldıkları görülebilir. Ancak yine de, Wittgenstein' ın “Sözlükler birincil işlev olarak öğrencilerin sözcükleri doğru yazım konusunda düzeltme ve aranan sözcüğü sürekli tekrar etme hizmetini görür; böylelikle de öğrenmeyi pekiştirir” şeklindeki yaklaşımının güncelliğini koruduğu gözardı edilmemelidir. (Wittgenstein 1993; Grundmann 1998, 163'ten naklen). Bu bağlamda,

sözlüklerin öğrencilerin doğru bir şekilde yazılmasını bekledikleri ve gerçekten kullandıkları sözcük dağarcığına konsantre olmaları önerilebilir.

Günümüz sözlük eğitimcileri, sözlüklerin işlevinin sadece öğrencilerin doğru yazım yeteneklerinin düzeltilmesi gibi tek bir ereğe indirgenmesine katılmamaktadırlar. 80’li yıllarda başlatılan günümüz branş eğitimi tartışmaları hararetli bir şekilde, sözlüklerin doğru yazım yetenekleri yanında dil becerilerini de geliştirmesi gerektiği yönünde sürdürülmektedir. Öyleyse; öğrencilerin hem iletişimsel hem de dilsel-düşünsel yeteneklerin geliştirilmesi ve böylelikle kendi kendilerine sözlüğe bakma ve sözlükten azami derecede yararlanabilme becerisini de kazandırma eğilimi ön plana çıkmakta ve önem kazanmaktadır. Herbert Ernst Wiegand, bu konu ile ilgili düşüncelerini ifade ederken *Sözlük Kültürü (Wörterbuchkultur)* açısından Almanların Avrupalı komşu ülkelere göre yeterli gelişimi gösteremediklerini dile getirmiştir:

Auch in Teilen der Lexikographie und der Wörterbuchforschung sind die Deutschen eine verspätete Nation. Die Engländer und Franzosen sind in vielem weiter, z.B. in der ein- und zweisprachigen Lernlexikographie und in der Wörterbuchdidaktik (Wiegand 1984, 16).

*(Sözlük bilimi ve sözlük araştırmalarını birbirinden ayırmada Almanlar çok geç kalmış bir millettir. İngiliz ve Fransızlar bir çok alanda, özellikle de 1 ve 2 dilli sözlük bilimi öğrenimi ve sözlük eğitimi konularında çok yol almış durumdadırlar.)*

Bu arada, bu tartışmaların sonucunda daha önce benimsenen asgari sözcük dağarcığı görüşü bazı bakımlardan pozitif anlamda değişime uğramıştır, en azından öğrencilerin günlük iletişim durumlarında gerçekten kullandıkları sözcük dağarcığı ile ilgili yeni uygulamalara gidilmesi gerektiği kabul görmüştür. Böyle olması da doğaldır. Hele bu konu meslek okullarına yönelik kullanılması gereken sözcük dağarcığı ile ilgiliyse son derece haklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, basın-yayın, enformasyon ve bilgisayar alanındaki baş döndürücü değişim hızı, mesleki ticaret yeteneğini, gitgide karmaşıklaşan ve çok yönlü bileşenleri olan iş ve ticaret dünyasında gösterebilmek için söz konusu dili, yazılı ve sözlü olarak en iyi şekilde ifade edebilmeyi zorunlu hale getirmiştir. Şirketler, sürekli olarak genel-düz liseleri bitiren öğrencilerin bu alandaki yeteneklerinin ya yeteri kadar olmadığı ya da hiç kazandırılmadığı yönündeki şikayetlerini dillendirip durmaktadırlar. Buradan hareketle Hamburg’daki meslek okullarında Almanca derslerinde satış, pazarlama, temsil ve sunum teknikleri ile

ilgili eğitim verilmeye başlanmıştır. İşletmelerin sürekli dile getirdikleri bu yakınmayı kısa sürede bertaraf edebilmek için, meslek eğitimi veren okullarda kullanılacak sözlüklerin meslek eğitimine özel sözcük dağarcıkları ve kapasiteleri ile yeniden yapılandırılmaları gerektiği gündeme damgasını vurmuştur. Tabii ki, bu durumda her mesleğe yönelik bir branş sözlüğü gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Okul sözlükleri, branş alanlarına özel sözcükleri bulma ereğiyle değil de, meslek öğrencisinin dil yeteneği kazanması için destek olarak düşünüldüğünde genel-düz okulların yanı sıra meslek eğitimi veren okullarda da kullanılabilir.

Meslek okullarındaki derslerde sözlüklerle çalışmaya başlamanın gözardı edilemeyecek bir sorunu, meslek eğitimi veren okullarda Almanca ders saati sayısının azlığı nedeniyle branş sözlüklerinin normal Almanca ders kitaplarının yerini alma tehlikesidir. Hilmar Grundmann, *Der Deutschunterricht an berufsbildenden Schulen zwischen neuen Anforderungen und alten Einwänden* (Grundmann, 1997, 7 ) adlı çalışmasında, “Aslında bu sayede belki meslek eğitimi veren okullarda Almanca derslerine daha fazla işlevsellik kazandırmak için ders saati sayısının arttırılması yönünde branş sözlükleri baskı unsuru olarak değerlendirilebilir.” şeklinde görüş belirtmiştir. Eğitsel, öğretsel ve yöntemsel yapılandırılmış branş sözlüklerinin meslek eğitimi veren okullarda kullanımı, bu okullardaki Almanca ders saat sayısının azlığına dikkatleri çekmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır.

#### 2.10.4. Yaratıcı Yazma Sürecinde Sözlük Çalışması

Sözlük çalışması tek başına diğer konulardan bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Sözlükle çalışma ve çok yönlü yazma süreci bir bütün olarak ele alınmalı, birbirinden bağımsız düşünülmemelidir. İfade süreci ile planlama süreci iç içedir, ikisi birlikte planlamaya yön verme ve değiştirme gücüne sahiptir. Bu yüzden sözlük çalışmasında amaca uygunluk bağlamında metin çeşitliliği göz önünde tutulmalıdır. Amaca uygunluğu göz önünde bulundurulmuş bir sözlük çalışmasının motivasyon gücü son derece yüksektir, yaratıcı yazma sürecini hiçbir şekilde engellemez ve yavaşlatmaz, yeter ki, doğru sözlük seçiminde biraz dikkatli ve duyarlı olunsun.

Sözlük çalışması biraz yorucudur, çaba ister. Sözlükler kullanıcı dostu değildirler pek; sonu gelmeyen sözlük maddesi yapıları (bir sözcüğün 20 madde açıklaması gibi) ve sembol bolluğu nedeniyle tek dilli bir sözlükle çalışmak çok sıkıcı ve çok yorucudur (Kühn 1998, 50). Sözlük çalışması yapmak isteyenlerin, okunabilir,

kullanımı kolay ve sözcük maddeleri makul (optimum) seviyede olan sözlükler üretme arzusunda olmaları gerektiğini ifade eder. İyi hazırlanmış bir sözlük, ileri düzeyde Almanca öğrenenler için de son derece heyecan verici ve yaratıcı yazma süreçlerinde en önemli yardımcı kaynak olarak işlev görür. Bir kullanıcı için problem çözmenin yolu bazen uzayabilir ve her türlü soruya da yanıt bulamayabilir, bunun için çalışırken, yazarken mutlaka birkaç sözlüğü aynı anda bulundurmalı ve onları paralel bir şekilde kullanmalıdır. Bir başka anlatımla, sorunu çözüne kadar sözlüğün birinden diğerine geçip durmalıdır. Sözelimi, elimizde eşanlamlı (*Synonym*) ve karşıt anlamlı (*Antonym*) sözlükler var, ama bunlar sadece sözcük listeleri içerirler, bağlama uygun sözcüğü yerine oturtabilmek için, gerektiğinde bakmak üzere Biçem sözlüğü (*Stilwörterbuch*) de bulundurulmalıdır. Langenscheidt sözlükte yer almayan *Kollokation* (dil birimlerinin birleştirilebilirliği- *dick + Heft, dickes Heft: kalın defter, fakat dick + Haus dickes Haus: kalın ev olarak birleştirilemez*) sözcüğü, işlevsel eylem ekleri ya da deyimsele ifadeler daha gelişmiş sözlükler yardımı ile bulunabilir. Bir metin üretirken; onu bir şekilde genişletmek ve zenginleştirmek için sıfatların karşılaştırma derecelerini kullanma, ifadelerde yoğunlaştırma yapma, eğretileme ve resimler kullanma gibi çeşitli formülasyonlar tercih edilmelidir. Bir yapıyı eşanlamlıları kullanarak yoğunlaştırma, uygun karşıt anlamlılarla fikir ve görüşleri kutuplaştırma, öğretici, eğitici bir özet bölümü veya deyimsele bir ifadeyi alıntılama yoluyla zenginleştirme gibi yapılar zengin ve kaliteli bir yazılı metin için son derece önemli uygulamalardır. Bu yüzden sözlük çalışmasında, yaratıcı olmak ve farklı sözlükleri kullanabilmek olmazsa olmazdır. Bunun için de, değişik türde sözlükler bulundurmak ve onları kullanabilmeyi öğrenmek son derece yaşamsaldır.

#### 2.10.5. Yabancı Dilde Metin Yazımında Sözlüğün Yeri ve Sınırları

Her kim yeni bir dil ve kültürü anadili haricinde ikinci dil olarak doğal yollardan öğrenirse, o dilin nasıl konuşulduğunu, yapısal olarak nasıl farklılıklar gösterdiğini, yemekte alışkın olduğu tatların dışında tatlar olduğunu, yeme ve içmenin sunumuyla ilgili o ülkeye, o kültüre ait ne gibi yaklaşım biçimleri olduğunu da görecektir. Örneğin Türkler çorbayı içerken, Almanlar yemektedirler. Bir Alman *Trinken wir hier Suppe?* (*Şurda çorba içelim mi?*) diye sorduğumuzda, *Wir trinken die Suppe nicht. Wir essen die Suppe!* (*Biz çorbayı içmeyiz, çorbayı yeriz.*) demektedir.

Yabancı dil öğretimini kurumsal bazda ele aldığımızda ise, yani dili yapay ortamlarda öğretmeye kalktığımızda, yabancı dil ve kültürünün mantıksal algılanmasını önemli oranda azaltmış oluyoruz. Bu mantıksal algılamanın azlığı ile ilgili olarak söylenen en yaygın ifade, yapay ortamda yabancı dili öğretirken ikisi üretimsel *konuşma ve yazma*, ikisi de algısal *okuma ve dinleme* 4 temel dil becerisi üzerinde durulması gerektiğidir. Üretimsel beceri olarak adlandırdığımız *konuşma ve yazma*’nın her ikisi de algısal becerilerle sıkı yakınlık göstererek gelişirler. Bu 4 temel dil becerisi, sesbilimsel-sözlüksel-dilbilgisel ve ülke bilgisel değerler açısından, o yabancı dil ve kültüre uygunluk göstermek zorundadır. Sylvia Eggert, dil ve kültürde 4 temel dil becerisini, çatısı, kapısı, pencereleri olan bir eve benzeterek aynı çatı altında hepsinin birbirine bağımlı olduğunu göstermek suretiyle bu konuya önemli bir vurgu yapmıştır (Eggert 1998, 170).

Konuşmak ve yazmak aynı anne-babadan doğmuş iki kardeş gibidirler. Aralarında bir çok ortak nokta vardır. Her iki beceri de yabancı dildeki metinlerin üretim gereklerine göre düzenlenir ve öğrenciden çok yüksek derecede başarı beklenir. Öğrenici, yazma ve konuşma metinlerinin oluşturulmasında birtakım adımları takip etmelidir:

- Hazırlık / planlama (Vorbereitung / Planung)
- Üretmek - meydana getirmek (Generierung)
- Kontrol - metnin gözden geçirilmesi (Revision des Textes)

Bunun yanında öğrenici hem konuşma hem de yazma aşamasında şunlara dikkat etmelidir:

- Konuşma ve yazma olayında yer alanlar, katılımcılar
- Konuşma ve yazmanın amacı
- Konuşma ve yazmanın içeriği
- Konuşma ve yazmanın zorunlu temel yasaları, kuralları
- Yabancı dilde metin yapısı ve metnin bölümlendirilmesini içeren ifade biçimlerinin olanakları
- İfadede tutarlılık, inandırıcılık

Her iki beceri üzerine çalışırken öğrenci, kendi anadilinde bilinen belli başlı stratejileri üretilen metne ve metin türüne ait mevcut bilgilere uyarlayabilir, onlardan faydalanabilir. Ama bununla birlikte yeni stratejiler de geliştirmeli ve yabancı dilin metin türlerine özgü şeyleri de öğrenmelidir.

Her ne kadar konuşma ve yazma birbirine kardeşler gibi benzeseler de, kimi farklılıklar da gösterirler. Yeterince derinlemesine düşünüp taşınma, yavaş ve dikkatli adımlar atabilme, sakın sakın metni hazırlama, planlama, planı gerçekleştirme, doğruluğunu kontrol etme ve sonuçlandırma gibi yazmaya özgü süreçler, konuşma süreci için geçerli değildir. Konuşmada genellikle anlık ve kendiliğinden (spontan) tepkiler ön plandadır ve bunlar sorgulanır. Söylenecekleri ölçüp biçip, doğruluğunu kontrol etmeye zaman yoktur. O halde, yabancı dilde metin oluşturmada sözlüğün devreye sokulması ile ilgili yapılacak mantıklı ve tutarlı saptama, sözlüğün yazma aşamasında uygun bir yardımcı materyal olduğu, ama konuşmada bundan yararlanacak yeterli zamanın olmadığıdır. Sözlük kullanımı ile ilgili genel yaklaşım, sözlüklerin metin yazma esnasında kullanılmasından çok, okuma metinlerinin algılanması ve anlaşılması aşamasında daha sık kullanımının tercih edilmesidir.

Yabancı dilde metin oluştururken bazen sözlüklerin de yardımcı olamadığı durumlar vardır. Örneğin Almanya’da bir üniversiteye devam etmeyi düşünen bir Türk öğrenci, üniversitenin yabancılarla ilgilenen dış ilişkiler temsilcisine yazacağı resmi bir mektupta yapması gereken işlemlerle ilgili bilgilendirilmek istiyor. Bu durumda kaleme alması gereken metin için hangi sözlük hangi konuda ne kadar yardımcı olabilecektir? Öğrenci öncelikle yabancı bir kültürde resmi yazının doğru adreslenmesi ve kabul görecekt biçimde nasıl kaleme alınacağını öğrenmek durumundadır. Ne tek dilli ne de iki dilli sözlüklerin hiçbirisi uluslararası metin türleri ile ilgili soruya yanıt verecek durumda değildir. Öğrenci metnin yapısı ve bölümlendirilmesiyle ilgili hiçbir bilgi bulamaz. Burada öğrencinin gereksinimi olan sözlüklerde yer almayan “örnek metinler” ‘dir ve bu durum sözlüklerin en zayıf yönüdür diyebiliriz. Öğrencinin aklına *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (Langenscheidt’in yabancı dil olarak Almanca büyük sözlüğü) sözlüğünde resmi yazılara bakmak gelebilir, elbette bu girişim sonuçsuz bir arama çabası olarak kalacaktır.

Öğrencimiz, başka kaynaklardan yabancı dilde metin türlerinin oluşturulması ile ilgili bilgileri elde ettikten ve kendi anadilinde ana hatlarıyla bir metin versiyonu hazırladıktan sonra, olanaklıysa iki dilli bir sözlük kuşanıp, yabancı dil öğreniminde pratikleşmiş stratejiler edinip, halen kendisine yabancı olan Almanca adlandırmaların

metindeki bire bir sözlüksel karşılıklarını arayıp bulmaya çalışmalıdır. Bu sözlüğe bakma stratejisiyle -sadece doğru yazımla sınırlı kalması nedeniyle- çok az başarı sağlanacağı derslerde gerçekleştirilen mini sınamalarla deneyimlenmiştir.

Sözlükler salt metin yazımında değil konuşma veya sunum metinleri hazırlarken de yararlı olacaktır. Hazırlanan metinlerin gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi aşamasında da sözlükler yardımcı olabilmektedirler. O halde sözlükler, yabancı dilde oluşturulmuş metinler için bir dağcının ipi ve pusulası gibi vazgeçilmezdir. Her ikisi de kullanıcıya düzenlemede yardımcı olur, ona güvence ve özgüven verir.

### 2.11. İki Dilli Sözlüklerle Çalışmak

İki dilli sözlüklerin kullanımı bir yandan yabancı dil dersi için mutlak gerekli iken, öbür yandan da yabancı uyruklu öğrencilerin Almancayı ikinci yabancı dil olarak edinebilmeleri için yardımcı olacaktır. Her iki durumda da yeni başlayanlar veya turistlerin küçük sözlüklerle çalışmayı denemesi anlamsızdır, çünkü derslerde geçecek bir sürü sözcük o sözlüklerde yer almıyor olacaktır. Bulundurulması gereken en küçük sözlük *Langenscheidt* bile, 1000 sayfanın üzerinde ve 70 000 sözcük kapasiteli orta boy sözlüğüdür. İki dilli sözlüklerin kullanımına başlarken dikkat edilmesi gereken en öncelikli konu, iki dil arasındaki farklılıklara yoğunlaşmaktır. Ardından iki dilin alfabesini karşılaştırmak gerekmektedir. Devamında, kullanma talimatı, her iki dildeki kısaltmalar ve telaffuzla ilgili açıklamalara ilişkin ayrıntılı saptamalar yapılarak yoğun bir şekilde çalışmaya başlanır. Öğrencilerin *eşadlı (Homonym)* sözcüklerin değişik anlamlarını bile sözlük sayesinde fark etmeleri, çeviri sürecinde iki dilli sözlüklerin ne kadar önemli ve yararlı olduklarını ortaya koymaktadır.

### 2.12. Yazma Sürecinde Eşanlamlı ve Karşıt Anlamlı Sözlüklerle Çalışmanın Olanakları ve Perspektifleri

Eşanlamlılık ve karşıt anlamlılık, sözcük ve sözlük biliminin bütününe oluşturan parçaların olmazsa olmazlarıdır. Eşanlamlılar sözlüklerde anlam açıklamada göz önünde bulundurulurlar. İçerik bağıntısını resimlerle veya basit çizimlerle anlatmada, açıklamada, örneğin *Wörterbuch der Deutschen Gegenwartssprache*, *Brockhaus-Wahrig*, *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, *Duden-Bedeutungswörterbuch*, *Peter Kühns Schulwörterbuch (1997)* ve *Duden-Fremdwörterbuch* sözlüklerinde dikkate alındığı kadarıyla karşıt anlamlılar da yardımcı

olabilmekte, hizmet verebilmektedir. Kuşkusuz bu durum, bütünüyle sistematik ve yöntemsel olarak dört dörtlük planlanarak yerine getirilmiş bir olgu değildir.

Wolfgang Müller, “ *Möglichkeiten und Perspektiven für die Arbeit mit Synonymiken und Antonymiken*” adlı makalesinde, eşanlamlılık ve karşıt anlamlılığın sözcük ve sözlük bilgisindeki yerine değinirken özellikle şöyle bir saptamada bulunmaktadır:

Während in die Softwareprogramme Synonyme schon eingearbeitet sind, blieben die Gegenwörter bisher noch unberücksichtigt, doch ist anzunehmen, daß in Zukunft auch die Gegenwörter auf der Grundlage der Binarität, in den Softwareprogrammen Berücksichtigung finden werden (Müller 1998 , 65).

*(Bilgisayar programlarında eşanlamlılar bir nebze çalışıldıysa da karşıt anlamlılar henüz göz önünde bulundurulmamıştır, ancak gelecekte bilgisayar programlarında çift taraflılık temelinde karşıt anlamlılı sözcüklerin de dikkate alınacağı varsayılabilir.)*

Metin yazımı ile ilgilenen, -roman, kısa öykü, şiir, tiyatro, gezi notları, hangi biçim olursa olsun fark etmez-, bir metni kaleme almak isteyen herkesin, duruma, metne veya biçime uygun, doğru, yerinde, anlaşılır, isabetli sözcükler tercih etme noktasında sıkıntılar yaşaması kaçınılmazdır. Böylesi durumlarda eşanlamlı sözlükler; kesin belirgin durumlarda da karşıt anlamlı sözlükler sorunun çözümüne katkı sağlayabilir.

Sözlükler, metinlerde sadece doğruluğu ortaya koyan sözcüklerin bulunmasına yardımcı olmaz, aynı zamanda da metnin iyi, hoş, güzel ve okunabilir olmasını da sağlayan sözcüklerin bulunmasını olanaklı kılarlar. Bir başka deyişle, sözlükler metnin estetiğinden de bir ölçüde sorumludur. Kühn'ün (1985), 1- kumulativ (kümülatif), 2- distinktiv (ayırt edici), 3- teildistinktiv (kısmen ayırt edici) olarak gruplandığı eşanlamlı sözlükler, konu ve anlam açısından akraba sayılan sözcük ve deyimlerin yer aldığı sözlüklerdir:

#### 1- Kumulativ : Kümülatif eşanlamlı sözlükler dil becerisi gelişmiş

kullanıcıların yararlanabileceği sözlüklerdir. Bu sözlüklerde anlamca akraba sayılan sözcükler tek başına içerik ya da biçim açısından açıklaması yapılmadan grup içerisinde yer almaktadır.

*jemanden töten, umbringen, beseitigen, liquidieren, ermorden, niedermetzeln, hinschlachten, stumm machen*

(birini öldürmek, birini öldürmek, birini ortadan kaldırmak, siyasi nedenlerle hasmını yok etmek-temizlemek, birini tasarlayarak öldürmek, savunmasız birini öldürmek, birini hayvan gibi kesmek-boğazlamak, birinin sesini-soluğunu kesmek)

- 2- Distinktiv : Ayırt edici eşanlamlı sözlükler, karşılıklı olarak içerik ve biçim açısından birbirinden sınırlarla ayrılmış ve uygun açıklamaları yapılmış sözcük gruplarını kapsarlar.

*ausplaudern, verraten, nicht für sich behalten, weitererzählen, aus der Schule plaudern, aus dem Nähkästchen plaudern*

(bir şeyi-bir sırrı başkasına ifşa etmek-açığa vurmak, bir sırrı birisine söylemek, bir şeyi kendine saklamamak, duyduklarını başkasına anlatmak, okuldan sohbet etmek, küçük ayrıntısına kadar anlatmak)

gibi ayrıntılar arasındaki içeriksel nüansları açıklarlar.

- 3- Teildistinktiv : Kısmen ayırt edici eşanlamlı sözlükler genellemeci sözlüklerdir ve gerek anlam açısından gerekse de kullanma ve yararlanma bakımından birbirinden çok küçük ayrıntılarla ayrılan sözcük gruplarını barındırırlar.

*Arzt (Doktor)* sözcüğünün çatısı altında eşanlamlılık bakımından yer alan sözcük grubu: *Chirurg (cerrah doktor), Gynäkologe (kadın hastalıkları doktoru), Nephrologe (böbrek hastalıkları doktoru)* veya,

*sterben (ölmek)* sözcüğünün çatısı altında: *salopp (gündemden çıkmak), abkratzen (ölmek-gündem dışı olmak), derb (kaba saba olarak götü çizdirmek-kaybetmek-ölmek)* yer almaktadır (Bkz. Steuerwald 1982; Ülkü 2006).

### 2.12.1. Eşanlamlı Sözlüklerin Metin Oluşturmadaki İşlevleri

Metin oluştururken eşanlamlı sözlükler en az 3 farklı durumda yardımcı olurlar:

- 1- Metin yazımı sırasında tekrara girmemek, aynı sözcüğü defalarca kullanmak zorunda kalmamak istendiğinde o sözcüğün aynı değerdeki eşanlamlısını kullanmak suretiyle ifadelere farklı varyasyonlar verilerek zenginlik ve estetik kazandırılmış olur. Bazen de farklı biçimdeki eşanlamlı sözcükler de seçilebilir:

Seit rund 18 Monaten ist in China ein Propagandafeldzug gegen die *Masturbation* der Kinder im Gange [...] daß die chinesischen Parteiargumente gegen die *Onanie* mit denen der bürgerlichen Medien [...] übereinstimmen: Die Selbstbefriedigung hindere die Kinder an der Arbeit (Spiegel, 18/1977, 206; Müller 1998, 55'ten naklen).

(“Kendi kendine tatmin, çocukları çalışmaktan alıkoyar” şeklindeki masturbasyona karşı Çinli parti iddiaları ile ülke medyası sözbirliği içindedir ve Çin’de yaklaşık 18 aydan beri çocukların masturbasyon yapmasına karşı bir propaganda zemini için komplo hazırlanmaktadır.)

Zum *Ableben* Ihres verehrten Herrn Bruders

Zum *Hinscheiden* Ihres verehrten Herrn Bruders

Zum unerwarteten *Heimgang* Ihres Herrn Bruders (Jens, Mann 34; Müller 1998, 55'ten naklen). Kaba bir ayrımla “Değerli kardeşinizin *vefatı* üzerine” şeklinde çevrilebilecek bu üç ifade, farklı sözcüklerle dile gelmiştir. Bu da anlatıma zenginlik ve faklılık kazandırıyor.

Eine zerdrückte *Krawatte*. (buruşuk bir *kravat-boyunbağı*)

Niemand in unserer Klasse trug einen *Schlips* (Bizim sınıfta kimse boyunbağı takmaz) (Grass, Katz 91; Müller 1998, 55'ten naklen ). Burada da “Krawatte” ve “Schlips” sözcükleri anlam alanı açısından aynı kategoride yer almasına rağmen, farklı anlatım olanakları sunuyor.

2- Bir olayı, bir durumu farklı açılardan ele almak yoluyla betimlemek istediğimizde, olay örgüsünde geçen sözcüklerle anlam yakınlığı bakımından tam, eksiksiz ifadeler kullanabilmek için eşanlamlı sözlüklerden bulacağımız sözcükler, betimlemek istediğimiz olayın, durumun anlaşılabilirliğini yükseltebilir. Bunun için eşanlamlı sözlüklerin elimizin altında bulunması önemlidir. Sözelimi, die *Schnauze* halten. Kein *Sterbenswort* zu den Bullen. (Degener, Heimsuchung, 183; Müller 1998, 56'dan naklen ). (*ağzını sıkı tutmak- polislere bir sözcük dahi söylememek.*)

Er möchte weiterreden, von seinen *Kümmernissen*, seinen *Sorgen*. (Fallada, Kleiner Mann, 153; Müller 1998, 56'dan naklen). (*Dertlerinden,üzüntülerinden bahsetmeye devam etmek istiyor.*)

Jung-Xaver [...] ist [...] ein ausgemachter *Taugenichts* und *Windbeutel*. (Thomas Mann, *Unordnung*, 696; Müller 1998, 56'dan naklen). (Jung-Xaver *haylazın, işe yaramazın* daniskası, *farfaracının* tekidir.)

Seine Bewegungen sind *unbeholfen* und *hölzern*. (Jens, Mann, 9; Müller 1998, 56'dan naklen) (Hareketleri *beceriksiz* ve *saygısızdır*.)

Eine Kaiserin [...] hatte [...] den Auftrag erteilt, ein *Grabmal* für sie zu entwerfen [...] Tag für Tag ließ sie sich vor die Tore der Stadt zu der großen Wiese hinausfahren, auf der das *Denkmal* errichtet werden sollte [...] die Kaiserin ruhte nicht eher, bis das *Monument* [...] vollendet war (Jens, Mann, 105; Müller 1998, 56'dan naklen).

(Kraliçenin biri kendine *anıtmezar* tasarımı için talimat verdi. Kendini hergün *anıtın* dikileceği yer olan şehrin kapılarının önündeki geniş çayıra götürüyordu. Kraliçe, *abide* tamamlanana kadar hiç rahatlamadı.)

Eine Stadt wie am Sonntag [...] ein wenig *öde*, *langweilig* (Frisch, Nun Singen, 115; Müller 1998, 56'dan naklen).

(Pazar gününü yaşayan şehir gibi, biraz *ıssız*, *can sıkıcı*)

Ich [...] gründe eine *Sekte*, *Partei* oder auch nur eine *Loge* (Grass, *Blechtrommel*, 730; Müller 1998, 56'dan naklen). (Ben bir *tarikat*, *parti* veya sadece bir *mason locası* kuruyorum.)

Einen *Führer* müßte man haben! Einen *Guru*, ein *Vorbild*. (Bir *lidere*, manevi *yol göstericiye*, *örnek alınacak* bir kişiye sahip olmalı.)

Was *sagte*, *geiferte*, *bellte* sie? (Lentz, *Muckefuck*, 39; Müller 1998, 56'dan naklen) (Ne *diyor*, *havlıyor*, *salyalarını akıtarak* soruyor o ?) (Havlayarak, *salyalarını akıtarak* ne diyor o?)

*Kaputt*, *fertig* sitzt er da, *zu müde für* ein Buch, *zu erschossen für* ein Gespräch, *zu abgeschlafft für* eine Runde Skat. (Hörzu, 15/77, 49; Müller 1998, 56'dan naklen) (Bir kitap okuma için *oldukça yorgun*, bir sohbet için *hayli bitik*, bir tur skat için *son derece cansız*, yorgun, bitik vaziyette orada oturuyor.)

Ich werde *aufdringlich* und *unverschämt* sein. (Praunheim, *Sex*, 62; Müller 1998, 56'dan naklen). (*Sırnaşık* ve *küstah* olacağım.)

aus all den *Offenbarungen*, *Selbstanklagen*, *Beichten*, *Enthüllungen*, *Geständnissen* (Grass, *Blechtrommel*, 654; Müller 1998, 56'dan naklen). (bütün *ikrarlar*, *kendini suçlamalar*, *günah çıkarmalar*, *sırrını açığa vurmalar* ve *itiraflardan*)

Ich *wartete* auf die nächste Spule. Ich *lauerte* um sofort stoppen zu können. (Frisch, Homo, 267; Müller 1998, 56'dan naklen). (Bir sonraki makarayı *bekliyordum*. Hemen durdurabilmek için *tetikteydim*.)

Ich [...] fand ein *fröhliches* Kind, *ausgelassen* und *heiter*, *witzig* und *munter*, *geistvoll* und *einfallsreich*. (Jens, Mann, 60; Müller 1998, 56'dan naklen). (*Şamatacı* ve *keyifli*, *şakacı* ve *enerji dolu*, *akıllı* ve *orijinal fikirlerle dolu*, *neşeli* bir çocuk buldum.)

Farklı alanlardan alıntıladığım yukarıdaki ifadeler, eşanlamlı sözcüklerin metin oluşturmunda ne denli etkin rol oynadığını gözler önüne seriyor.

Birleşik sözcük ve sıfat tamlaması gibi dilsel araçlarla da eşanlamlılık ürtilebilir:

die *Zwangs*-Jungfern und *unfreiwilligen* Junggesellen (Mannheimer Morgen 26./27. 3.66.3; Müller 1998, 56'dan naklen). (*zoraki* bakire genç kadınlar ve *mecburen* bekar erkekler)

Der Baumarkt-Abteilungsleiter [...] *hielt sich* ebenfalls bedeckt. Kein *Kommentar*! (CCI 12/85, 14; Müller 1998, 57'den naklen). (Yapı malzemeleri bölüm yöneticisi de aynı şekilde bazı sebeplerle *görüşünü bildirmedi*. *Yorum yok*.)

- 3- Belirli bir ifade için gerekli doğru sözcüğü bulamıyorsak, bunun ya içerik-anlam bakımından ince nüansları olduğunu ya da bölgesel özelliği ile ilintili olduğunu varsaymalıyız. Sözcük; metin, bağlam ve biçim bakımından uyumlu olmalıdır. Örneğin, Ne zaman *Wange* (yanak), ne zaman *Backe* (tombul yanak), ne zaman *Verliebt* (aşık) ne zaman *Verknallt* veya *Verschossen* (bir kıza fena halde tutulmak veya birine aşık olmak), ne zaman *unzüchtig*, *unrein*, *unkeusch* (ahlaksız-müstehcen, kirli-pis-mundar, hafif meşrep-rahat kız) ne zaman *schlüpfrig*, *unflätig*, *schamlos*, *tierisch*, *schweinisch* (edepsiz-açık saçık, pis-iğrenç, utanmaz-edepsiz, utanmazca-küstahça, çok müstehcen), ne zaman *lesen* veya *durchlesen* (okumak veya baştan sona okumak), ne zaman *überfliegen*, *diagonal lesen*, *querlesen* (bir yazıya göz gezdirmek, ayrıntıları atlayarak hızlı okumak, bir uçtan öbür uca-boydan boya okumak), ne zaman *verschlingen* (bir kitabı heyecanla yutarcasına okumak) tercih edilmesi gerektiği bilinmelidir. Ayrıca metinsel bağlamda, *der Pianist* ile *Klavierspieler* (piyanist) sözcükleri arasında hangi durumda ayırım yapılabileceği gözetilmelidir.

Bazen birden fazla aç ı aynı anda ele alınabilir. Yani, yans ız ifadenin yanı sıra direkt ifade ile birlikte örtü lü ifade kullanmak gereken durumlar olabilir. Sö zgelimi,

Da die Unterlinge wissen, was der Chef hören will, äußern sie nichts Gegenteiliges [...] Chefs [...] ziehen [...] den *Jasager* vor, landläufig auch *Arschkriecher* [...] oder *Schleimscheißer* genannt [...] *Speichelleckertum*” (Spiegel 11/95, 124; Müller 1998, 57’den naklen). (Şefin altındakiler, şefin ne duymak istediğini bildiklerinden aykırı şeyler söylemezler. Şefler, *evet efendimcileri* tercih ederler, yaygın olarak da *dalkavuk*, *taban yalayıcı* yada *yaltakçı* diye adlandırılanları.

Ich bewundere deine *feste Haltung*-man könnte auch sagen *Halsstarrigkeit* oder *Sturheit*. Sie haben *mir nachspioniert*. Ich hab *Sie beobachtet*. Ich hab *mich erkundigt* nach Ihnen. (Schnurre, Ich 113; Müller 1998, 57’den naklen). (*Kararlı davranışını*-sağlam duruşunu beğeniyorum. Buna *inatçılık* da denebilir yada *dik kafalılık*. Beni gizlice izliyorsunuz. Ben sizi gözlemledim, hakkınızda bilgi topladım.)

Herhangi bir dil yeteneğine, becerisine sahip biri, eş anlamlı sözlüklerden en doğru en uygun sözcüğü seçerek bulabilir, ama yeterince dil becerisi olmayan biri, sö zgelimi, *dü zeltmek* (*verbessern*) ile *en iyi duruma getirmek olan* (*optimieren*), *küçük* (*klein*) ile *küçücük* (*winzig*), *bodur-cüce* (*zwergenhaft*) veya *hediye verilen-gönderilen bir şeyi almak* (*bekommen*) ile *kazanmak-almak* (*kriegen*) , *yaz ı-mektup-cevap-emir almak* (*erhalten*), *bir şeyi beceri yoluyla almak-kapmak* (*ergattern*), *ele geçirmek* (*erwischen*), *aranan bir şeyi birtakım güçlüklerden sonra bulup almak* (*aufreiben*) arasındaki ince nüansları öğrenebilmek için ayırt edici özellikteki eş anlamlı sözlüklere başvurup yardım almalıdır. Sözlük kullanıcısı, bazen kullanmak zorunda oldu ğu sözcüğü içerik olarak ifade etmekte zorlanır, dolayısıyla eş anlamlısını da bulmakta zorlanır, hatta bulamaz. Bu durumda bütün diğ er anlamsal sözlüklerden yararlanmalıdır. Böylesi durumda da sözcüğün anlamsal ve bütün içerisindeki önemi, özellikleri yeterince çalış ılmamış demektir ki, doğru-eksiksiz sözcük tercihi yapmak güçleşir. Burada , anlam açısından en yakın eş anlamlı sözcüğün seçilmesi katkı sağlayabilir. Vurgulanan sorunlar ve çözüm önerileri; geniş kapsamlı, çok ciltli, ayırt edici eş anlamlı sözlüklere gereksinim duyuldu ğunun ve bunların eksikliğ inin hissedildiğ inin altını çizmektedir.

- 4- Kaba-saba ifadelere topluma uygun dilsel karş ılıklar bulmak gereksiniminin karşı lanmas ında, eş anlamlı sözlükler önemli bir iş lev

görürler. Seksüel konuların dile getirilmesindeki sözcüksel seçki, buna iyi bir örnek oluşturur. Doktorundan eğitimcisine, işçisinden köylüsüne, varoşundan kentlisine toplumun tüm kesimleri, mahkeme karşısında ortak, standart dilsel ifadeler geliştirmek durumundadır, aksi halde taraflar arasında polemik olması kaçınılmazdır. Bu alanda uzman kişilerin oluşturacağı sözcük dağarcığı tercih edildiğinde taraflar arasındaki anlaşmazlık ortadan kalkacak, uyumlu bir iletişim sağlanabilecektir. Sözelimi, *ficken* veya *vögeln* (*birini sikmek* ya da *birini becermek*) sözcükleri yerine *cinsel birleşme* (*Geschlechtsverkehr*) veya *biriyle cinsel ilişkide bulunmak* (*koitieren*) ifadelerini kullanmak sorunun çözümüne katkıda bulunacaktır.

Norbert Kluge, gençliğin cinsel ifadeleri üzerine yaptığı bir çalışmada, sorunun okul dönemindeki seks derslerinde ihmal edildiğini, seksüel konularla ilgili dilsel ifadelerin görmezden gelinerek bu konuda herkese hitap edebilecek bir sözcük dağarcığının oluşturulmaya çalışılmadığını tespit etmiş ve kamu yaşamında sorunsuz iletişim için bu alanda standart cinsel ifade kavramları oluşturulması konusunu tartışmaya açmıştır. Aile içi cinsel şiddet, AIDS tehdidi, istenmeyen küçük yaş hamilelikleri gibi konular günümüz toplumunun çeşitli sorunlarını oluşturduğunu belirterek, genç bir insanın kendi arkadaş çevresi veya aile ortamında uygun cinsel ifadeleri kullanmayı öğreneceği en doğru ve etkili yerin okul olduğuna özellikle vurgu yapmıştır (Kluge, 1996; Müller 1998, 58'den naklen). Kişi bu sayede kendini arzu edilmeyen cinsel ifadeleri kullanmaktan koruyup alıkoyabilir.

### 2.12.2. Karşıt Anlamlı Sözlüklerin Metin Oluşturmadaki İşlevleri

Dünyamız artı-eksi, gece-gündüz, cennet-cehennem gibi iki kutuplu olarak inşa edilmiştir. Her şeyin bir karşıtı vardır. Buna bağlı olarak da dilimiz de iki kutuplu olarak oluşturulmuştur. Karşıt sözcükler-karşıt anlamlılık durumuna anlambilimsel netlik kazandırmak için çoğu zaman dilsel oyunlara başvurulur.

*Arm* betrat er (Varus) das *reiche* Syrien, *reich* verließ er das *arme* Syrien.

(*Fakir* geldi *zengin* Suriye'ye, ama *zengin* ayrıldı *fakir* Suriye'den.)

Fahre *mit* Herz, aber *ohne* Promille

( Yürekli ama alkolsüz sür.)

*rechts* leben und *links* wählen

( *sağı* yaşamak ve *solu* seçmek)

(Spiegel, 32/81, 154; Müller 1998, 61'den naklen).

Besser *heimlich schlau* als *unheimlich doof*

( *aleni salaklıktansa gizli kurnazlık* yeğdir)

Wer *früher* stirbt, ist *länger* tot

( Kim *daha önce* ölmüşse, o *uzunca süredir* ölüdür.)

( Silverstein, Freuden 238; Müller 1998, 61'den naklen).

Bazen de aynı durum için farklı karşıt görüşler söz konusu olabilir, bu durumda karşıt anlamlı sözlük seçimi yapmak gerekir. Örneğin, birine *özgürlük savaşçısı* veya *kahraman* olarak görünen biri, bir başkası için *terörist*, *huzuru bozan kimse*, *kafası karışık*, *kavgacı*, *saldırgan*, *şiddet yanlısı* olarak görünebilir:

die Emanzipation hat nicht stattgefunden. [...] Ein Mann *hat* eben *eine Meinung*, eine Frau *meckert*. Ein Mann ist *dynamisch*, eine Frau *hysterisch*. (Hörzu, 16/73, 39; Müller 1998, 58'den naklen).

(Özerkleşme - kadınla erkeğin yasal ve toplumsal eşitliği-, gerçekleşmedi. Erkeğin bir *fikri* vardır, kadın sürekli *dırdır* eder. Erkek devingendir, kadın ise aşırı *sinirli* ve *gergin*.)

*Zigeuner* [...] Den einen ist ihr Name das Synonym für *Mordbrenner* und *fahrendes Gesindel* geworden, den anderen das Beweisstück für eine *glücklichere Speizes Mensch* (Börsenblatt, 4/1969; Müller 1998, 58'den naklen).

(*Romanlar, Çingeneler*. Biri için onların ismi *ölü yakıcılar* ve *ayak takımı*, *suça eğilimli insanlarla* eşanlamlı olurken, bir diğeri için *daha neşeli bir insan* türünün kanıtıdır.)

....nicht mehr mit dem schönen Namen *Fee*, sondern nennt sie *Zauberin*. Wir dürfen ruhig sagen: *Hexe* (Lüthi, Es war einmal 81; Müller 1998, 58'den naklen).

(...onu artık güzel ismiyle *Peri* olarak değil, *Büyücü* olarak adlandırıyordu. Biz rahatça *Cadı* diyebiliriz.)

Almancada iki olgu arasındaki karşıtlık ilişkisi çoğunlukla *yukarı / aşağı* ( *oben / unten*) *ön / arka* ( *vorn / hinten*) *sağ / sol* ( *rechts / links*) *ilk / son* ( *erste / letzte*) *iç / dış*

( *innen / außen* ) *eril / dişil* ( *männlich / weiblich* ) *olumlu / olumsuz* ( *positiv / negativ* )  
*artı / eksi* ( *plus / minus* ) *var / yok* ( *vorhanden / nicht vorhanden* ) *çok / az* ( *viel / wenig* )  
*-li, lı / -siz, sız* ( *mit / ohne* ) *etken / edilgen* ( *aktiv / passiv* ) karşıtlığı şeklinde karşımıza  
 çıkmaktadır. Örnekleyecek olursak:

*-oben / unten* ( *hoch / tief, Vogelperspektive / Froschperspektive; Vorgesetzter /*  
*Untergebener* )

*yukarı / aşağı* ( *yüksek / derin-alçak / yukarıdan aşağıya bakmak-kuşbakışı /*  
*aşağıdan yukarıya bakmak-kurbağı bakışı; üst / ast* )

*-vorn / hinten* ( *Bug / Heck* )

*ön / arka* ( *geminin-uçağıın ön taraşı-güverte / gemi-uçağıın arka taraşı-kıç* )

*-rechts / links* ( *hott / hüh ; schwarz / rot* )

*sağı / sol* ( *bir hayvanı-birini yürütürken sağı-sol demek; siyasi olarak sağı-sol* )

*-erste / letzte* ( *Schusterjunge / Hurenkind* )

*ilk / son* ( *Kunduracı çocuğı / Oroşpu çocuğı* )

*-innen / außen* ( *Innendienst / Außendienst* )

*iç / diş* ( *bir kuruluşun merkezinde görev alma-iç hizmet / diş görev alma-diş*  
*hizmet* )

*-männlich / weiblich* ( *Mönch / Nonne* )

*eril / dişil* ( *Rahip / Rahibe* )

*-positiv / negativ* ( *schön / hässlich, gesund / krank* )

*olumlu / olumsuz* ( *güzel / çirkin, sağılıklı / hasta* )

*-plus / minus* ( *Brutto / Netto* )

*artı / eksi* ( *Brüt / Net* )

*-vorhanden / nicht vorhanden* ( *zeugungsfähig / zeugungsunfähig* )

*var / yok* ( *çocuk yapabilme-doğırgan / çocuk yapamama-kısır* )

*-viel / wenig* ( *stark / schwach, reich / arm, lang / kurz, laut / leise, dick / dünn,*  
*groß / klein* )

*çok / az* ( *güçlü / zayıf, zengin / fakir, uzun / kısa, sesli / sessiz, kalın / ince,*  
*büyük / küçük* )

*-mit / ohne* ( *bärtig / bartlos* )

*li / siz* ( *sakallı / sakalsız* )

*-aktiv / passiv* ( *Täter / Opfer; verführen / verführt werden* )

*etken / edilgen* ( *zanlı / kurban; baştan çıkarmak-iğıfal etmek / baştan çıkarılan-*  
*iğıfal edilen* ) [Bkz.Müller 1998, 62].

İki tip karşıt anlamlı sözlük yaklaşımı söz konusudur. Kümülatif genel kullanımlık karşıt anlamlı sözlükler ve iki taraflı (Binär) basit sözlükler. İki taraflı karşıt anlamlı sözlükler, dil becerisi olan sözlük kullanıcısını olmazsa olmaz gören kümülatif ve kısmen ayırt edici karşıt anlamlı sözlüklerden ilkesel bazda ayrılırlar. Bu sözlükler sözcüğü sadece genel anlamda kullanılan karşıtını metin örneklemeleri veya sözcük açıklamaları ile sözlük kullanıcısının hizmetine sunar ve bundan yararlanmak için dil yetisi gelişmiş kullanıcı olmak gerekmez. Zira ona sunulan sadece tek bir karşıt anlamdır. Örneğin,

*gesund / krank : er ist gesund / krank*

*(sağlıklı / hasta : o sağlıklı / hasta'dır.)*

*gesund / ungesund : eine gesunde / ungesunde Ernährung*

*(sağlıklı / sağlıksız : sağlıklı / sağlıksız bir yiyecek.)*

Oysa genel-kümülatif ve kısmen ayırtedici eşanlamlı sözlükler gibi genel-kümülatif ve kısmen ayırt edici karşıt anlamlı sözlükler de hem *kalın / ince ( dick / dünn)* gibi ilk akla gelen, kullanımda olan bildik karşıtlığın yanı sıra *dick / dünn, schwach, kümmerlich, schwächig* gibi nadiren de olsa arada sırada kullandığımız karşıtlığı içerdiğinden, yararlanmak isteyen sözlük kullanıcısının doğru ve uygun sözcüğü seçebilecek yetkinlikte olması gerekmektedir. Bu da doğru ve etkili sözlük kullanma eğitimi almış olmaktan geçmektedir. Şöyle ki:

Çorba, sos gibi sözcükler için kullanıldığında *dick* sözcüğü, *koyu-kıvamlı / schwach* ise *hafif-kıvamsız*.

İnsan veya hayvanlar için *dick* sözcüğü, *şişman-besili / kümmerlich* ise *cılız-kavruk* veya *dick kalın-iri / schwächig narin-çelimsiz* karşıtlığında karşımıza çıkabilmektedir.

Kümülatif karşıt anlamlı sözlükler, sözlüklerde önemli sözcüklerle ilgili madde başı yapmak suretiyle geliştirilerek dil yeteneği olan sözlük kullanıcısına farklı açılımlar sunulabilir. Sözgelimi, birebir karşıtı olmayan *Vitalität ( canlılık-dirilik)* sözcüğüne *Antriebschwäche ( güdü-motivasyon zayıflığı)*, *Kräfteabbau ( Güç kaybı)*, *Depression ( ruhsal çöküntü-depresyon)*, *Schwunglosigkeit ( cansızlık-heyecansızlık-isteksizlik)* veya *Mutlosigkeit ( moralsizlik-yılgınlık)* gibi karşıt sayılabilecek sözcük öbeği madde başı (*Lemma*) yapılarak sıralanabilirse sözlük kullanıcısına epey yararlı olacaktır.

Kullanıcının bir sözcük için ya karşıtlık üzerine kurgulanmış bir metinde kullanmak üzere; örneğin, *akıl-zeka (Intelligenz)* karşıtı *aptallık-cahillik (Dummheit)* *dargörüşlülük-ahmaklık, (Beschränktheit)* *delilik-akılsızlık (Torheit)* sözcüklerini ararken yada değilleme yapmak suretiyle bir sözcüğün eşanlamlısını bulmaya çalışırken; örneğin, *küçük (klein)* yerine *büyük değil (nicht groß)* veya *bekar (ledig)* yerine *evli değil (nicht verheiratet)* demek suretiyle *küçük* ve *bekar* sözcükleri elde edilirken ki kullanım yöntemi kümülatif karşıt anlamlı sözlüklerin temel felsefesini oluşturur. Böylesi bir kullanım biçimi düşünülebilir olsa da esas itibarıyla bir sözlükten yararlanmaya kalkmanın, bir sözlüğe bakmanın temel yaklaşımı olamaz.

Binär (iki taraflı) karşıt anlamlı sözcük veya sözlükler değişik kullanım motivasyonlarından hareketle oluşturulmuştur:

- 1- İster Alman ister Almanca öğrenen öğrenci veya yetişkin olsun, iki taraflı karşıt anlamlı sözlükleri kullanma amaçları, birincil olarak bir sözcüğün karşıtı olarak tahmin edilen sözcüğün doğruluğunu sınamaktır. Şöyle ki,

*Hinspiel (iki takım arasında programlanmış iki maçtan ilki) / Rückspiel (rövanş maçı)*

*Heimspiel (kendi sahasında oynama) / Auswärtsspiel (deplasmanda oynama)*

*Krankenschwester (hemşire) / Krankenpfleger (hastabakıcı)*

*Rückenwind (arkadan esen rüzgar) / Gegenwind (karşıdan gelen rüzgar)*

*Angstgegner (tehlikeli rakip) / Wunschgegner (ideal rakip)*

*Organspender (organ bağışlayan) / Organempfänger (organ alan)*

*Stammkundschaft (devamlı müşteri) / Laufkundschaft (gelip geçici müşteri)*

*Diastole (küçük tansiyon) / Systole (büyük tansiyon)*

- 2- Bir şey bilindiğinde ama karşıt anlamı unutulduğunda sözlüğe başvurulur.

Örneğin;

*Fellatio (erkek cinsiyet organının ağızla tahrik edilmesi) / Cunnilingus (kadın cinsel organının ağız yoluyla okşanıp uyarılması)*

*Nymphomanie (aşırı erkek düşkünlüğü) / Satyriasis (kadın düşkünlüğü)*

*Bu sözcüklerden her hangi birini hatırlamak ötekini bulmamızı sağlar.*

- 3- Karşıt anlamlı sözcük grupları bilinip, ancak hangisinin hangisine ait olduğunun hatırlanmadığı durumlarda bu sözlüklere başvurulur. Sözgelimi,

*Arterie (arter-atardamar) / Vene (ven-toplardamar) (kalpten organlara giden kan arterlerden mi yoksa venlerden mi akar?)*

*Stalagmit (dikit) / Stalaktit (sarkıt) (Hangi damlataş yukarı hangisi aşağı uzar?)*

*Luv (bir geminin veya adanın rüzgar alan yönü) / Lee (rüzgar almayan yönü)  
(Hangisi rüzgara karşı cephe almış hangisi değil?)*

*HDL-Cholesterin (HDL-Kolesterol, iyi kolesterol) / LDL-Cholesterin (LDL-Kolesterol, kötü kolesterol) (Hangisi iyi hangisi kötü kolesterol?)*

*Ochse (öküz-iğdiş edilmiş erkek sığır) / Bulle (boğa) (Öküz mü, boğa mı, hangisi üreme yeteneğini kaybetmiş olandır?)*

*blau (mavi) / rosa (pembe) (Hangisi bebeğin kız mı, erkek mi, olduğunu düşündürür?) [Bkz. Müller 1998, 63].*

**4-** Karşıt anlamlı sözcük gruplarından hangisinin neye göre birbirinden ayrıldığını kontrol etmek için bu sözlüğe başvurulur. Örneğin,

*gut/ schlecht (gute/schlechte Nachrichten; ein guter/ schlechter Mensch)*

*iyi/ kötü (iyi/ kötü haberler; iyi/ kötü bir insan –karakter açısından)*

*gut/ böse (ein guter/ böser [böse Absichten habender] Mensch)*

*iyi/ kötü (iyi veya kötü düşünceleri-görüşleri olan insan)*

*Glück/ Pech (Glück in der Liebe, Pech im Spiel)*

*şans-iyi talih/ şanssızlık-kötü talih (Sevgide iyi talih, oyunda kötü şans-talihsizlik)*

*Glück/ Unglück (im Glück und Unglück zusammenstehen)*

*mutluluk-şans/ mutsuzluk-şanssızlık ( mutlu veya mutsuzken beraber kalmak- iyi günde kötü günde birlikte olmak)*

**5-** Bazen de tamamlayıcı karşıtlıklarda cinsiyet ayrımı konusunda bilgilenmek gerekir. Bu durumlarda da iki taraflı karşıt anlamlı sözlüklere başvurulur. Örneğin,

*Zauberer / Zauberin (nicht Zaubererin) (erkek büyücü/ kadın büyücü)*

*Steward / Stewardess (erkek kabin görevlisi-host/ hostes)*

*Zarewitsch / Zarewna (erkek veliaht/ kadın veliaht)*

*Mönch / Nonne (rahip/ rahibe)*

*Stuntmann / Stuntwoman, Stuntfrau (erkek dublör/ kadın dublör)*

*Kaufmann / Kauffrau (erkek tüccar / kadın tüccar)*

*Schwule / Lesbe (erkek eşcinsel-homoseksüel / kadın eşcinsel-lezbiyen)*

*Bulle / Kuh (erkek sığır-boğa / dişi sığır-inek)*

**6-** Bazı örnek veya soneklerle oluşturulan karşıt anlamlılığın liste olarak verilip verilmediğini bilmek istediğimizde başvurulabilir. Örneğin,  
*ab..../ auf.... (absteigen / aufsteigen)*

(aşağıya doğru gitmek-inmek/ yukarıya doğru çıkmak-binmek)

Amateur..../ Berufs.... (Amateurboxer / Berufsboxer)

(amatör boksör / profesyonel boksör)

eigen..../ fremd.... (eigengenutzt / fremdgenutzt)

(kendi kullanımı / başkasının kullanımı)

ent..../ be.... (entlasten / belasten)

(birinin yükünü hafifletmek-indirmek / birine yük bindirmek-yüklemek)

ent..../ ver.... ( sich entloben / sich verloben)

(nişanı bozmak / biriyle nişanlanmak)

....fähig/ ....unfähig (verhandlungsfähig / verhandlungsunfähig)

(mahkemede duruşmaya katılabilecek durumda/ duruşmaya katılabilecek durumda değil)

Fremd..../ Selbst.... (Fremdbestimmung / Selbstbestimmung)

(bireyin baskı sonucu başkasına göre yaşaması/ baskı dışı kendine göre yaşaması)

(başkasının egemenliğinde olmak/ bağımsız olmak)

....freund / ....hasser (Deutschenfreund / Deutschenhasser)

(Alman dostu / Alman düşmanı)

Nieder..../ Ober.... (Niederbayern / Oberbayern)

(Aşağı Bavyera / Yukarı Bavyera)

Ober..../ Unter.... (Oberkiefer / Unterkiefer)

(Üst çene / Alt çene)

Privat..../Kassen.... (Privatpatient / Kassenpatient)

(özel hasta-özel sigorta hastası / sosyal güvenlik kurumu hastası-sigortalı hasta)

....werden /.....bleiben ( untreu werden / treu bleiben)

(eşine sadık olmamak-sadakatsiz / eşine sadık kalmak)

Zwischen..../End.... ( Zwischenergebnis / Endergebnis)

(geçici sonuç / kesin sonuç) [Bkz. Müller 1998, 64].

7- İz sürmek suretiyle karşıt anlamlı sözcük grupları oluşturmada yararlanılabilir.

Örneğin,

oben / unten (Fingernagel / Fußnagel, Zehennagel)

(yukarı – el tırnağı / aşağı- ayak tırnağı)

innen / außen ( Armbeuge / Ellenbogen; Kniekehle / Kniescheibe)

(iç-el dirseğinin iç yüzü/ dış-el dirseğin dış yüzü; dizin iç tarafı / dizin dış tarafı)

### 2.13. Biçem Sözlükleri ile Çalışmak

Biçem sözlükler esas itibarıyla sözcüklerin tümce içerisinde kullanımı ve dilin ifade olanaklarını en iyi ve en uygun şekilde düzenlemeye yardımcı olmak üzere çalışılmış, hizmete sunulmuş sözlüklerdir. Sözlükte her madde başı için dilbilgisi bilgileri, bütünsel tamlamalar, deyimsele ifadeler ve atasözleriyle desteklenmiş sözdizimsel olarak doğru anlambilimsel olarak da iyi düşünülmüş anlamı olan tümce örnekleri yer almaktadır.

Ruth Klappenbach ve Wolfgang Steinitz'in *Wörterbuch der Deutschen Gegenwartssprache* adlı sözlüğünde, sözcük dağarcığı *gehoben* (seçkin-edebi), *normalsprachlich* (günlük konuşma dili), *salopp-umgangssprachlich* (laubali-görgü kurallarına aldırmayan, uymayan konuşma biçimi), *vulgär* (adi-kaba) olmak üzere sütunlar halinde kategorize edilmektedir (Klappenbach, Steinitz, 1970, Vorwort, 12).

Der Stil-Duden ise, günlük konuşma dili alanını *bildungssprachlich* (iyi bir öğrenim görmüş kişinin diline özgü ifade ve kavramlar), *Amtsdeutsch* (resmi makamların ve mahkemelerin anlaşılmasız çetrefil dili), *Papierdeutsch* (kuru, ruhsuz, cansız Almanca), *Familiär* (aile ile ilgili-resmiyetten uzak) olarak bölümledikten sonra, *umgangssprachlich* (laubali-görgü kurallarına aldırmayan) ve *derb* (kaba, bayağı-incelikten uzak şaka ifade biçimi) çatısı altında biçimlendirmiştir.

### 2.14. Deyimler Sözlüğü ile Çalışmak

Metin inceleme ve yazımında kesin olarak deyimler sözlüğünün kullanılıp kullanılmayacağı, öncelikle söz konusu kullanıcının o dile yakınlığı ile ilgilidir. Anadilinde yazıyor veya inceliyorsa gereksinim duymayabilir, ama eğer yabancı dile aktarması gerekiyorsa o kullanıcının deyimler sözlüğünü de kullanması kaçınılmaz olacaktır.

Deyimler sözlüğü ile çalışırken 2 temel işlevini peşinen birbirinden ayırt etmemiz gerekmektedir:

- 1- Yaygın sözlük işlevi itibarıyla metin incelemede veya daha da önemlisi metin yazımında bilgi kaynağı olarak deyimler sözlüğü
- 2- Yabancı dil dersinde çalışma materyali olarak deyimler sözlüğü

### 2.14.1. Metin İnceleme ve Yazımında Deyimler Sözlüğü

Genel sözlük öğretisi ile ilgili ortaya konan bütün çalışmalar, öneriler deyimler sözlüğüyle çalışma için de geçerlidir. Sözlük kullanıcısı veya kullanmayı öğrenenlerin dikkat etmesi gereken 2 unsur vardır:

- a) Aranılan bilgi, deyimsel ifade açık seçik yer almıyor, dolaylı olarak-bağlantılı bulunuyorsa o deyimsel ifadeyi bir çırpıda bulma becerisi geliştirmek,
- b) Deyimsel ifade içinde yer alan göreceli olarak karmaşık bilgi kalabalığı içindeki ifadeye duyarlılık göstermek.

### 2.14.2. Yabancı Dil Dersinde Çalışma Materyali Olarak Deyimler Sözlüğü

Yabancı tarih ve kültürleri öğrenme, bunlardan yararlanma, ifade yeteneğini geliştirme ve farklılaştırma amacıyla, aktüel bilgi edinme noktasında çalışma materyali olarak deyimler sözlüğü kısmen başvuru kaynağı niteliğinde olanaklar sunar.

Bu konuda yazılmış eserlerin büyük bir çoğunluğunda bilinçli olarak seçilmiş deyimsel dil materyali ile sistematik bir çalışmayla öğrencilerde deyimsel yeti kazandırılabilmesine dair çok az yer verilmiştir. Belki de bu işi başarmak o kadar da kolay değildir. Ama bu durum söz konusu sorunları ortadan kaldıran uygun bir deyimler sözlüğü ile dört dörtlük öğretim işinin değerini arttıracaktır. Bu durumda sözlük salt başvuru kaynağı olarak durmayacak, aksine deyim bilimi, bütün dilsel-işlevsel ve olası kültürel özgünlükleri ile ön planda yer alacaktır.

Deyimler sözlüğü ile çalışmanın olanaklarına dönecek olursak; şimdiye kadar yayınlanmış deyim bilim öğretimi içerikli eserler bu iş için uygun öneri ve çeşitli fikirler sunmuşlardır, ama önce söz konusu ders durumlarına adapte edilebilecek etkili çalışma stratejileri olarak adlandırabileceğimiz genel ilkeler ortaya koymamız gerekmektedir:

- 1- Deyim öğretimsel bütün fikirlerin ortak noktasında *phraseologische Dreischritt (deyimsel 3 adım)* yer almalıdır. Deyimsel birimler metin incelemede seçilebilir ve anlaşılır olmalı, metin yazımında da duruma uygun kullanılmalıdır.

- 2- Bir şeyi doğrulamak için deyimler sözlüğü başından itibaren başvurulacak bir kontrol merkezi olarak kabul edilmelidir.
- 3- Deyimsel ifade araçlarının kullanım sorunları metin yazımı ve sözcük dağarcığı çalışmasıyla bağlantılı olarak bir deyimler sözlüğünün yardımıyla çözülmeye çalışılmalıdır. Burada bilgi kaynağı olarak öngörölmüş bir adbilimsel sözlük, kavram bilimsel deyimler sözlüğünden daha iyidir. Deyimsel yetenek, ancak alıştırma ve ev ödevlerine yatkın değışik içerik ve işlevli deyim bilimsel metinler seçmek ve onları incelemek yoluyla kazandırılabilir.
- 4- Çalışma olanakları sözlükten sözlüğe farklılıklar gösterebilir. Birine uygun olan diğerine uygun olmayabilir. Bunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tabii ki, kesin olan, öğretmenin uygun bilgi ve yönlendirmelerle ilgili önereceğı deyimler sözlüğünü tercih etmektir (Bkz. Hessky 1998, 79).

## 2.15. Uzmanlık Alan Sözlüğü ile Çalışmak

Çoğu zaman anadil olarak Alman dili bağlamında uzmanlık alan sözlükleri ile ekonomik, yararlı ve etkili aynı zamanda da eleştirel çalışma olanaklarını göstermek ve öğretici bir örnek oluşturması yönünde ders yapma yöntem önerileri ortaya koyma uğraşları, başka uzmanlık alanlarına da kısmen de olsa uygulanabilirliği açısından önem taşımaktadır. Almanca dersinin bunun için yeni çalışma alanı ortaya koymasına gerek yoktur, aksine özel bir biçimde uzmanlık donanımlı iletişimi güçlendirme çabalarıyla uğraşmak suretiyle dili aktüelleştirerek uzmanlaştırmak yönünde emek verilmelidir. Söz konusu iletişim olunca hayatın her alanını birer uzmanlık alanı haline dönüştürme ve buna uygun uzmanlık alan dili oluşturma çabaları günümüze damgasını vurmuştur. Bunu, hedef kitlelere yönelik ayrı ayrı çalışılmış reklam metinleri ve görsellerinde gözlemlemek olanaklıdır. Bu anlamda uzmanlık alanı sözcük dağarcıkları oluşturmak ve bunları uzmanlık alan sözlüklerinden takip etmek yararlı olacaktır.

Sözlük biliminde uzmanlık alan sözlükleri ile genel kullanımsal sözlükler arasında keskin hatlarla belirgin bir ayrım olmasa da, uzmanlık alan sözlüklerinin teknik, ekonomi, tıp ve hukuk gibi alanlarda özde belirli bir uzmanlık dilinin ve kavramların kullanıldığının altını da çizmek durumundayız. Bu alanlarla ilgili sadece sistemde yer alanların rahatça ve kolayca anlayabilecekleri bir terminolojiyi içeren alan

sözcük dağarcıkları oluşturmaları kaçınılmazdır. Sözlük bilimi çevrelerinde *Uzmanlık Alan Sözlüğü (Fachwörterbuch)* ile *Konu Odaklı Sözlük (Sachwörterbuch)* birlikte anılırlar. Peter Kühn *Uzmanlık Alan Sözlüklerini (Fachwörterbuch)* , *Uzmanlık Konu Odaklı Sözlükler (fachliche Sachwörterbuch)* olarak da tanımlamıştır (Kühn, 1989, 118).

Derslerde uzmanlık alan konularını içeren metin türleri seçilmesi durumunda, uzmanlık alan sözlükleriyle ilgilenen öğrenenler ve amatörler son derece yararlı çalışmalar sunulmuş olacaktır. Bu konuya duyarlılık göstermek önem kazanmaktadır. Çocuk ve gençlerin büyük bir çoğunluğunun boş zamanlarını doldurmaya çalıştıkları Bilgisayar ve İnternet yoluyla basın-yayın alanını göz önünde bulundurursak, bu alanda oluşturulmuş alan sözcük dağarcığı ve sözlüğü, öğrenmede, kullanmada ve yararlanmada zorlanan büyükler için de son derece önem arz etmektedir.

## 2.16. Sözlük Kullanımının Yaygınlaştırılması

Sözlük kullanımının yaygınlaştırılabilmesi için üstünde durulması gereken noktalar şunlardır:

- 1- Sözlüklerin zorunlu değil, ama yararlı olduğu üzerinde durulmalıdır.
- 2- Kullanıcılar sözlüğü basit bir başvuru kaynağına indirgememeli, arama-bulmanın yanı sıra birtakım bilgiler de edinilebileceği hatırlatılmalıdır.
- 3- Sözlük kullanımı için motivasyon şarttır. Sözlükler, dikkate değer, çekici, okunmaya değer, ilginç, öğretici ve yararlı birer kitap olarak gösterilmeli ve böylece kullanma alışkanlığı kazandırılmalıdır.
- 4- Sözlük kültürü oluşturulmalı ve kullanıcıya sözlük kültürü aşılanmalıdır.
- 5- Sözlüklerin bilgi içeriği arttırılmalıdır.
- 6- Bilgi amaçlı kullanım (*Informationszwecken*), biçimlendirme- doğru yazım ve doğrulama amaçlı kullanım (*Formulierungszwecken*), aktüel ve yazın metinlerinin algılama ve yorumlama amaçlı kullanımı (*Interpretationszwecken*) ve son olarak, öğretmenin öğrencilerin sözcük dağarcıklarını genişletme-derinleştirme ve düşünce geliştirme çabaları için alıştırmaya kitabı amaçlı kullanım (*Arbeitsbuch*) konuları derslere entegre edilmeli ve sözlük kullanma eğitimi üzerinde durulmalıdır.

## BÖLÜM III

### YÖNTEM

#### 3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı 3. sınıf öğrencilerinin Almancadan Türkçeye çeviri dersi kapsamında sözlük kullanma eğitiminin akademik başarıya etkisi araştırılmıştır. Çalışmada bağımsız değişken, çeviri dersinde sözlük kullanma eğitimi; bağımlı değişken de akademik başarıdır. Araştırma deneysel modele dayalı olarak öntest - son test, karşılaştırma gruplu modele göre yürütülmüştür. Modelin simgesel görünümü Tablo 3.1.'de görülmektedir.

**Tablo 3.1.** Araştırma Modelinin Simgesel Görünümü

|    |   |      |    |      |
|----|---|------|----|------|
| G1 | R | O1.1 | X1 | O1.2 |
| G2 | R | O2.1 | X2 | O2.2 |

G1 : O1.1 X O1.2

G2 : O2.1 O2.2

G1 : Eğitim Grubu

G2 : Karşılaştırma Grubu

R : Grupların Oluşturulmasındaki Yansızlık

X1 : Sözlük Kullanma Eğitimi Verilen Grup

X2 : Sözlük Kullanma Eğitimi Verilmeyen Grup

O1.1 : Eğitim Grubu Ön Test

O1.2 : Eğitim Grubu Son Test

O2.1 : Karşılaştırma Grubu Ön Test

O2.2 : Karşılaştırma Grubu Son Test

#### 3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2006-2007 öğretim yılı 2.yarıyılında, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı üçüncü sınıf (3A-3B) öğrencilerinden oluşturulmuştur. 3A ve 3B şubelerinden biri karşılaştırma diğeri de

deney grubu olarak rast gele belirlenmiştir. Şube belirleme ise Hazırlık sınıfı aşamasında o yıl kayıt yaptıran öğrencilerin son numaralarına göre tek ve çift olmak üzere A ve B olarak yapılmaktadır. Çalışmada Eğitim grubunda 12 kız, 6 erkek ve karşılaştırma grubunda 10 kız 8 erkek, toplamda ise 22 kız, 14 erkek olmak üzere 36 öğrenci yer almıştır.

Deney ve karşılaştırma gruplarının başarı testinden aldıkları puanların arasında farklılık olup olmadığına bakılmış, sonuçlar tablo 3.2.'de gösterilmiştir.

**Tablo 3.2.** Deney ve Karşılaştırma Grubu Öntest puanları

| Gruplar       | N  | $\bar{X}$ | SS   | t    | p    |
|---------------|----|-----------|------|------|------|
| Deney         | 18 | 23.39     | 3.13 | 1.56 | 0.13 |
| Karşılaştırma | 18 | 21.83     | 2.85 |      |      |

Deney ve karşılaştırma gruplarının öntest puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $t=1.56$ ;  $P>0.05$ ). Böylece deney ve karşılaştırma grupları çalışma öncesi başarı durumlarının eşit olduğu kabul edilebilir.

### 3.3. İşlem

Her iki grubun da dersine araştırmacının kendisi girmiştir. Deney grubunda ders işlenişi, sözlük türleri, doğru sözlük seçimi, etkili sözlük kullanımı gibi sözlük kullanma eğitimi konuları da göz önünde tutularak değişik alanlara yönelik çeviri metinleri üzerinde çalışılarak yürütülmüştür. Bir dönem boyunca deney grubunun derslerinde değişik sözlük türlerinin tanıtımları yapılarak sözlüğün nasıl doğru, etkili ve çabuk kullanılacağı üzerinde durulmuştur. Öğrencilere sözlükte arandığında sorunla karşılaşılan kısaltmalar, bileşik ve türetilmiş sözcükler, biçim değişikliğine uğramış çekimli sözcükler ile eşadlı sözcüklerin bulunması ile ilgili hızlı, kolay ve etkili bulma uygulamaları yaptırılmıştır.

Gazete ve dergilerde gündelik dilin kullanıldığı metinler ile yazınsal metinler üzerinde çalışmalar yaparak eşanlamlı ve karşıt anlamlı sözlüklerin nasıl kullanıldığı irdelenmiştir. Karşıt anlamlı sözlükler yardımıyla cinsiyet ayrımına yönelik sözcük arama bulma oyunları yaptırılmış, Lehrer (erkek öğretmen) / Lehrerinnen (kadın öğretmen), Krankenpfleger (erkek hastabakıcı) / Krankenschwester (hemşire), Kaufmann (erkek

tüccar) / Kauffrau (kadın tüccar), Stuntmann (erkek dublör) / Stuntfrau (kadın dublör), Mönch (rahip) / Nonne (rahibe), Schwule (erkek eşcinsel) / Lesbe (kadın eşcinsel) olarak karşı cins sözcükleri buldurulmuştur.

Klasik metinlerde farklı anlamları içerebilen sözcüklerin *Biçem Sözlükleri* sayesinde nasıl güzel ve etkili bir biçimde dışavurumlarının sağlanabileceği örneklenmiştir.

Karşılaştırma grubunda ise sözlük kullanma eğitimi konularına değinilmeden sadece değişik alanlara yönelik aynı çeviri metinleri üzerinde çalışılarak gerçekleştirilmiş derste işlenen rutin konuların dışına çıkılmamıştır

### 3.4. Veri Toplama Aracı

Veriler başarı testi ile toplanmıştır. Test; sözcük ve sözlük bilgisi açısından önem taşıyan, *birleştirme (Kompositum)*, *çokanlamlılık (Polysemie)*, *kısaltma (Abkürzung)*, *çoğul (Plural)*, *tanımlık (Artikel)*, *ad çekimi (Kasus)*, *özel adlar (Eigennamen)*, *önek (Präfix)* ve *eylem çekimi (Flektion)* durumlarını sorgulayan sözcüklerin yer aldığı 18 sorudan oluşturulmuştur. Öğrencilere, bu sözcüklerin sözlükten doğru olarak bulunması durumunda doğru anlam kazanacak tümceler verilmiştir ve her gruptan 2'ser sözcük olmasına dikkat edilmiştir.

#### Ön Test

|            |                                                               |
|------------|---------------------------------------------------------------|
| Kompositum | : Damenbekleidungsindustrie – Zehnganggetriebe                |
| Polysemie  | : bestehen in – öde                                           |
| Abkürzung  | : GmbH – geb.                                                 |
| Plural     | : Nachbarinnen – Kohlköpfe                                    |
| Artikel    | : der Messer – die Hut                                        |
| Kasus      | : sich annehmen G – das Verdienst eines deutschen Architekten |
| Eigennamen | : der Hamburger Kunde – Kafkas Romane                         |
| Präfix     | : durchkopieren – Inkompetenz                                 |
| Flektion   | : stoßen – aufreissen                                         |

#### Son Test

|            |                                                        |
|------------|--------------------------------------------------------|
| Kompositum | : Geschwindigkeitsbegrenzung – Kleinenanzeigeabteilung |
| Polysemie  | : reklamieren – zur Strecke bringen                    |

|            |                                       |
|------------|---------------------------------------|
| Abkürzung  | : Scha. – Uni.                        |
| Plural     | : Regenfälle – Mäntel                 |
| Artikel    | : der Tor – das Stift                 |
| Kasus      | : kraft G – die Betrügerein unter uns |
| Eigennamen | : Müller – Kaiserslautern             |
| Präfix     | : ununterbrochen – durchbrechen       |
| Flektion   | : scheinen – anrufen                  |

Ölçme aracındaki sorulara verilen yanıtların puanları 3 ölçüt üzerinden yapılmıştır. Öğrenci eğer,

- 1- Sözcüğü hiç bulamamışsa 0
- 2- Sözcüğü bulmuş ama yanlış kullanmışsa 1
- 3- Sözcüğü bulmuş ve doğru kullanmışsa 2 puan verilmiştir.

Başarı testinin ön ölçüm ve son ölçüm puanlarının iç tutarlık güvenilirlik katsayılarına Cronbach Alfa tekniği ile bakılmış ve değerlerin ön ölçüm için .55, son ölçüm için ise .57 olduğu görülmüştür. Bu değerlere göre başarı testi ölçümlerinin güvenilirliğinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

### 3.5. Verilerin Çözümlemesi

Deney ve karşılaştırma gruplarındaki öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı, iki faktörlü bir faktörü tekrarlanmış ölçümlerden oluşan Varyans Analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Sonuçların yorumlanmasında 0.05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır.

## BÖLÜM IV

### BULGULAR VE YORUM

**Tablo 4.1.** Deney ve Karşılaştırma Grupları Öntest / Sontest Puan Ortalamaları

| Gruplar       | N  | Öntest    |      | Sontest   |      |
|---------------|----|-----------|------|-----------|------|
|               |    | $\bar{X}$ | SS   | $\bar{X}$ | SS   |
| Deney         | 18 | 23.39     | 3.13 | 30.00     | 1.64 |
| Karşılaştırma | 18 | 21.83     | 2.85 | 26.17     | 2.71 |

Deney grubu öntest puan ortalaması 23.39 iken sontest ortalaması 30.00 olmuştur. Karşılaştırma grubunda da puan artışı olmuş ve puan ortalaması 21.83'den 26.17'ye yükselmiştir.

**Tablo 4.2.** Varyans Analizi Verileri

| Varyans Kaynağı | Kareler Toplamı | Serbestlik Derecesi | Kareler Ortalaması | F     | p    |
|-----------------|-----------------|---------------------|--------------------|-------|------|
| Grup            | 130.68          | 1                   | 130.68             | 15.47 | .000 |
| Hata(Grup)      | 287.14          | 34                  | 8.44               |       |      |
| Ölçüm           | 539.01          | 1                   | 539.01             | 97.41 | .000 |
| Grupx Ölçüm     | 23.35           | 1                   | 23.35              | 4.22  | .048 |
| Hata(Ölçüm)     | 188.14          | 34                  | 5.53               |       |      |

Varyans analizi sonunda grup ( $F=15.47$ ) ve ölçümün ( $F=97.41$ ) başarı puanı üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür ( $p<0.0001$ ). Grup ve ölçümün ortak etkisi de anlamlıdır ( $p<0.05$ ). Grup ve ölçümün ortak etkisinin anlamlı olması, deney ve karşılaştırma gruplarının öntest ve sontest puanlarının farklı olduğunu göstermektedir. Her iki grupta sontestte artış olmuş ancak deney grubundaki artış, karşılaştırma grubundaki artıştan fazladır.

Çalışmamızla ilgili olarak uyguladığımız öntest ve sontestte öğrencilerden dokuz farklı konuda her bir konudan iki sözcük olmak üzere 18 sözcüğü bulmalarını istedik.

Ekler bölümünde yer alan tablolarda görüldüğü üzere öntestte yer alan *Bileşik* sözcükler bölümündeki 2 sözcükten ilkinin hem deney hem de karşılaştırma grubundaki öğrencilerin tamamı doğru bulmuş, ikinci sözcüğü ise yine hem deney hem de karşılaştırma grubundan 6'şar öğrenci doğru bulmuşlardır. Bileşik sözcüklerle ilgili olarak sontestte yer alan sözcüklerden birinci sözcüğü yine öğrencilerin tümü doğru bulmuşken ikinci sözcüğü deney grubundan on dört öğrenci doğru bulmuş, buna karşın karşılaştırma grubundan sekiz öğrenci yanlış bulmuştur.

*Çokanlamlı* sözcüklerle ilgili bölümde de öntestte ilk sözcüğü deney grubundan altı, karşılaştırma grubundan ise yedi öğrenci doğru bulmuş, ikinci sözcüğü de deney grubundan on altı, karşılaştırma grubundan da on üç öğrenci doğru bulmuşken bu durum sontestte ilk sözcük için deney grubundan yedi, karşılaştırma grubundan ise dört öğrenci şeklinde gerçekleşmiştir. Sontestteki çokanlamlı ikinci sözcüğü ise her iki gruptan da sadece birer öğrenci doğru bulabilmiştir.

*Kısaltmalarla* ilgili öntestte verilen iki sözcükten ilkinin deney grubundan beş, karşılaştırma grubundan da dört öğrenci doğru bulmuşken ikinci sözcüğü her iki grup öğrencilerinin tamamı da doğru bulmuşlardır. Sontestte ise deney grubu öğrencileri her iki sözcüğü de doğru bulmuşken karşılaştırma grubu öğrencilerinden 6'sı birinci sözcüğü, 2'si de ikinci sözcüğü doğru bulamamışlardır.

*Adların çoğul durumları* ile ilgili öntestte verilen sözcüklerden birincisini deney grubundan iki, karşılaştırma grubundan bir öğrenci; ikinci sözcüğü ise deney grubundan sekiz, karşılaştırma grubundan da beş öğrenci doğru bulmuşlardır. Sontestte ise birinci sözcüğü deney grubundan onbir, karşılaştırma grubundan da on öğrenci doğru bulmuş, ikinci sözcüğü de birer öğrenci dışında herkes doğru bulmuştur.

*Tanımlık* ile ilgili öntestte yer alan sözcüklerden ilkinin deney grubundan üç, karşılaştırma grubundan ise bir öğrenci doğru bulabilmiş, ikinci sözcüğü ise her iki gruptan hiç kimse doğru bulamamıştır. Sontestte ise tanımlık ile ilgili birinci sözcüğü deney grubundan oniki öğrenci doğru bulabilmişken karşılaştırma grubundan ise sadece üç öğrenci bulabilmeyi başarmıştır. Bu durum da deney grubu lehine anlamlı fark çıkmasını sağlamıştır. İkinci sözcükte ise durum biraz daha birbirine yakındır. Deney grubundan on dört, karşılaştırma grubundan da on üç öğrenci doğru bulmayı başarmıştır.

*Ad çekimi* ile ilgili sözcüklerden öntestteki birinci sözcüğü deney grubundan yedi, karşılaştırma grubundan da dört öğrenci doğru bulmuştur. Ad çekimi ile ilgili

öntestteki ikinci sözcüğü ise deney grubundan altı, karşılaştırma grubundan da beş öğrenci doğru bulmuştur. Sontestteki ilk ad çekimli sözcüğü deney grubundan on, karşılaştırma grubundan ise sadece altı öğrenci doğru bulabilmiş ikinci sözcüğü de her iki gruptan da 8'er öğrenci doğru bulabilmiştir.

*Özel adlar* ile ilgili sözcüklerden öntestte yer alan ilk sözcüğü deney grubundan altı, karşılaştırma grubundan da üç öğrenci doğru bulmuştur. İkinci sözcüğü ise deney grubundan dört, karşılaştırma grubundan da iki öğrenci doğru bulabilmiştir. Sonteste baktığımızda özel adlarla ilgili ilk sözcüğü her iki grubun öğrencilerinin tamamı doğru bulmuşken ikinci sözcüğü deney grubundan onüç, karşılaştırma grubundan ise sadece beş öğrenci doğru bulmayı başarabilmiştir.

*Önekli* sözcüklerden öntestte yer alan ilk sözcüğü deney grubundan beş, karşılaştırma grubundan ise hiçbiri bulamamış, ikinci sözcüğü ise deney grubundan üç, karşılaştırma grubundan da bir öğrenci doğru bulabilmiştir. Sontestteki önekli ilk sözcüğü deney grubundan onyeddi, karşılaştırma grubundan onaltı öğrenci doğru bulmuş, ikinci sözcüğü de deney grubundan beş öğrenci bulmuşken karşılaştırma grubundan bir öğrenci doğru bulmayı başarabilmiştir.

*Eylem çekimi* ile ilgili öngördüğümüz sözcüklerden öntestte yer alan ilk sözcüğü deney grubundan hiç kimse bulamamış, karşılaştırma grubundan ise 1 öğrenci doğru bulmuştur. Eylem çekimli ikinci sözcüğü deney grubundan altı, karşılaştırma grubundan da beş öğrenci doğru bulmuşlardır. Sontestte yer alan birinci eylem çekimli sözcüğü deney grubundan oniki öğrenci doğru bulmuşken karşılaştırma grubundan ise sadece altı öğrenci doğru bulabilmiştir. Eylem çekimli ikinci sözcüğü de deney grubundan dört, karşılaştırma grubundan da üç öğrenci doğru bulabilmişlerdir.

Sözlük kullanma eğitiminin yabancı dil olarak Almanca öğrenimine etkisini araştırdığımız deneysel modele dayalı bu çalışma, öğrencilerin sözlük kullanmayı alışkanlık edinemediklerini, sözlüğü ancak gereksinim duyduklarında başvurdukları bir kaynak olarak gördüklerini ve okuma kitabı olarak boş zamanı değerlendirme aracı niteliğinde düşünmediklerini ortaya koymaktadır. Sözlüğe bakarken bile bazen yanlış bakıp doğru karşılığını bulamadıkları da ayrıca görülmektedir.

Sonuçlara bakıldığında, karşılaştırma grubu öğrencilerinin de bazı konularda deney grubu öğrencilerine yakın gelişim başarıları gösterdikleri gözlenmektedir. Araştırmacının her iki grubun da dersine girmesi sonucu karşılaştırma grubu öğrencilerine sözlük kullanma ile ilgili eğitim vermese de ders sırasında yaptığı uyarılar, değinmeler ve örneklemeler yoluyla karşılaştırma grubu öğrencilerinin de

sözlüğü etkili kullanma ile ilgili gelişim göstermelerine yardımcı olduğu söylenebilir. Öğrencilerin bir arada oluşları, kimilerinin öğrenci yurtlarında aynı odayı paylaşmaları ya da aynı evde kalmaları, sınavlara yönelik bilgi alış verişi gibi etmenler yoluyla da karşılaştırma grubu öğrencilerinin de sözlük kullanma eğitiminden yararlandıkları ve böylece onların da önemli ölçüde gelişim gösterdikleri söylenebilir.

Sonuç olarak yine de uygulama verilerinin de ortaya koyduğu gibi deney grubu öğrencilerinin lehine anlamlı bir farklılık yakalandığı görülmektedir.

## BÖLÜM V

### SONUÇ

Verilen eğitimin, geleneksel yaklaşıma göre dil öğrenme üzerinde olumlu etkisi olmuştur. Sözlük eğitiminin temel öğelerinden olan *sözcük arama teknikleri* ve *değişik sözlükleri kullanabilme* yeteneğini kazanan öğrencilerin *Çeviri* derslerinde daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Öğrencilerin buna koşut olarak *Okuma ve Yazma Becerileri*, *Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, *Sözcük Bilgisi* gibi derslerde başta olmak üzere iki dilli sözlük kullanımı gerektiren bütün derslerde sözlük eğitimi sayesinde daha başarılı olabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla hazırlık sınıfından başlamak üzere yoğun bir sözlük eğitiminin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sözlük eğitiminin verimliliği açısından öğrenciler öncelikle nasıl bir sözlüğe gereksinim duyduklarını bilmek zorundadır. Yaptığımız uygulama sonunda öğrenciler sözlük türleri ile bunların nasıl kullanıldıklarına yönelik çalışmalarla sözlüğü doğru ve etkili kullanabilmeyi pekiştirmişlerdir. Öğrenciler sözlük kullanma eğitimi ile teknik konularla ilgili uzmanlık bilgisi gerektiren durumlarda *Uzmanlık Alan Sözlüklerinin* (Fachwörterbücher) tercih edilmesi gerektiğini öğrendiklerinden dolayı karşılarına böylesi bir metin çıktığında rahatlıkla üstesinden gelebileceklerini ortaya koymuşlardır.

Çalışmada yer alan öğrenciler İngilizce altyapısı ile donanımlı olduklarından, Almanca İngilizce ve İngilizce Almanca *İkidilli Sözlük* ile önce alfabeyi karşılaştırarak sonra da benzer sözcükleri arama - bulma alıştırmaları yaparak öğrencilerin sözlüğe olan uzak duruşlarını yakınlaştırma uğraşları olumlu sonuç vermiştir.

*Deyimler Sözlüğü* sayesinde öğrencileri ülkebilgisel anlamda bilgilendirme şansı da yakalanmıştır. Örneğin *çalmak*, *aşırmaq* ile ilgili olarak böyle eğilimi olan kişileri tanımlarken Türkçede *eli uzun* kullanılırken, Almancada *lange Finger machen* (uzun parmak yapmak, parmaklarını uzatmak) şeklinde *el* yerine *parmak* sözcüğü tercih edilmektedir. Bu durum deyimlerin dilden dile aktarımında ve anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Sesbilimsel, dilbilgisel, sözlüksel ve ülkebilgisel değerler açısından konuşma, yazma, okuma ve dinlediğini anlama olarak nitelendirdiğimiz 4 temel dil becerisinin söz konusu yabancı dil ve kültüre uygunluk göstermesi gerektiğinin vurgulanması öğrencilerde sözlüğe karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine yardımcı olmuştur.

Eşanlamlı ve karşıt anlamlı sözlükler yardımıyla bir sözcüğe karşılık kullanıldığı yer ve durum itibarıyla birden fazla karşılık bulunabilme olasılığının ortaya çıkması öğrenciler tarafından ilginç karşılanmakla birlikte, sözcük dağarcıklarını genişletmesi bakımından yararlı ve kayda değer bulunmuştur. Örneğin *frisch* sözcüğü sebze ve meyve için *taze – yeşil*, hava durumu için *serin*, çamaşır için *temiz ve kullanılmamış*, sağlıkla ilgili olarak da *sıhhatli – dinç* anlamlarında kullanılmaktadır. Bu durumda sözcüğün kullanıldığı her yere uygun ayrı karşıtlıklar söz konusu olacaktır. Yani sebze ve meyve için *welk* (bayat, solgun), hava durumuyla ilgili *schwül* (boğucu sıcak), çamaşır için *gebraucht* (kullanılmış), sağlıkla ilgili olarak da *erschöpft* (dermansız, bitkin) gibi karşıt anlamlı sözcükler kullanılmaktadır.

Öğrenciler *Biçem Sözlükleri*'ni tanıyarak sözcüklerin tümce içerisinde kullanımı ile dilin dışavurum olanağını yakalamaları, olumlu bir katkı olarak değerlendirilmiştir.

Metin yazımında, metin oluşturma ve planlamasında, metinlerin kontrolü ve incelemesinde sözlüklerin son derece önemli rol oynadıkları sonucu ortaya çıkmış, böylece sözlüğün Almanca derslerinin dili biçimlendirme, metin çalışması ve dil düşüncesi gibi bütün öğrenme alanlarında mantıklı bir şekilde kullanılmasının yararlı ve gerekli olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır.

Yapılan çalışmalar ışığında *Sözlük Kullanma Eğitimi*'nin yabancı dil öğreniminin başlamasıyla birlikte eşzamanlı olarak yürütülmesinin daha olumlu sonuçlar verebileceği düşüncesi önem kazanmıştır.

Öğrencilerin hem iletişimsel hem de dilsel – düşünsel yeteneklerini geliştirerek sözlüğe başvurma ve sözlükten en iyi biçimde yararlanabilme becerisini kazanmaları, böylece kalıcı olan bir *sözlük kültürü* edinebilmeleri bakımından *Sözlük Kullanma Eğitimi*'nin yararlı, olumlu, hatta zorunlu olduğu sonucuna varılmıştır.

## KAYNAKÇA

- Abc - Duden (1971), *Duden. Ein Übungsbuch für Kinder zum Buchstabieren und Nachschlagen*. Hrsg. von der Dudenredaktion. Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Ackermann, Irmgard (1983), *In zwei Sprachen Leben. Berichte, Erzählungen, Gedichte von Ausländern*, München, 1983.
- Augst, Gerhard (1987), "Zum Wortbestand der amtlichen Rechtschreibwörterbücher: Duden-Leipzig, Duden-Mannheim, Österreichisches Wörterbuch", Hugo Aust (Hrsg.), *Wörter, Schätze, Fugen und Fächer des Wissens. Festgabe für Theodor Lewandowski zum 60. Geburtstag*. Tübingen, Narr 1987 (Tübinger Beiträge zur Linguistik 316), 85-114.
- Augst, Gerhard (1989a), "Rechtschreibfähigkeit, Rechtschreibwissen und Rechtschreibwörterbuch", *Wörterbücher in der Diskussion*, 1-38.
- Augst, Gerhard (1990 [1991]), "Rechtschreibwörterbuch-Bedeutungswörterbuch-Sprachlexikon", *Lexicographica* 6, 208-221.
- Augst, Gerhard (1990), "Das Wortfamilienwörterbuch", *HSK* 5.2, 1145-1153.
- Augst, Gerhard (1991), "Benutzungsprotokolle zum Rechtschreibwörterbuch. Eine Pilotstudie", Gerhard Augst / Burkhard Schäder (Hrsg.), *Rechtschreibwörterbücher in der Diskussion. Geschichte – Analysen – Perspektiven*, Frankfurt A. Main [usw.]: Lang 1991 (Theorie und Vermittlung der Sprache 13), 209-225.
- Bachem, Ralf (1980), "Wortkunde-Sprachkunde im Deutschunterricht", Bernhard Sowinski (Hrsg.), *Fachdidaktik Deutsch*. 2., überarb. u. erw. Aufl. Köln u. Wien, 199-215.
- Bahr, Joachim (1978), "Ist lexikographie eine wissenschaft?.Bemerkungen zu einer Tagung", *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 6, 97-98.
- Balcke, Dietrich (1983), "Zur Vorbereitung auf die Arbeit mit dem Wörterbuch in Klasse 6", *Fremdsprachunterricht* 2, 412-413.
- Baldinger, Kurt (1971), "Semasiologie und Onomasiologie im zweisprachigen Wörterbuch", *Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung*. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka. Hrsg. v. Karl - Richard Bausch u. Hans -Martin Gauger. Tübingen: Niemeyer, 384-396.

- Balhorn, Heiko; Harries, Gisela (1976), "Zum leidigen Thema Rechtschreibung", *Rechtschreibung*, Hrsg. von Frieder Schüle, Paderborn, 154ff.
- Baurmann, Jürgen (1998/1999), "Möglichkeiten und Perspektiven für die Arbeit mit (Fremd-) Wörterbüchern", F. F. M Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica* 14/1998. Tübingen: Niemeyer, 83-96.
- Bergenholtz, Henning (1980), *Das Wortfeld Angst. Eine lexikographische Untersuchung mit Vorschlägen für ein großes interdisziplinäres Wörterbuch der deutschen Sprache*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Bergenholtz, Henning (1984), "Grammatik im Wörterbuch: Wortarten", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*, 19-72.
- Bergenholtz, Henning (1984a), "Grammatik im Wörterbuch: Syntax", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, 1-46.
- Bergenholtz, Henning (1990), "Lexikographische Instruktionen für ein zweisprachiges Wörterbuch", *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 43, 19-37.
- Bergenholtz, Henning (1994), "Zehn Thesen zur Fachlexikographie", *Schäder / Bergenholtz* (Hrsg.), 43-56.
- Bergenholtz, Henning; Mugdan, Joachim (1982), "Grammatik im Wörterbuch, Probleme und Aufgaben", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie II*, 17-36.
- Bergenholtz, Henning; Schäder, Burkhard (1979), *Empirische Textwissenschaft. Aufbau und Auswertung von Text-Corpora*. Königstein/ Ts.: Scriptor (Monographien Linguistik und Kommunikationswissenschaft 39).
- Bergk, Marion (1992), *Rechtschreiblernen von Anfang an. Kinder schreiben ihre ersten Lesetexte selbst*. 3. Auflage Frankfurt/M,
- Bergmann, Rolf (1989), "Wörterbücher als Hilfsmittel der philologischen Arbeit", *HSK* 5.1, 152-159.  
Berlin: de Gruyter, 968-981.
- Blumrich, Christa (1985), "Lexikographische Darstellung idiomatischer Adjektiv - Substantiv - Wendungen", *Beiträge zu theoretischen und praktischen Problemen in der Lexikographie*, 316-337.

- Brockhaus – Wahrig - DW (1980/1984), *Brockhaus-Wahrig Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden*. Hrsg. v. Gerhard Wahrig, Hildegard Krämer und Harald Zimmermann. Wiesbaden / Stuttgart (F.A. Brockhaus / Deutsche Verlags-Anstalt).
- Brügelmann, Hans (1993), "Häufigkeitsschatz ade. Oder: Was macht eine Wortauswahl zum Grundwortschatz?", *Die Grundschulzeitschrift* 64, 34-36.
- Burger, Harald (1983), "Phraseologie in den Wörterbüchern des heutigen Deutsch", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie III*, 13-66.
- Burger, Harald (1989), "Phraseologismen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch", *HSK* 5., 593-599.
- Buse, Ulrich (1994), "Das Anglizismenwörterbuch und seine Benutzer", *Fremdsprachen Lehren und Lernen* 23, 175-191.
- Butina-Koller, Ekaterina (2005), *Kollokationen im zweisprachigen Wörterbuch*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Carstensen, Broder (1990 [1992]), "Die Bedeutung der Lexikographie in der Informationsgesellschaft", *Symposium on Lexicography V*, 402-404.  
deutschen Redewendungen im Kontext.
- Dietrich, Rainer (1973), *Automatische Textwörterbücher, Studien zur maschinellen Lemmatisierung verbaler Wortformen des Deutschen*, Tübingen: Niemeyer 1973 (Linguistische Arbeiten 2).
- Dreßler, Stephan; Schäder, Burkhard (1994), "Wörterbücher der Medizin. Ein Vorwort", *Wörterbücher der Medizin. Beiträge zur Fachlexikographie*. Hrsg. v. Stephan Dreßler u. Burkhard Schäder Tübingen : Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 55), 1-12.
- Drosdowski, Günther (1977 [1984] ), "Nachdenken über Wörterbücher: Theorie und Praxis", *Drosdowski / Henne / Wiegand*, 103-143.
- Duden 01 *Die Deutsche Rechtschreibung* (2000), 22., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Hrsg. von der Dudenredaktion. Auf der Grund der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Duden Band 1. Mannheim u.a. (Dudenverlag).
- Duden 02 *Das Stilwörterbuch* (2001), Grundlegend für gutes Deutsch. Idiomatisches Deutsch Bedeutung und Verwendung der Wörter im Satz. Über 100000

- Satzbeispiele, Wendungen, Redensarten und Sprichwörter. 8., völlig neubearbeitete Auflage. Bibliographisches Institut, Mannheim, Mai.
- Duden 05 *Fremdwörterbuch* (2001), 7., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Hrsg. von der Dudenredaktion. Auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Duden Band 5. Mannheim u. a. (Dudenverlag).
- Duden 06 *Aussprachewörterbuch* (2000), Wörterbuch der deutschen Standardaussprache. 4., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Bearbeitete von Max Mangold in Zusammenarbeit mit der Dudenredaktion. Duden Band 6. Mannheim u.a. (Dudenverlag).
- Duden 08 *Sinn - und Sachverwandte Wörter* (1997), Synonymwörterbuch der deutschen Sprache. Hrsg. und bearbeitet von Wolfgang Müller. Nach den Regeln der neuen deutschen Rechtschreibung überarbeiteter Neudruck der 2. Auflage. Duden Band 8. Mannheim u.a. (Dudenverlag).
- Duden 11 *Redewendungen*. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Mehr als 10000 feste Wendungen, Redensarten und Sprichwörter. 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Hrsg. von Werner Scholze-Stubenrecht und Wolfgang Worsch. Bibliographisches Institut, Mannheim, Februar.
- Duden *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden* (1999), 3., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Hrsg. von Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. Mannheim u.a. (Dudenverlag).
- Duden *Deutsches Universalwörterbuch* (1998), Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 3., neu bearb. und erw. Auflage. Auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Bearb. von Günther Drosdowski und der Dudenredaktion. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Dückert, Edelgart (1985), "Die Darstellung der Valenz in einsprachigen synchronischen Bedeutungswörterbüchern", *Beiträge zu theoretischen und praktischen Problemen in der Lexikographie*, 194-226.
- Dückert, Joachim; Kempcke Günter (1986), *Wörterbuch Der Sprachschwierigkeiten. Zweifelsfälle, Normen im gegenwärtigen deutschen Sprachgebrauch*, Hrsg. v. Joachim Dücker u. Günter Kempcke. Leipzig: Bibliographisches Institut 1986, [543 S.; Lizenzausgabe bei Otto Thun 1986].

- Eco, Umberto (1985), "Wörterbuch versus Enzyklopädie", *Umberto Eco: Semiotik und Philosophie der Sprache. Übers. v. Christiane Trabant - Rommel u. Jürgen Trabant*, München: Fink (Supplemente 4), 77-132.
- Eggert, Sylvia (1998/1999), "Das Wörterbuch beim Produzieren fremdsprachiger Texte-Potenzen und Grenzen", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica 14*, Tübingen: Niemeyer, 170-177.
- einsprachigen deutschen Wörterbüchern", *Wörterbücher in der Diskussion II*. Hrsg. v. Herbert Ernst Wiegand. Tübingen: Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 70), 140-203.
- Engelberg, Stefan; Lemnitzer, Lothar (2004), *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung*, Zweite Aufl, Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Filipec, Josef (1982), "Sprachkultur und Lexikographie", *Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege*, T1. 2. In Zusammenarbeit mit Karel Horalek u. Jaroslav Kuchar Hrsg. u. Bearb. v. Jürgen Scharnhorst u. Erika Ising. Berlin [DDR]: Akademie-Verlag (Reihe Sprache und Gesellschaft 8/2), 174-202.
- Fluck, Hans-Rüdiger (1998/1999), "Möglichkeiten und Perspektiven für die Arbeit mit dem Fachwörterbuch (am Beispiel PC-/ Multimedia-Wörterbücher)", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica 14*, Tübingen: Niemeyer, 96-113.
- Friebertshäuser, Hans (1986), "Zu Geschichte und Methoden der deutschen Dialektlexikographie", *Friebertshäuser* (Hrsg.), 1-13.
- Funk, Hermann (1990), "Wörterbuch- nein danke? Arbeit mit dem Wörterbuch im Deutschunterricht", *Fremdsprache Deutsch 3*, 22-28.
- Gardt, Andreas (1995), "Die zwei Funktionen von Sprache: kommunikativ und Sprecherzentriert", *Zeitschrift für Germanistische Linguistik 23*, 153-171.
- Gerzymisch-Arbogast, Heidrun (1989), "Standardisierte Wörterbuchartikel des allgemeinen einsprachigen Wörterbuchs als Texte: Probleme der Kohärenz und der Thema - Rhema-Struktur", *HSK 5.1*, 946-956.
- Görner, Herbert; Kempcke, Günter (1987), *Kleines Synonymenwörterbuch*, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, [430 S.].

- Götz, Dieter (1993), "Ein Lernerwörterbuch für die deutsche Sprache. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache", *Bildungsarbeit in der Zweitsprache Deutsch 3*, 41-43.
- Götz, Dieter; Herbst, Thomas (1984), *Theoretische und Praktische Probleme der Lexikographie*, 1. Augsburger Kolloquium. München: Hueber.
- Grebe, Paul (1971), "Über den Einsatz eines Bedeutungswörterbuches für Schüler", *Die wissenschaftliche Redaktion 6*, Hrsg. von Otto Mittelstädt u. Michael Wegner. Mannheim, Wien, Zürich, 5-7.
- Greule, Albrecht (1990), "Ortsnamenwörterbücher", *HSK*, 1276-1284, Grubmüller, Klaus (1987), "Wörterbücher aus Wörterbüchern. Methodisches zum Quellenwert von Vokabularien und Lexika des 15.-18. Jahrhunderts", *Theorie und Praxis des lexikographischen Prozesses bei historischen Wörterbüchern*, 173-188. [Diskussion 188-189].
- Grubmüller, Klaus (1990), "Die deutsche Lexikographie von den Anfängen bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts", *HSK 5.2*, 2037-2049.
- Grundmann, Hilmar (1997), "Der Deutschunterricht an berufsbildenden Schulen zwischen neuen Anforderungen und alten Einwänden", *Grundmann, Hilmar (Hrsg.), Deutschunterricht und berufliche Handlungsfähigkeit*. Neusäß: Kieser, 7ff.
- Grundmann, Hilmar (1998/1999), "Zur Didaktik und zum Gebrauch von Schulwörterbüchern im berufsschulischen Unterricht", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica 14*, Tübingen: Niemeyer, 163-170.
- Hänsch, Günther (1984), "Lexikographie zwischen Theorie und Praxis- Heute", *Götz / Herbst (Hrsg)*, 118-138.
- Hansen, Gitte-Baunebjerg (1990), *Artikelstrukturen im zweisprachigen Wörterbuch. Überlegungen zur Darbietung von Übersetzungsäquivalenten im Wörterbuchartikel*, Tübingen: Niemeyer (Lexicographica, Series Maior 35).
- Harras, Gisela (1989), "Wörterbücher als Hilfsmittel der linguistischen Forschung", *HSK 5.1*, 159-163.
- Harras, Gisela; Haß, Ulrike; Strauß, Gerhard (1991), *Wortbedeutung und ihre Darstellung im Wörterbuch*, Berlin [usw.]: de Gruyter (Schriften des Instituts für deutsche Sprache 3).

- Hartmann, Reinhard R.K. (1982), "Das zweisprachige Wörterbuch im Fremdsprachenerwerb", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie II*. Hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim, New York, 73-85.
- Hartmann, Reinhard R.K. (1987a), "Wozu Wörterbücher? Die Benutzungsforschung in der zweisprachigen Lexikographie", In: *Lebende Sprachen* 32, 154-156.
- Hausmann, F.J.; Werner, R.O. (1991), "Spezifische Bauteile und Strukturen zweisprachiger Wörterbücher: Eine Übersicht", F. J Hausmann / O. Reichmann / H. E. Wiegand / L. Zgusta (Hrsg.), *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Dritter Teilband. Art.286. Berlin, New York, 2729-2769.
- Hausmann, Franz Josef (1974), "Was ist und was soll ein Lehrwörterbuch?", *Zeitschrift für Französische Sprache und Literatur*, 97-129.
- Hausmann, Franz Josef (1976), "Sprache und Welt im Wörterbuch. Das Wortschatzlernen mit den Wörterbüchern in Sachgruppen", *Französisch heute*, Heft 2: 94-104.
- Hausmann, Franz Josef (1989), "Das Zitate Wörterbuch", *HSK 5.1*, 1044-1050.
- Hausmann, Franz Josef (1989), "Wörterbuchtypologie", *Wörterbücher, Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. HSK 5.1*
- Hausmann, Franz Josef (1989a), "Die gesellschaftlichen Aufgaben der Lexikographie in Geschichte und Gegenwart", *HSK 5.1*, 1-19.
- Hausmann, Franz Josef (1989b), "Kleine Weltgeschichte der Metalexikographie". İçinde: *Wörterbücher in der Diskussion*, 75-109.
- Hausmann, Franz Josef (1989c), "Das Wörterbuch im Urteil der gebildeten Öffentlichkeit in Deutschland und in den romanischen Ländern", *HSK5.1*, 19-28.
- Hausmann, Franz Josef (1990), "Das Antonymenwörterbuch", *HSK 5.2*, 1081-1083.
- Hausmann, Franz Josef (1990), "Das Kinderwörterbuch", *HSK 5.2*, 1365-1368.
- Hausmann, Franz Josef (1990), "Das Synonymenwörterbuch: Die kumulative Synonymik", *HSK 5.2*, 1076-1081.
- Hausmann, Franz Josef (1990), "Das Wörterbuch der Homonyme, Homophone und Paronyme", *HSK 5.2*, 1120-1125.
- Hausmann, Franz Josef (1990), "Das Wörterbuch der schweren Wörter", *HSK 5.2*, 1206-1210.

- Hausmann, Franz Josef (1990), "Wortklassenbezogene Wörterbücher", *HSK 5.2*, 1221-1223.
- Hausmann, Franz Josef (1993), "Ist der deutsche Wortschatz lernbar? Oder: Wortschatz ist Chaos", *Informationen Deutsch als Fremdsprache (InfoDaf)* 20. 5, 471-485.
- Heath, David; Herbst, Thomas (1985), "Wer weiß schon, was im Wörterbuch steht? Plädoyer für mehr Wörterbucharbeit im Englischunterricht", *Die neueren Sprachen* 84, 580-595.
- Helbig, Gerhard; Helbig, Agnes (1990), *Lexikon deutscher Modalwörter*, Leipzig: Verlag Enzyklopädie [300 S.].
- Hellmann, Manfred W. (1984), "Vom Text zum Wörterbuch. Ermittlung und Darstellung von DDR - und BRD - Spezifika im Bonner maschinellen Korpus- Wörterbuch", Manfred W. Hellmann (Hrsg.), *Ost – West – Wortschatzvergleiche, Maschinell gestützte Untersuchungen zum Vokabular von Zeitungstexten aus der BRD und der DDR*. Tübingen: Narr (Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache. Mannheim 48), 340-435.
- Henne, Helmut (1972), *Semantik und Lexikographie. Untersuchungen zur lexikalischen Kodifikation der deutschen Sprache*, Berlin [usw.]: de Gruyter (Studia Linguistica Germanica 7).
- Henne, Helmut (1984), "Nachdenken über Wörterbücher: Historische Erfahrungen", *Drosdowski / Henne / Wiegand*, 7-49.
- Henne, Helmut; Weinrich, Harald (1976), "Zwanzig Thesen über ein neues großes Wörterbuch der deutschen Sprache. Zugleich ein Bericht über zwei weitere Projektkonferenzen am 28./29. Mai und 25./26. Juni 1976 in Bad Hamburg", *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 4, 339-349.
- Henrici, Gert; Zöfgen, Ekkehard (1994), *Themenschwerpunkt: Wörterbücher und ihre Benutzer (Fremdsprachen Lehren und Lernen)*, Tübingen.
- Herberg, Dieter (1985), "Zur Funktion und Gestaltung von Wörterbucheinleitungen", *Symposium on Lexicography II*, 133-154.
- Herberg, Dieter (1991), "Zur Funktion und Gestaltung der Vor-und Nachspanne in Rechtschreibwörterbüchern des Deutschen", Gerhard Augst / Burkhard Schäfer (Hrsg.), *Rechtschreibwörterbücher in Diskussion. Geschichte-*

- Analysen-Perspektiven*. Frankfurt a. Main [usw.]: Lang (Theorie und Vermittlung der Sprache 13), 209-225.
- Hessky, Regina (1998/1999), "Möglichkeiten und Perspektiven für die Arbeit mit
- Hoberg, Rudolf (1978), "Zur Frage der Benutzer eines neuen großen Wörterbuchs der deutschen Gegenwartssprache", *Henne / Mentrup / Möhn / Weinrich*, 31-41.
- Hoffmann, Wolfgang (1978), "Zum Gebrauchswort etymologischer Wörterbücher. Der Lemmata-Bestand von Kluge-Mitzka und Duden und eine Umfrage unter ihren Benutzern", *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 6, 31-46.
- Honnef-Becker, Irmgard (1998/1999), "Der Duden als Malkasten?, Zum Wörterbuchgebrauch beim kreativen Schreiben in Deutsch als Fremdsprache", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica* 14 / 1998. Tübingen: Niemeyer, 14-34.
- Honnef-Becker, Irmgard (2001), "Wörterbucharbeit in der Schreibwerkstatt", *Lernchancen* 4. 21, 5-12.
- Hoock, Jochen (1989), "Wörterbücher als Hilfsmittel für den Wirtschafts historiker", *HSK 5.1*, 163-167.
- Horlitz, Bernd (1991), "Deutsches Wörterbuch-Hausbuch der Nation?, Probleme der Benutzung und Benutzungsmöglichkeiten", *Studien zum Deutschen Wörterbuch Bd. I*, 407-434.
- Höhne, Steffen (1991), "Die Rolle des Wörterbuchs in der Sprachberatung, Eine Sekundäranalyse zur Wörterbuchbenutzungsforschung", *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 19, 293-321.
- Ickler, Theodor (1982), "Ein Wort gibt das andere, Auf dem Weg zu einem "Wörter-Lesebuch" für Deutsch als Fremdsprache", *Linguistik und Didaktik* 13, 49/50, 3-17.
- Ickler, Theodor (1985), "Valenz und Bedeutung. Beobachtungen zur Lexikographie des Deutschen als Fremdsprache", *Lexikographie und Grammatik*, 358-377.
- Ickler, Theodor (1988), "Paradigmen als Syntagmen. Über das Lernen von Wörtern in Texten", *Fremdsprachen lehren und lernen* 16, 9-24.
- Ickler, Theodor (1988), "Wörterbuchkultur in Deutschland", *Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache* 1987, Düsseldorf, 374-393.

- International Symposium on Lexicography May 14-16, 1986 at the University of Copenhagen ed. by. Karl Hyldgaard - Jensen and Arne Zettersten. Tübingen: Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 19), 3-105.
- Kalverkämper, Hartwig (1990), "Das Fachwörterbuch für den Laien", *HSK 5.2*, 1512-1523.
- Kämper-Jensen, Heidrun (1994), "Deutsches Fremdwörterbuch. Bericht aus der Werkstatt, Probleme der Fachsprache im allgemeinsprachlichen historischen Wörterbuch", *Sprachreport*, 3, 10-13.
- Kämpfert, Manfred (1990), "Das Schlagwörterbuch", *HSK 5.2*, 1199-1206.
- Kempcke, Günter (2000), "Paradigmatische und syntagmatische Relationen in einem Wörterbuch, Deutsch als Fremdsprache", U. Kramer (Hrsg.), *Lexikologisch-lexikographische Aspekte der deutschen Gegenwartssprache. Symposiumsvorträge*, Berlin, Tübingen: Niemeyer, (Lexicographica: Series Maior 101), 195-204.
- Kempcke, Günter (2001/2002), "Polysemie oder Homonymie? Zur Praxis der Bedeutungsgliederung in den Wörterbuchartikeln synchronischer einsprachiger Wörterbücher der deutschen Sprache", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica 17 / 2001*. Tübingen: Niemeyer, 61-69.
- Kempcke, Günter (2000), *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin.
- Keseling, Gisbert (1969), "Mundartwörterbücher und Datenverarbeitung", *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 36, 310-326.
- Kipp, Harald (1990), *Lexikon der europäischen Abkürzungen*, Eltville am Rhein: Bechtermünz, [306 S.].
- Kirkness, Alan (1980), *Geschichte des Deutschen Wörterbuchs, 1838-1863, Dokumente zu den Lexikographen Grimm. Mit einem Beitrag von Ludwig Denecke*, Stuttgart: Hirzel.
- Klappenbach, Ruth; Steinitz, Wolfgang (1970), *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Akademie Verlag. 6 Bände, 2. Auflage.
- Klein, Eberhard; Schierholz, Stefan J. (1998), *Betrachtungen zum Wort. Lexik im Spannungsfeld von Syntax, Semantik und Pragmatik*, Tübingen: Stauffenburg - Verlag.

- Koblischke, Heinz (1980), *Großes Abkürzungsbuch. Abkürzungen – Kurzwörter – Zeichen – Symbole*, 2.Aufl. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, [508 S.].
- Koblischke, Heinz (1994), *Lexikon der Abkürzungen. Über 50000 Abkürzungen, Kurzwörter, Zeichen und Symbole. Zusammengestellt u. Hrsg. v. Heinz Koblischke*, Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, [552 S. + 8 S. farbige Tafeln im Anhang].
- Kohrt, Manfred (1987), *Theoretische Aspekte der deutschen Orthographie*, Tübingen: Niemeyer 1987 (Reihe Germanistische Linguistik 70).
- Kornelius, Joachim (1995), "Vom Printwörterbuch zum elektronischen Kollokationswörterbuch. Theoretische, methodische und praktische Überlegungen zur Erstellung eines Kollokationswörterbuchs", *Lexicographica* 11, 153-171.
- Köster, Lutz; Neubauer (1994), "Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache und seine Benutzer", *Henrici / Zöfgen* (Hrsg.), 221-234.
- Kramer, Wolfgang; Scheuermann, Ulrich (1973), "'Synonymenvielfalt' als Problem des Dialektwörterbuchs. Bericht über einen Aspekt des Einsatzes der elektronischen Datenverarbeitung am Niedersächsischen Wörterbuch", *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* 96, 139-155.
- Kremer, Dieter (1990), "Das Wörterbuch der Berufsbezeichnungen", *HSK* 5.2, 1248-1254.
- Kromann, Hans-Peder (1989), "Zur funktionalen Beschreibung von Kollokationen und Phraseologismen in Übersetzungswörterbüchern", G. Greciano (Hrsg.): *Europhras* 88. *Phraseologie Contrastive, Actes du Colloque International Klingenthal* - Strasburg 12-16 Mai 1988. Strasbourg: Universite' des Sciences Humaines, (Collection Recherches Germaniques 2 ), 265-271.
- Kromann, Hans-Peder (1992), "Wörterbücher und ihre Benutzer. Wörterbücher mit Deutsch als Objektsprache", Vilmos Agel / Regina Hessky (Hrsg.), *Offene Fragen-Offene Antworten in der Sprachgermanistik*. Tübingen: Niemeyer (Reihe Germanistische Linguistik 128), 151-164.
- Kühn, Peter (1978), *Deutsche Wörterbücher. Eine systematische Bibliographie*, Tübingen: Niemeyer (Reihe Germanistische Linguistik 15).

- Kühn, Peter (1982), "Sprachkritik und Wörterbuchbenutzung", *Germanistische Linguistik*. Herausgegeben vom Forschungsinstitut für deutsche Sprache Deutsche Sprachatlas Marburg / Lahn 1-4/82, 157-179.
- Kühn, Peter (1984), "Rechtschreibgrundwortschatz: Phantom oder Faszinosum?", *Grundschule* 16, 3, 45-47.
- Kühn, Peter (1985), "Grundschulwörterbücher unter der Lupe", *Grundschule* 17. 10, 32-36.
- Kühn, Peter (1985a), "Gegenwartsbezogene Synonymenwörterbücher des Deutschen: Konzept und Aufbau", *Lexicographica* 1, 51-82.
- Kühn, Peter (1985b), "Wegweiser zum treffenden Ausdruck oder Gibt es sinnvollere Zielsetzungen für Synonymenwörterbücher", *Wirkendes Wort* 35, 39-52.
- Kühn, Peter (1987), *Mit dem Wörterbuch arbeiten. Eine Einführung in die Didaktik und Methodik der Wörterbuchbenutzung*, Bonn. Bad Godesberg: Dürrsche Buchhandlung 1987 (Schriften zur Deutsch-Didaktik).
- Kühn, Peter (1989), "Schulwörterbücher sind lexikographische Langweil-Bestseller oder Warum eine Wörterbuchkultur in Deutschland nicht in Gang kommt", *Wörterbücher in der Diskussion*. Vorträge aus dem Heidelberger Lexikographischen Kolloquium. Hrsg. von Herbert Ernst Wiegand, Tübingen , 111-132.
- Kühn, Peter (1989a), "Typologie der Wörterbücher nach Benutzungsmöglichkeiten", *Wörterbücher, Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Erster Teilband. Berlin, New York , 111-127.
- Kühn, Peter (1990), "Das Grundwortschatzwörterbuch", *Wörterbücher, Dictionaries.Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Bd. 1.2. Berlin, New York, 1353-1364.
- Kühn, Peter (1991), "Geschichte und Konzeption deutscher Schulwörterbücher", *Rechtschreibwörterbücher in der Diskussio,. Geschichte, Analyse, Perspektiven*. Hrsg. v. Gerhard Augst und Burkhard Schäder, Frankfurt/M., Bern, New York, Paris , 455-489.

- Kühn, Peter (1993), "Im Wörterbuch nachschlagen können genügt nicht. Plädoyer für ein neues Schulwörterbuch und eine neue Wörterbuchkultur", *Grundschule* 26. 4/1993, 34-45.
- Kühn, Peter (1993c), "Mein Schulwörterbuch. Ein neues Wörterbuch für den Deutschunterricht (Primarstufe und Sekundarstufe I ) zur Förderung der Wörterbuchkultur", *Atken der XVIII Wissenschaftlichen Schulbuchforschung* am 4./5. November in Köthen /Anhalt.
- Kühn, Peter (1994), *Mein Schulwörterbuch zur Sprachbildung, Sprachbetrachtung, Sprachgestaltung. Mit 884 Zeichnungen auf 360 Seiten*, Bonn: Dümmler (Dümmlerbuch 3191).
- Kühn, Peter (1994a), *Mein Schulwörterbuch. Kleine Didaktik und Methodik der Wörterbucharbeit. Konzeption. Aufbau. Gebrauch. Mit Zahlreichen Beispielen und Ausbildungen*, Bonn: Dümmler (Dümmlerbuch 3193).
- Kühn, Peter (1994b), *Arbeitsheft Wörterbuchtraining*, Bonn: Dümmler (Dümmlerbuch 3192).
- Kühn, Peter (1998/ 1999), "Positionen und Perspektiven der Wörterbuchdidaktik und Wörterbucharbeit im Deutschen", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica* 14 / 1998. Tübingen: Niemeyer, 1-14.
- Kühn, Peter; Püschel, Ulrich (1982) "Der Duden reicht mir. Zum Gebrauch allgemeiner einsprachiger und spezieller Wörterbücher des Deutschen", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie II* , 121-151.
- Langenscheidt (1993), *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Das neue einsprachige Wörterbuch für Deutschlernende. Mit Informationen zur neuen deutschen Rechtschreibung. Hrsg. von Dieter Götze, Günther Hänsch, Hans Wellmann. Berlin, München: Langenscheidt.
- Lenders, Winfried (1990), "Gebrauchswörterbücher und maschinelle Wörterbücher. Perspektiven der maschinellen Lexikographie", *Muttersprache* 100, 211-221.
- Lerchner, Gotthard (1983), "Kann Lexikographie angewandte Semasiologie sein?", *Zeitschrift für Germanistik* 4, 444-448.
- Lindauer, Thomas (1999), "Wörterbucharbeit und Sprachreflexion", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica* 14 / 1998. Tübingen: Niemeyer [erschieden ], 129-138.

- Link, Elisabeth (1987), "Was ist Metalexikographie? (Lehn)-Wortbildung im Wörterbuch", Gabriele Hoppe / Alan Kirkness / Elisabeth Link / Isolde Nortmeyer / Wolfgang Rettig / Günter Dietrich Schmidt *Deutsche Lehnwortbildung*. Tübingen: Narr 1987 (Forschungsberichte des Instituts für Deutsche Sprache. Mannheim. 64), 225-329.
- Link, Elisabeth (1990), "Das Wörterbuch der Wortbildungsmittel", *HSK 5.2*, 1223-1231.
- Link, Elisabeth; Schäder, Burkhard (1989), "Fachsprache der Lexikographie", *HSK 5.1*, 312-322.
- Luchtenberg, Sigrid (2001), "Wer sucht, der findet? Arbeiten mit dem Wörterbuch in mehrsprachigen Klassen", *Lernchancen 4*. 21, 23-29.
- Ludwig, Klaus-Dieter (2002/2005), "Wortschatzentwicklung und Wörterbuch", *Lexicographica. Series Maior: Symposium on Lexicography XI*. May 2-4, 2002 at the University of Copenhagen. Tübingen: Niemeyer 2005. Seite 369-381.
- Malige-Klappenbach, Helene (1989), "Sprache und Ideologie, insbesondere bei der Wörterbucharbeit", *Muttersprache 99*, 153-159.
- Malige-Klappenbach, Helene (1990), "Staatliche Bevormundung der Wörterbucharbeit in DDR der siebziger Jahre", *Muttersprache 100*, 14-17.
- Malkiel, Jakov (1989), "Wörterbücher und Normativität", *HSK 5.1*, 63-70.
- Mentrup, Wolfgang (1983), "Lexikographische Konzepte zur Beschreibung 'schwerer Wörter', Probleme und Vorschläge", *Wortschatz und Verständigungsprobleme*, 160-194.
- Mentrup, Wolfgang (1984), "Wörterbuchbenutzungssituationen - Sprachbenutzungssituationen. Anmerkungen zur Verwendung einiger Temrini bei H. E. Wiegand", *Festschrift für Siegfried Große zum 60. Geburtstag*. Hrsg. v. Werner Besch, Klaus Hufeland, Volker Schlipp, Peter Wiehl. Göppingen: Kümmerle (Göppinger Arbeiten zur Germanistik 423), 143-168.
- Menzel, Hans-Bernd (1990), "Das Abkürzungswörterbuch", *HSK 5.2*, 1261-1267.
- Menzel, Wolfgang (1977), "Im Wörterbuch nachschlagen", *Praxis Deutsch 21*, 38-39.
- Menzel, Wolfgang (1985), "Rechtschreibfehler-Rechtschreibübungen", *Praxis Deutsch 69*, 9-11.

- Menzel, Wolfgang (1985), *Rechtschreibunterricht. Praxis und Theorie "Aus Fehlern lernen"*, Seelze.
- Menzel, Wolfgang (1986), "Üben: Im Wörterbuch nachschlagen. Ein schülerarbeitsheft", *Lernen-Ereignis und Routine. Friedrich Jahresheft IV/1986*.
- Menzel, Wolfgang (1990), "Didaktik des Rechtschreibens". İçinde: Günter Lange, Karl Neumann, Werner Ziesenis (Hrsg.), *Taschenbuch des Deutschunterrichts. Grundfragen und Praxis der Sprach- und Literaturdidaktik*, Bd.1: Grundlagen, Sprachdidaktik, Mediendidaktik. 4. Aufl. 1., korrigierter Nachdruck. Hohengehren, 282-303.
- Möhn, Dieter (1990), "Das gruppenbezogene Wörterbuch", *HSK 5.2* 1990, 1523-1532.
- Mugdan, Joachim (1983), "Grammatik im Wörterbuch: Flexion", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie III*, 179-237.
- Mugdan, Joachim (1984), "Grammatik im Wörterbuch: Wortildung", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*, 237-308.
- Mugdan, Joachim (1989a), "Grundzüge der Konzeption einer Wörterbuchgrammatik", *HSK 5.1*, 732-749.
- Murath, Judith (2002/2005), "Wörterbuchbenutzung von Fachübersetzerstudenten. Ihre Erwartungen an ein Wörterbuch", *Lexicographica. Series Maior: Symposium on Lexicography XI*. May 2-4, 2002 at the University of Copenhagen. Tübingen: Niemeyer 401-417.
- Müller, Sonya (1994), *Sprachwörterbücher im Nationalsozialismus. Die ideologische Beeinflußung von Duden, Sprach-Brockhaus und anderen Nachschlagewerken während des "Dritten Reiches"*, Stuttgart: M&P Verlag für Wissenschaft und Forschung.
- Müller, Wolfgang (1969), "Gedanken zur Lexikographie. Über Wörterbucharbeit und Wörterbücher", *Muttersprache* 79, 33-42.
- Müller, Wolfgang (1984), "Zur Praxis der Bedeutungserklärung (BE) in(einsprachigen) deutschen Wörterbüchern und die semantische Umkehrprobe", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, 359-461.
- Müller, Wolfgang (1989), "Die Antonymie im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch", *HSK 5.1*, 628-635.
- Müller, Wolfgang (1998/1999), "Möglichkeiten und Perspektiven für die Arbeit mit Synonymiken und Antonymiken", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th.

- Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.), *Lexicographica 14 / 1998*. Tübingen: Niemeyer, 54-68.
- Müllich, Harald (1990), *Die Definition ist blöd! Herübersetzen mit dem einsprachigen Wörterbuch. Das französische und englische Lernerwörterbuch in der Hand der deutschen Schüler*, Tübingen: Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 37).
- Nerius, Dieter (1990), "Das Orthographiewörterbuch", *HSK 5.2*, 1297-1304.
- Neubauer, Fritz (1987), "Auf der Spur des 'unbekannten Wesens': der DaF Wörterbuchbenutzer", *Bielefelder Beiträge zur Sprachlehrforschung 14*, [Themenheft: Wörterbücher und ihre Didaktik. Hrsg. v. Ekkehard Zöfgen], 216-235.
- Neubauer, Fritz (1998/1999), "Wörterbucharbeit und Textverstehen", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.), *Lexicographica 14*, Tübingen: Niemeyer, 34-41.  
*neuhochdeutschen Lexikographie III*, 401-474.
- phraseologischen Wörterbüchern", F. F. M. Dolezal / A. Rey/ Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.): *Lexicographica 14/1998*. Tübingen: Niemeyer, 74-82.
- Piel, Daniela; Pogarell, Reiner ( 2005), *Wege zu Wörtern. Mit Wörterbüchern Wörter finden*. Vierte überarbeitete Auflage, Paderborn: IFB Verlag.
- Plickat, Hans-Heinrich (1981), *Training Rechtschreiben. 5.-9. Schuljahr. Grundkurs: Übungen und Regeln*, Stuttgart Ernst Klett.
- Pons Junior (1994), *Illustriertes Wörterbuch Deutsch*. Text von Brigitte Stocker, Illustrationen von Gerald Chmielewski. Stuttgart, Dresden: Klett; Eßlingen: Schreiber.
- Pusch, F. Luise (1983), "Sie sah zu ihm auf wie zu einem Gott. Das Duden - Bedeutungswörterbuch als Trivialroman", *Sprachdienst 27*, 135-142.
- Püschel, Ulrich (1981), "Bedeutungserklärungen als Regel-und Sachbeschreibungen", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie I*, 123-138.
- Püschel, Ulrich, (1984), "Im Wörterbuch ist alles pragmatisch", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV* (1984), 361-380.
- Püschel, Ulrich, (1989), "Wörterbücher und Laienbenutzung", *HSK 5.1* 1989, 128-135.
- Radtke, Edgar, (1990), "Das Wörterbuch des sexuellen Wortschatzes", *HSK 5.2*, 1193-1199.

- Radtke, Edgar, (1990), "Wörterbücher von Geheimsprachen", *HSK 5.2*, 1532-1539.
- Reichmann, Oskar (1990), "Formen und Probleme der Datenerhebung I: Synchronische und diachronische historische Wörterbücher", *HSK 5.2*, 1588-1611.
- Reichmann, Oskar (1991), "Sollte ein neues mittelhochdeutsches Wörterbuch ein Werk der Sprachlexikographie oder ein Werk der Textlexikographie sein?", *Acten des VIII. Internationalen Germanisten-Kongresses*, 264-271.
- Reichmann, Oskar (1993), "Möglichkeiten der Bedeutungsdifferenzierung im historischen Bedeutungswörterbuch", *Methoden zur Erforschung des Frühneuhochdeutschen. Studien des deutsch - japanischen Arbeitskreises für Frühneuhochdeutschforschung*. Hrsg. v. Klaus J. Mattheier, Haruo Nitta u. Mitsuyo Ono. München: Iudicium, 161-175.
- Reichmann, Oskar, (1990), "Das Onomasiologische Wörterbuch: Ein Überblick", *HSK 5.2*, 1057-1061.
- Reichmann, Oskar, (1990), "Erbwortbezogene Wörterbücher im Deutschen", *HSK 5.2*, 1231-1241.
- Richter, Margot (1985), "Bedeutungsexplikationen im einsprachigen synchronischen Bedeutungswörterbuch im Bereich des ideologierelevanten Wortschatzes", *Beiträge zu theoretischen und praktischen Problemen in der Lexikographie*, 97-134.
- Riehme, Joachim (1990), *Gleich gesprochen-verschieden geschrieben, Zum Verwechseln ähnliche Wörter und ihre richtige Schreibung*, 2. Aufl. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, [118 S.].
- Ripfel, Martha (1989), "Die normative Wirkung deskriptiver Wörterbücher", *HSK 5.1*, 189-208.
- Ripfel, Martha (1989), *Wörterbuchkritik, Eine empirische Analyse von Wörterbuchrezensionen*, Tübingen: Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 29)
- Ripfel, Martha (1989a), "Ergebnisse einer Befragung zur Benutzung ein- und zweisprachiger Wörterbücher", *Lexicographica 5*, 178-201.
- Ripfel, Martha (1991), "Wörterbuchbenutzung bei Muttersprachlern. Untersuchungsbericht über eine Befragung erwachsener muttersprachlicher Sprecher zur Wörterbuchbenutzung", *Lexicographica 6*, 237-251.

- Ripfel, Martha; Wiegand, Herbert Ernst (1988), "Wörterbuchbenutzungsforschung. Ein kritischer Bericht", *Studien zur neuhoch deutschen Lexikographie VI*, 2. Teilbd, 492-520.
- Ripfel, Martha; Wiegand, Herbert Ernst (1988a), *Bericht über das Projekt 'Empirische Wörterbuchbenutzungsforschung'* Typoskript, Heidelberg 1988.
- Sanders, Willy (1998/1999), "Stilwörterbücher Forschungsstand und Möglichkeiten sinnvoller Nutzung", F.F.M.DOLEZAL / A.REY / Th.ROELCKE / H. E. Wiegand / W. Wolski/ L. Zgusta(Hrsg.) *Lexicographica 14*, Tübingen: Niemeyer, 68-74.
- Sandfuchs, Uwe (1998/1999), "Wörterbücher, Wörterbuchdidaktik und Wörterbuchgebrauch in der Primarstufe und Sekundarstufe", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Woelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.) *Lexicographica 14 / 1998*. Tübingen: Niemeyer, 138-148.
- Sauer, Wolfgang Werner (1988), *Der 'Duden'. Geschichte und Aktualität eines 'Volkswörterbuchs'*, Stuttgart: Metzler.
- Schäder, Burkhard (1992a) *Wortspiel. Arbeitsheft: Das Wörterbuchbenutzen*, Hannover 1992.
- Schäder, Burkhard (1998/1999), "Wörterbucharbeit und Sprachnormkontrolle", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.), *Lexicographica 14 / 1998*. Tübingen: Niemeyer, 41-54.
- Schemann-Idiomatik (1993), Hans Schemann: *Pons Deutsche Idiomatik*. Die Schemann-Synonymwörterbuch (1998), Hans Schemann: *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten*, "Pons Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten".
- Scheuermann, Ulrich (1974), *Linguistische Datenverarbeitung und Dialektwörterbuch. Dargestellt am Beispiel des Niedersächsischen Wörterbuches. Mit einer Dokumentation: Automatische Stichwortliste*, Wiesbaden Steiner (Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beih. NF 11).
- Schiemann, Hans (1989), *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten unter Mitwirkung v. RENATE BIRKENHAUER*, Strälen: Strälener Ms.-Verlag 1989. [XXXVI. 428 S.].
- Schiemann, Hans (1993), *Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext*, Stuttgart [usw.]: Klett 1993. [CLIX, 1037 S.].
- Schierholz, Stefan J. (1996), "Grammatische Informationen zu Substantiven in

- Schierholz, Stefan J. (2002/2005), "Valenzwörterbücher für Substantive", *Lexicographica. Series Maior: Symposium on Lexicography XI*, May 2-4, 2002 at the University of Copenhagen. Tübingen: Niemeyer, Seite 475-489.
- Schill, Ines (1993), *Lexikon der Synonyme*. Hrsg. v. Ines Schill. Niedernhausen / Ts.: Bassermann, [300 S.].
- Schmid, Wolfgang P. (1990), "Gewäßernamenwörterbücher", *HSK 5.2*, 1284-1291.
- Schmidt, Hartmut, (1986) Wörterbuchprobleme. Untersuchungen zu konzeptionellen Fragen der historischen Lexikographie, Tübingen: Niemeyer.
- Schmidt, Renate (1985), "Zur Darstellung der 'Partikeln' in Wörterbüchern der deutschen Sprache seit J. C. Adelung", *Beiträge zu theoretischen und praktischen Problemen in der Lexikographie*, 227-265.
- Schmidt, Ruth; Wiegand, Herbert Ernst; Schowe, Ulrike (1996), *Deutsche Rechtsregeln und Rechtssprichwörter. Ein Lexikon*. Unter Mitarbeit v. Ulrike Schowe Hrsg. v. Ruth Schmidt / Herbert Ernst Wiegand, München: Beck, [402 S.].
- Schmuck, Anton; Voigt, Walter (1986), "Zweisprachige elektronische Wörterbücher: Am Beispiel des Langenscheid-Wörterbuchs alpha 8", *Lexicographica 2*, 284-290.
- Scholze-Stubenrecht, Werner (1990), "Das Bildwörterbuch", *HSK 5.2*, 1103-1112.
- Schotte, Gerda (1984), "Ein neues Wortfamilienwörterbuch- auch etwas für den Schulunterricht?", *Der Deutschunterricht 36. 5*, 28-44.
- Schwartz / Winter (1996), Erwin Schwartz, Gisela Winter: *Wörterbuch für die Grundschule*. Mit Übungen zum Nachschlagen. Braunschweig: Westermann.
- Seibicke, Wilfried (1990), "Das Schimpfwörterbuch", *HSK 5.2*, 1190-1193.
- Seibicke, Wilfried (1990), "Personennamenwörterbücher", *HSK 5.2*, 1267-1276.
- Seibicke, Wilfried (1990), "Weitere Typen des Namenswörterbuchs", *HSK 5.2*, 1291-1297.
- Sennlaub, Gerhard (1984), *Von A bis Zett. Wörterbuch für Grundschulkinder, Lehrerheft*, Berlin.
- Sennlaub, Gerhard (1996), Gerhard Sennlaub: *Von A bis Zett. Wörterbuch für Grundschulkinder*. Mit Anfangswortschatz. Berlin: Cornelsen.

- Sommerfeldt, Karl-Ernst; Schreiber, Herbert (1996), *Wörterbuch der Valenz etymologisch verwandter Wörter, Verben, Adjektive, Substantive*, Tübingen: Niemeyer, [VI, 298 S.].
- Stellmacher, Dieter (1986), "Der Benutzer des Dialektwörterbuchs, Gibt es eine Antwort auf die ungeklärte Frage der Wörterbuchforschung (Metalexikographie)?", *Friebertshäuser* (Hrsg.) 1986, 35-45.
- Steuerwald, Karl (1982), *Almanca Türkçe Sözlük*, ABC Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Steuerwald, Karl (1983), *Türkçe Almanca Sözlük*, ABC Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul
- Ülkü, Vural (2005), *Büyük Almanca Türkçe Sözlük*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Tarp, Sven (1994), "Funktionen in Fachwörterbüchern", *Schäfer / Bergenholtz* (Hrsg.), 229-246.
- Tellenbach, Elke (1985), "Wortbildungsmittel im Wörterbuch. Zum Status der Affixoide", *Beiträge zu theoretischen und praktischen Problemen in der Lexikographie*, 266-315.
- Ternes, Elmar (1989), "Die Phonetischen Angaben im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch", *HSK 5.1*, 508-518.
- Teschner, Helmut (1988), *Fachwörterbuch Drucktechnik. Wörterbuch der grafischen Industrie und des Verlagswesens*, Thun: Ott, [368 S.].
- Textor, A. M. (1989), *Sag es treffender. Ein Handbuch mit 25000 sinnverwandten Wörtern und Ausdrücken für den täglichen Gebrauch in Büro, Schule und Haus. Mit einem Geleitwort v. Gerhard Storz*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, [441 S.; ungekürzte Ausgabe der 11., überarb. u. erw. Auflage Januar 1984].
- Tinnefeld, T. H. (1992), "Wörterbucharbeit im Fremdsprachenstudium-eine Fertigungsanalyse", *Fremdsprachen und Hochschule* 34. 1992, 14-37.
- Ulrich, Winfred (1998/1999), "Positionen und Perspektiven der Wörterbuchdidaktik in den Sprachbüchern Deutsch", F. F. M. Dolezal / A. Rey / Th. Roelcke / H. E. Wiegand / W. Wolski / L. Zgusta (Hrsg.), *Lexicographica* 14., Tübingen: Niemeyer, 148-163.
- Verlagslexikographie - akademische Wörterbuchforschung. Plädoyer für einen Diplom-Studiengang zur Lexikographie", *Symposium on Lexicography V*, 414-418.

- Vermeer, Hans J. (1989), "Wörterbücher als Hilfsmittel für unterschiedliche Typen der Translation", *HSK 5.1*, 171-174.
- Voetz, Lothar (1990), "Wörterbücher von Tier-und Pflanzenbezeichnungen", *HSK 5.2*, 1254-1258.
- Voigt, Burhard (1991), "Zur Funktion von Wörterbüchern", *Karl – Ernst Sommerfeldt (Hrsg.), Sprachwissenschaft und Sprachkultur*, Tagungsband der Konferenz in Neubrandenburg am 10. und 11. Mai 1990. Frankfurt a. Main: Lang, 135-145.
- Wahrig, Gerhard (1983a [1968]), "Neue Wege in der Wörterbucharbeit, Gleichzeitig ein Beitrag zu einer strukturalistischen Bedeutungslehre", *Gerhard Wahrig: Gesammelte Schriften*, 1-80.
- Wahrig-DW (1997), Gerhard Wahrig: *Deutsches Wörterbuch*. Neu hrsg. von Renate Wahrig-Burfeind, Mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre", Gütersloh: Bertelsmann.
- Weber, Heinz Josef (1974), *Mehrdeutige Wortformen im heutigen Deutsch, Studien zu ihrer grammatischen Beschreibung und lexikographischen Erfassung*, Tübingen: Niemeyer.
- Wiegand, Herbert Ernst (1970), *Onomasiologie und Semasiologie. Kombinierte Methoden zur Strukturierung der Lexik*, Hildesheim: Olms (Germanistische Linguistik 3, [2., unveränd. Aufl.]).
- Wiegand, Herbert Ernst (1976), "Synonymie und ihre Bedeutung in der einsprachigen Lexikographie", *Probleme der Lexikologie und Lexikographie. Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache*. Düsseldorf: Schwann 1976 (Sprache der Gegenwart XXXIX), 118-180.
- Wiegand, Herbert Ernst (1977), "Nachdenken über Wörterbücher: Aktuelle Probleme", *Drosdowski / Henne / Wiegand 1984*, 51-102.
- Wiegand, Herbert Ernst (1977b), "Fachsprachen im einsprachigen Wörterbuch. Kritik, Provokationen und praktisch-pragmatische Vorschläge", *Kongreßberichte der 7. Jahrestagung der Gesellschaft für Angewandte Linguistik GAL e. V. Trier*. Stuttgart: Hochschul-Verlag, 19-65.
- Wiegand, Herbert Ernst (1981a), "Pragmatische Informationen in neuhochdeutschen Wörterbüchern. Ein Beitrag zur praktischen Lexikologie", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie I*, 139-271.

- Wiegand, Herbert Ernst (1982a), “ Zur Bedeutungserklärung von Satzadverbien in einsprachigen Wörterbüchern. Ein Beitrag zur praktischen Lexikologie”, *Wolfgang Mentrup (Hrsg.): Konzepte zur Lexikographie. Studien zur Bedeutungserklärung in einsprachigen Wörterbüchern*, Tübingen: Niemeyer (Reihe Germanistische Linguistik 38), 103-132.
- Wiegand, Herbert Ernst (1983), “Was ist eigentlich ein Lemma? Ein Beitrag zur Theorie der lexikographischen Sprachbeschreibung”, *Studien zur*
- Wiegand, Herbert Ernst (1983e), “Synonyme in den großen alphabetischen Wörterbüchern der deutschen Gegenwartssprache”, *Festschrift für Laurits Saltveit zum 70. Geburtstag am 31. Dez. 1983. Hrsg. v. John Ole Askedal, Christen Christensen, Adne Findreng, Oddleif Leirbukt*, Oslo [usw.]: Universitet Forlaget, 215-231.
- Wiegand, Herbert Ernst (1984a), “Aufgaben eines bedeutungsgeschichtlichen Wörterbuches heute”, *Mitteilungen der Technischen Universität Carola - Wilhelmina zu Braunschweig XIX*, 41-48.
- Wiegand, Herbert Ernst (1984c), “Germanistische Wörterbuchforschung nach 1945. Eine einführende Übersicht für Deutschlehrer”, *Der Deutschunterricht* 36, H.5, 10-26.
- Wiegand, Herbert Ernst (1984f), “Noch immer in der Diskussion: das einsprachige Bedeutungswörterbuch”, *Zeitschrift für Germanistik* 5, 77-80.
- Wiegand, Herbert Ernst (1985), “Fragen zur Grammatik in Wörterbuchbenutzungsprotokollen. Ein Beitrag zur empirischen Erforschung der Benutzung einsprachiger Wörterbücher”, *Lexikographie und Grammatik*, 20-98 u. Literaturverzeichnis 378-401.
- Wiegand, Herbert Ernst (1986), “Bedeutungswörterbücher oder sogenannte Indices in der Autorenlexikographie? Die Eröffnung einer Kontroverse”, *Textlinguistik contra Stilistik? –Wortschatz und Wörterbuch-Grammatische oder pragmatische Organisation von Rede?* Hrsg. v. Walter Weiß, Herbert Ernst Wiegand, Marga Reiß. Tübingen 1986 (Akten des VII. Internationalen Germanisten-Kongresses. Göttingen 1985: Kontroversen, alte und neu. Hrsg. v. Albrecht Schöne. Bd. 3), 163-169.
- Wiegand, Herbert Ernst (1986b), “Von der Normativität deskriptiver Wörterbücher. Zugleich ein Versuch zur Unterscheidung von Normen und Regeln”.

- İçinde: *Sprachnormen in der Diskussion. Beiträge vorgelegt von Sprachfreunden*. Berlin: de Gruyter 1986, 72-101.
- Wiegand, Herbert Ernst (1986e), "Dialekt und Standardsprache im Dialektwörterbuch und standardsprachlichen Wörterbuch", *Friebertshäuser (Hrsg.)*, 185-210.
- Wiegand, Herbert Ernst (1987), "Über den Nutzen von Wörterbüchern". İçinde: *Festschrift für Karl Hyldgaard - Jensen. Zum 70.Geburtstag am 3. Februar 1987, Hrsg. Mogens Dyhr u. Jorgen Olsen. Kopenhagen 1987* (Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik. Sonderbd. 3), 307-318.
- Wiegand, Herbert Ernst (1987a), "Zur Handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbuchbenutzungsforschung", *Lexicographica* 3, 178-227.
- Wiegand, Herbert Ernst (1987c), "Empirische Wörterbuchbenutzungsforschung", *Theorie und Praxis des lexikographischen Prozesses bei historischen Wörterbüchern*, 255-257.
- Wiegand, Herbert Ernst (1988), "Bibliographie zur Wörterbuchbenutzungsforschung von 1945 bis auf die Gegenwart. 2400 Titel. Ausgewählt aus germanistischer Perspektive", *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie VI*, 2. Teilbd, 627-821.
- Wiegand, Herbert Ernst (1988c), "Vorüberlegungen zur Wörterbuchtypologie:Teil I", *Symposium on Lexicography III. Proceedings of the Third*
- Wiegand, Herbert Ernst (1989b), "Aspekte der Makrostruktur im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch: alphabetische Anordnungsformen und ihre Probleme", *HSK 5.1*, 371-409.
- Wiegand, Herbert Ernst (1990 [1992] ), "Einsprachige Gebrauchswörterbücher -
- Wiegand, Herbert Ernst (1994a), "Zur Unterscheidung von semantischen und enzyklopädischen Daten in Fachwörterbüchern", *Schäfer / Bergenholz (Hrsg.)*, 103-132.
- Wiegand, Herbert Ernst (1998), *Wörterbuchforschung. Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie. 1.Teilbd. Mit 159 Abbildungen im Text*, Berlin. New York: de Gruyter.
- Wolf, Birgit (1992), "Wörterbuch und Benutzer - Versuch einer empirischen Untersuchung", *Lexikontheorie und Wörterbuch. Wege der Verbindung*

- von *lexikologischer Forschung und lexikographischer Praxis*. Hrsg. v. Ursula Brauße u. Dieter Viehweger, Tübingen: Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 44), 295-389.
- Wolski, Werner (1989), "Die Synonymie im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch", *HSK 5.1*, 614-628.
- Wörterbuch Synonyme (1999), Neubearbeitet und Hrsg. von Herbert Görner und Günter Kempcke. München (dtv).
- Wunsch, Karl (1985), "Zur Wortschatzsystematik und Metasprache im einsprachigen synchronischen Bedeutungswörterbuch", *Beiträge zu theoretischen und praktischen Problemen in der Lexikographie*, 51-96.
- Zöfgen, Ekkehard (1985), "Definitionswörterbuch kontra Valenzwörterbuch, Zur lexikographischen Darstellung der Verbsyntax aus pragmatischer Sicht", *Lexikographie und Grammatik*, 130-158.
- Zöfgen, Ekkehard (1987), "Lernwörterbücher auf dem Prüfstand oder: Was ist ein Lernwörterbuch?", *Bielefelder Beiträge zur Sprachlehrforschung 14*, [Themenheft: Wörterbücher und ihre Didaktik. Hrsg. Ekkehard Zöfgen], 10-89.
- Zöfgen, Ekkehard (1989), "Das Konstruktionswörterbuch", *HSK 5.1*, 1000-1010.
- Zöfgen, Ekkehard (1989), "Homonymie und Polysemie im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch", *HSK 5.1*, 779-788.
- Zöfgen, Ekkehard (1994), *Lernwörterbücher in Theorie und Praxis. Ein Beitrag zur Metalexikographie mit besonderer Berücksichtigung des Französischen*, Tübingen: Niemeyer (Lexicographica. Series Maior 59).

**EK-1. 3 B (Deney Grubu) Öntest**

|    | Bileşik |   | Çokanlamlı |   | Kısaltma |   | Çoğul |   | Tanımlık |   | Ad Çekimi |   | Özel Adlar |   | Önek |   | Eylem Çekimi |   |  | Test 1 Toplam |
|----|---------|---|------------|---|----------|---|-------|---|----------|---|-----------|---|------------|---|------|---|--------------|---|--|---------------|
| 1  | 2       | 1 | 1          | 2 | 1        | 2 | 1     | 1 | 1        | 0 | 1         | 1 | 1          | 1 | 1    | 1 | 1            | 2 |  | 21            |
| 2  | 2       | 2 | 1          | 2 | 2        | 2 | 1     | 1 | 1        | 1 | 1         | 1 | 2          | 1 | 2    | 1 | 1            | 2 |  | 26            |
| 3  | 2       | 2 | 1          | 2 | 1        | 2 | 2     | 2 | 1        | 1 | 2         | 1 | 1          | 1 | 2    | 1 | 0            | 1 |  | 25            |
| 4  | 2       | 2 | 1          | 2 | 1        | 2 | 1     | 1 | 1        | 1 | 1         | 2 | 2          | 1 | 1    | 2 | 1            | 2 |  | 26            |
| 5  | 2       | 1 | 2          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 2        | 1 | 2         | 2 | 1          | 1 | 1    | 2 | 1            | 1 |  | 27            |
| 6  | 2       | 2 | 0          | 2 | 1        | 2 | 1     | 2 | 1        | 1 | 1         | 1 | 1          | 1 | 0    | 0 | 0            | 2 |  | 20            |
| 7  | 2       | 0 | 1          | 0 | 1        | 2 | 1     | 1 | 2        | 1 | 1         | 0 | 0          | 1 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 18            |
| 8  | 2       | 0 | 2          | 2 | 2        | 2 | 1     | 1 | 0        | 1 | 2         | 2 | 2          | 2 | 1    | 1 | 1            | 2 |  | 26            |
| 9  | 2       | 1 | 0          | 2 | 1        | 2 | 1     | 1 | 1        | 1 | 1         | 2 | 1          | 1 | 1    | 0 | 1            | 1 |  | 19            |
| 10 | 2       | 2 | 1          | 2 | 0        | 2 | 1     | 2 | 0        | 1 | 2         | 2 | 1          | 2 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 24            |
| 11 | 2       | 0 | 1          | 2 | 1        | 2 | 2     | 2 | 1        | 1 | 1         | 1 | 1          | 1 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 22            |
| 12 | 2       | 1 | 1          | 2 | 1        | 2 | 1     | 1 | 1        | 1 | 1         | 1 | 1          | 1 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 21            |
| 13 | 2       | 0 | 1          | 2 | 0        | 2 | 1     | 2 | 1        | 1 | 1         | 1 | 0          | 1 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 19            |
| 14 | 2       | 2 | 2          | 2 | 2        | 2 | 1     | 1 | 1        | 1 | 1         | 1 | 2          | 1 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 25            |
| 15 | 2       | 0 | 2          | 2 | 2        | 2 | 1     | 2 | 1        | 1 | 2         | 1 | 2          | 2 | 2    | 2 | 1            | 2 |  | 29            |
| 16 | 2       | 1 | 2          | 2 | 1        | 2 | 1     | 1 | 1        | 1 | 2         | 2 | 1          | 2 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 25            |
| 17 | 2       | 1 | 1          | 2 | 1        | 2 | 1     | 1 | 2        | 1 | 2         | 1 | 2          | 1 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 24            |
| 18 | 2       | 1 | 2          | 2 | 0        | 2 | 1     | 2 | 1        | 1 | 1         | 1 | 1          | 1 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 24            |

**EK-2. 3 B (Deney Grubu) Sontest**

|    | Bileşik |   | Çokanlamlı |   | Kısaltma |   | Çoğul |   | Tanımlık |   | Ad Çekimi |   | Özel Adlar |   | Önek |   | Eylem Çekimi |   |  | Test 2 Toplam |
|----|---------|---|------------|---|----------|---|-------|---|----------|---|-----------|---|------------|---|------|---|--------------|---|--|---------------|
| 1  | 2       | 1 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 1 | 1         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 29            |
| 2  | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 2         | 1 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 2 |  | 29            |
| 3  | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 1 | 1         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 29            |
| 4  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 1 | 2         | 1 | 2          | 1 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 30            |
| 5  | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 1         | 1 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 28            |
| 6  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 2         | 1 | 2          | 1 | 2    | 2 | 2            | 1 |  | 32            |
| 7  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 1         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 31            |
| 8  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 2         | 2 | 2          | 1 | 2    | 1 | 2            | 2 |  | 32            |
| 9  | 2       | 1 | 2          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 2        | 2 | 2         | 1 | 2          | 1 | 2    | 2 | 1            | 1 |  | 29            |
| 10 | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 2        | 2 | 2         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 2 |  | 33            |
| 11 | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 1         | 1 | 2          | 1 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 29            |
| 12 | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 1 | 1         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 30            |
| 13 | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 1     | 1 | 2        | 2 | 1         | 1 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 27            |
| 14 | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 1         | 2 | 2          | 2 | 2    | 2 | 2            | 1 |  | 32            |
| 15 | 2       | 1 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 2         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 31            |
| 16 | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 2         | 1 | 2          | 2 | 1    | 2 | 2            | 1 |  | 31            |
| 17 | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 2         | 1 | 1          | 2 | 2    | 2 | 2            | 2 |  | 30            |
| 18 | 2       | 1 | 1          | 2 | 2        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 2         | 1 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 28            |



**EK-4. 3 A (Karşılaştırma Grubu) Sontest**

|    | Bileşik |   | Çokanlamlı |   | Kısaltma |   | Çoğul |   | Tanımlık |   | Ad Çekimi |   | Özel Adlar |   | Önek |   | Eylem Çekimi |   |  | Test 2 Toplam |
|----|---------|---|------------|---|----------|---|-------|---|----------|---|-----------|---|------------|---|------|---|--------------|---|--|---------------|
| 1  | 2       | 1 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 2        | 2 | 2         | 1 | 2          | 1 | 1    | 1 | 1            | 1 |  | 27            |
| 2  | 2       | 0 | 1          | 0 | 0        | 2 | 1     | 2 | 2        | 1 | 2         | 1 | 2          | 0 | 2    | 1 | 1            | 0 |  | 20            |
| 3  | 2       | 1 | 1          | 1 | 0        | 2 | 1     | 2 | 1        | 1 | 1         | 0 | 2          | 1 | 2    | 1 | 0            | 1 |  | 20            |
| 4  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 1         | 1 | 2          | 1 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 28            |
| 5  | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 1 | 1        | 1 | 1         | 0 | 2          | 1 | 2    | 1 | 0            | 1 |  | 23            |
| 6  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 1         | 1 | 2          | 0 | 2    | 2 | 0            | 1 |  | 27            |
| 7  | 2       | 2 | 2          | 1 | 2        | 0 | 1     | 2 | 1        | 2 | 2         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 28            |
| 8  | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 1 | 1         | 2 | 2          | 1 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 28            |
| 9  | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 1         | 2 | 2          | 0 | 2    | 1 | 2            | 2 |  | 29            |
| 10 | 2       | 2 | 1          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 1         | 2 | 2          | 1 | 1    | 1 | 2            | 1 |  | 27            |
| 11 | 2       | 1 | 1          | 1 | 0        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 1         | 2 | 2          | 1 | 2    | 1 | 2            | 2 |  | 27            |
| 12 | 2       | 1 | 1          | 2 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 1 | 1         | 2 | 2          | 1 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 27            |
| 13 | 2       | 1 | 1          | 1 | 2        | 2 | 1     | 2 | 2        | 2 | 2         | 1 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 28            |
| 14 | 2       | 2 | 1          | 1 | 0        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 2         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 28            |
| 15 | 2       | 2 | 1          | 0 | 2        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 1         | 1 | 2          | 1 | 2    | 1 | 0            | 2 |  | 25            |
| 16 | 2       | 1 | 2          | 1 | 1        | 2 | 1     | 2 | 1        | 2 | 1         | 1 | 2          | 2 | 2    | 1 | 2            | 1 |  | 27            |
| 17 | 2       | 1 | 1          | 1 | 2        | 1 | 1     | 2 | 1        | 2 | 2         | 1 | 2          | 1 | 2    | 1 | 0            | 1 |  | 24            |
| 18 | 2       | 2 | 1          | 1 | 1        | 2 | 2     | 2 | 1        | 2 | 1         | 2 | 2          | 2 | 2    | 1 | 1            | 1 |  | 28            |

## ÖZGEÇMİŞ

### KİŞİSEL BİLGİLER

**Adı Soyadı** : Ahmet DÖNGER  
**Doğum Yeri ve Yılı** : Samandağ, 1962  
**e-Posta** : [ahmetdonger@gmail.com](mailto:ahmetdonger@gmail.com)

### EĞİTİM DURUMU

**2003-2009** : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Adana.  
**1996-1999** : Yüksek lisans, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Diyarbakır.  
**1981-1985** : Lisans, Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Diyarbakır.  
**1976-1979** : Lise, Samandağ Lisesi, Samandağ, Hatay.  
**1973-1976** : Ortaokul, Samandağ Lisesi, Samandağ, Hatay.  
**1968-1973** : İlkokul, Atatürk İlkokulu, Samandağ, Hatay.

### İŞ DURUMU

**2003-2009** : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Arş. Gör.35. Madde, Adana.  
**1995-2003** : Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Diyarbakır.  
**1989-1995** : Pfizer İlaçları A.Ş. Bölge Temsilciliği.

## ÖZET

### SÖZLÜK KULLANMA EĞİTİMİNİN YABANCI DİL OLARAK ALMANCA ÖĞRENİMİNE ETKİSİ

Ahmet DÖNGER

Doktora Tezi, Alman Dili Eğitimi Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Tahir BALCI

Eylül 2009, 119 Sayfa

Bu çalışmada öğrencilerin yabancı dil olarak Almanca öğrenirken sözlüğü doğru ve etkili kullanabilmeleri için *Sözlük Kullanma Eğitimi* almalarının etkisi araştırılmıştır. Çalışma, sözlüğün tarihsel gelişimi ve ortaya çıkışı, önemi ve karşılaşılan sorunlar hakkında giriş niteliğinde bilgilerin sunulması ve sözlük üzerine yapılmış çalışmaların gözden geçirilmesiyle başlamaktadır.

Sözlüğün kullanımı ile ilgili olarak ciddi sorunlar bulunmaktadır. Öğrencilerin sözlüğü ancak gerektiğinde ele aldıkları bir *başvuru kaynağı* olarak görmeleri sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, üçüncü sınıf (3A / 3B) öğrencilerinden biri *deney* diğeri *karşılaştırma* olmak üzere iki grup ele alınarak *Sözlük Kullanma Eğitimi* sayesinde öğrencinin sözlük türleriyle birlikte nerede, hangi sözlüğün daha yararlı ve etkili olduğunu öğrenmesiyle çok verimli bir süreç yakalayacağını uygulamalı olarak ortaya konması amaçlanmaktadır. Deney grubunda 12 kız, 6 erkek ve karşılaştırma grubunda 10 kız, 8 erkek, toplamda ise 22 kız, 14 erkek olmak üzere 36 öğrenci yer almıştır.

Sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmak, üzerinde önemle durulan konulardan biri olup, sözlüğün *okuma kitabı* olarak da görülebilmesine katkı sağlamaya çalışılmaktadır. Metin okuma ve incelemede, metin yazımı ve sunumunda doğru ve etkili sözlük kullanımının yeri ve önemini araştırmak ve tartışmaya açmak da çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışmanın sonucunda Sözlük Kullanma Eğitiminin yabancı dil olarak Almanca öğrenimine katkı sağladığı görülmüştür.

**Anahtar Sözcükler:** Sözlük, Sözlük Türleri ve Seçimi, Sözlük Kullanma Tutumu, Sözlük Kullanma Eğitimi